

Уладзімір Васько

Зігзагі лёсу

Гродна
«ЮрСаПрынт»
2017

УДК 929.52
ББК 63.3(4 Бєи)
В 19

Васько, У.Г.

В 19   **Зігзагі лёсу** / У.Г. Васько. – Гродна : ТАА «ЮрСа Прынт», 2017. – 216 с.

ISBN 978-985-7134-24-3.

Кніга «Зігзагі лёсу» апавядае пра асабістыя жыццёвы шлях аўтара, яго эмацыянальная і разумовае ўспрыняцце людзей, з якімі сустракаўся, прыроды, навакольнага свету.

УДК 929.52
ББК 63.3(4 Бєи)

ISBN 978-985-7134-24-3

© Васько У.Г., 2017
© ТАА «ЮрСаПрынт».
Афармленне. 2017

Жыццё ў каморцы. Вайна

У мяне вельмі рана прачнулася памяць. Помню нават цяпер, як я маленькім ляжаў у калысцы, сплеценай з лазы дзедам з Шаршнёў Пятром Ігнатавічам Белушам, а мама калыхала гэтую калыску і спявала мне песні. (Пазней я напісаў пра гэта верш. Вось яго першы куплет:

*Парог да людзей... Для мяне ён заўсёды быў нізкі.
Парог да начальства палохаў сваёй “вышынёй”,
бо выйшаў я з простай лазовай сялянскай калыскі.
якую сплёў дзед мой руплівы з Шаршнёў.*

Дзіцячым розумам хацеў улавіць сэнс слоў калыханкі, але не ўсё мне ўдавалася. Затое разумеў сэнс размоў у хаце. Мама жалілася роднай сястры Веры, якая прыязджала з Шаршнёў у адведкі, што так многа работы, а малы ўсё не спіць. Клопаты бліз печы і па гаспадарцы з’далі ўвесь час мамы. А я не спаў таму, што вельмі любіў слухаць матчыныя песні. Але пра сябе думаў: “Ну раз у вас шмат работы і вы хочаце, каб я спаў, то буду спаць”. І засынаў. Не кемлю, праўда, у якім узросце тады быў: год, паўтара ці два.

Яшчэ я помню, як з калыскі любіў разглядаць сучкі ў бяровеннях сцяны. Жылі мы да Вялікай Айчыннай вайны (ды і ў вайну) у каморцы з адным акном. На непабеленых сценах надта выразна выступалі сучкі рознай формы: маленькія, кругленькія, з капеечную манету, і авальныя, прадаўгаватыя, нахштальт невялікага курынага яйка. Гэтыя сучкі былі для мяне своеасаблівымі карцінкамі, якімі я падоўгу мог любавацца, таму таксама не хацеў засынаць. А для мамы гэта быў лішні клопат.

Старая хата, якая стаяла перад каморкаю, пры вуліцы, была знесена, а на яе месцы пабудавалі новы з тоўстых сасновых, гладка апілаваных бяровенняў, вялізны дом. Аднак

красаваліся толькі сцены і накрыты залацістай саломай дах, а ўнутры нічога не паспелі зрабіць. Пачалася вайна – і ўсе астатнія работы спыніліся.

Мне 2 студзеня 1941 года споўнілася чатыры гады і як малому дзіцятку ў каморцы жылося добра, бо я мала што кеміў у бытавых пытаннях. Для мяне галоўнай была маміна ласка. У куце каморкі стаяў доўгі дубовы стол, каля яго, разыходзячыся паўз сцен у два бакі, мясціліся дзве шырокія і таксама доўгія лавы. Два масіўныя, змайстраваныя дзедам, ложка туліліся да паўночнай і заходняй сцен. Непадалёку стаяла глінабітная печ, пры ёй усталяваны палок, з якога кот лёгка ускокваў на печ, а ўслед за ім узбіраўся я. Ну і яшчэ перад палком, засланяючы яго, узвышалася печка-кахлянка, якая зімою добра абагравала памяшканне. Па вечарах палілі лучыну альбо газавую лампу. Падлога, вядома ж, была гліняная, дашчатай тады ніхто не меў.

Жыццё ў каморцы засцерагала нас ад няпрошаных гасцей. Праходзячы па вуліцы, немцы бачылі, што вокны ў новым доме забітыя дошкамі, значыць, у ім ніхто не жыве, і на падворак не заглядвалі. А на адно акно ў каморцы не звярталі ўвагі.

Праўда, аднойчы падвыпіты немец ускочыў у наша жытло. Гэта было так: ён цялепкаўся па вуліцы, а дзяўчаты, якія сядзелі на лаўцы каля плоту, закрычалі: «Ой, немец ідзе!», і кінуліся на наш падворак, забеглі ў каморку. Немец следам. Пачаў лязгаць затворам карабіна, выкрыкваць:

– Партызанэн! Партызанэн!

– Не, не, – апраўдваліся дзяўчаты.

Мама таксама даводзіла немцу, што яны свае, вясковыя, тут жывуць. Але ён не разумеў значэння гэтых слоў і ўсё лязгаў затворам і паўтараў адно і тое ж:

– Партызанэн! Партызанэн!

Я хоць і малы, але зразумеў, што дзееца штосьці нядобрае, наблізіўся да немца, прытуліўся, дакрануўся ручкаю да крыса кіцеля. Гэта падзейнічала на захопніка: ён закінуў карабін на плячо, супакоіўся і пайшоў на вуліцу.

А неяк зімовым вечарам заглянулі да нас тры партызаны. Яны былі ўзброены аўтаматамі. Адзін з іх трымаў у руках нейкі груз. Ішлі, напэўна, падрываць чыгунку. Нічога ад бацькоў не запатрабавалі. Папрасілі толькі паецць і цёплыя суконныя анучы. Мама паставіла на стол гарачую, нядаўна звараную бульбу і прынесла са свёрна квашанай капусты. Парэзала на анучы старую, заношаную суконную дзяругу. Яны даволі борздзенька паелі, пераабуліся ў новыя анучы, старыя кінулі ў качаргешнік і пайшлі.

Наша каморка выратавала жыццё і аднаму маленькаму габрэю. Калі ў Жалудку немцы расстрэльвалі габрэяў, адзін з іх (не ведаю, колькі яму было тады гадкоў – сем ці восем) вырваўся з пекла і бег па дарозе. Мой айчыым, які прыйшоў да нас жыць, Іосіф Сямёнавіч Васько, родны брат майго таты Гаўрыіла Васько, узяў малога на воз, схаваў пад сенам і прывёз дадому. Так той усю вайну і перахаваўся ў каморцы. Айчыым і мама яму загадалі, каб пасля любога стуку дзвярыма ў сенцах, адразу запаўзаў пад печ. Мы са старэйшаю сястрою Лёдзяю, хоць і былі малымі, нікому не казалі пра сцоўню малога габрэя. Так у вёсцы ніхто пра яго і не ведаў. Хлопчык быў за нас старэйшы. Звалі яго Рыгорка. Мы з сястрою любілі гладзіць яго кучаравыя валасы. Пасля вайны ўлады забралі падростка ў дзетдом.

У каморцы была змураваная з каменняў бульбяная яма, лаз у якую знаходзіўся пад сталом. Часам я прасіўся, каб дазволілі па невысокай лесвіцы апусціцца ў яму і набраць бульбы на сняданак ці вячэру. Дазвалялі. Засыпалі ж бульбу з падворку праз дзірку ў падмурку, праз якую мог пралезці нават сабака. Пасля закрывалі дошкамі і на зіму засыпалі льяною кастрыцаю ці сухім лісцем, як і ўсю прызьбу – таксама.

Летам бацькі пакідалі нас дома адных: мяне і Лёдзю. Старэйшая за мяне на два гады сястра апекавалася і старалася трымаць у дысцыпліне, якую я пастаянна парушаў: то ў крапіву ўлезу, то схажуся за кветку з пчалаю, а яна мяне

ўджаліць. Аднак ў нас былі і добрыя гульні. Іншы раз мы прыкаленьваліся на лаву ў каморцы, адчынялі вакно і плявалі на дошку на прызьбе, спаборнічаючы, хто далей плюне.

Альбо майстравалі каля дрывотні з трэсак домікі, альбо сабіралі маленькія каляровыя каменьчыкі. Ды ўсё чакалі з поля бацькоў: без іх было адзінока, сумна. А яны там сярпамі жалі жыта, пшаніцу, грэчку.

Малым я быў вельмі дасціпным і выкрунтаслівым. Усё карцела бачыць, ведаць, да ўсяго дакрануцца рукамі. Помню такі выпадак: выйшаў я аднойчы на вуліцу і бачу за агародамі на аддаленым пагорку неба сутыкаецца з зямлёй. А на лаўцы каля суседняга дома сядзелі мужчыны. Я спытаў:

– Што там неба сходзіцца з зямлёй?

І паказаў пальчыкам.

– Ага, сходзіцца, – сур’ёзна адказаў адзін. – Вазьмі качаргу, падыдзі і стукні – яно аж зазвініць.

Я шыбануў дадому, узяў качаргу і хацеў бегчы на той пагорак, ды з агароду як раз ішла мама і пераняла найўнага хлопчыка:

– Ты куды?

– Пайду неба даставаць качаргою.

– Хто цябе гэтаму навучыў?

– Вось гэтыя дзядзькі падказалі, што там можна качаргою ў неба стукнуць – і яно аж зазвініць.

– Цябе падманулі. Нідзе неба з зямлёю не сходзіцца. Гэта толькі так здаецца. Вяртайся дахаты.

Мама забрала ад мяне качаргу, і мы пакіравалі ў каморку.

Неяк вечарам, вяртаючыся ад бабы Дамянікі, я запытаў ў таты:

– Што за агеньчыкі на небе гараць?

– Гэта зорачкі, – адказаў ён.

– А на чым яны трымаюцца? Нітачкамі прывязаны да неба?

- Не. Так трымаюцца.
- А чаму не падаюць?
- Неба прыцягвае іх.

Для мяне ўсё здавалася загадкавым.

Вясковая малышня любіла гуляць «у коней». Цікавая гульня. Адзін хлапчук закладваў за шыю пояс, праводзіў яго спераду пад пахі, а за канцы пояса, бы за лейцы, браўся яго сябра. Першы быў канём, другі – паганятым. Хлапчук-конь павінен быў трымаць высока галаву, ржаць і хутка бегчы, а паганяты сцябаць па ім лазінкай ці пугай.

Настаў мой час запрагацца ў пояс. Мой сябра Шурык Дзятчык трымаючыся за лейцы, сцэбануў па мне пугай, я заржаў і рвануў з месца. Мы несліся па брукаванцы з аднаго канца вёскі ў другі. Насупраць нашага падворка на веласіпедзе нас абганяў немец. Шасцігадовы Шурык кінуў лейцы і давай сцябаць пугай па заднім коле веласіпеда. Пуга забыталася ў спіцах, немец ледзь не ўпаў. Паспеў абаперціся левай нагой на брук. Кінуў веласіпед, рвануў з плячэй аўтамат і навіў на Шурыка. На лаўцы, каля нашага плоту, сядзелі жанчыны: мая і Шурыкава матулі і яшчэ некалькі цёткаў. Яны кінуліся да немца, пачалі плакаць і упрошваць яго:

– Панок, гэта ж дзіця, дурное! Нічога не разумее. Не страляйце!

Сабою яны засланілі Шурыка ад немца. Я стаяў побач як “конь”, не адчуваў сябе вінаватым, зразумеў: можа адбыцца бяда. Аднак немец неўзабаве штосьці прагергетаў, разблытаў пугу са спіц і кінуў яе цераз плот у наш гародчык. Абураны, паехаў далей. Напэўна, сцяміў: нават у шалапутных, непасрэдных дзяцей праяўляюцца негатыўныя адносіны да няпрошаных гасцей.

Мае продкі, бацькі і мы

Зараз хачу расказаць пра сваіх продкаў. Па мацярынскай лініі майго прадзеда звалі Ігнат Белуш, а прабабку Аўдоцця (Еўдакія). Жылі яны ў вёсцы Шаршні, што зараз у Дзятлаўскім раёне (тады Жалудоцкім) – гэта непадалёку ад нашай вёскі Ліпічанкі, кіламетраў за тры ад яе. Патрэбна было на лодцы паблізу вёскі Шаўдзіні пераправіцца на левы бераг Нёмана, адтуль больш сотні метраў прайсці праз лес – і вось яны Шаршні. Можна было дабірацца і іншым шляхам: праз Орлю, цераз драўляны мост над Нёманам, праз Зачэпічы, Гузні, за якімі дарога вяла ў Шаршні. У вайну партызаны той мост спалілі, каб немцы не змаглі на машынах трапіць у Ліпічанскую пушчу, дзе дыслацыравалася партызанская брыгада. Пасля вайны дзейнічаў паром. А ў сямідзесятых гадах непалёку ад старога насыпу ўзвялі дабротны, бетонны новы мост – і ўсе праблемы з пераправай цераз раку адпалі.

Шаршні размешчаны на беразе возера, злучанага з Нёманам. Вёска стаіць у ціхім лясным закутку. Побач з ёю раслі і растуць пяцісотгадовыя тоўстыя дубы, высокія смалістыя сосны, ёлкі. Грыбная, ягадная, рыбная мясціна, як і ўся Ліпічанская пушча.

У Ігната і Аўдоцці, былі два сыны Пётр і Андрэй. Пётр – мой дзед, бацька маёй мамы. Андрэй жа, брат Пятра, у маладосці паехаў на заробкі ў Амерыку, там ажаніўся і застаўся назаўсёды. А Пётр жыў у Шаршнях. У Андрэя ў Амерыцы нарадзіліся два сыны, дарослымі яны служылі ў ваенна-паветраных сілах ЗША пілотамі. Пакуль жыў Пётр, паміж братамі падтрымлівалася перапіска. Пасля вайны яна перапынілася не па іх віне. Братоў не стала, усякія сувязі паміж сваякамі спыніліся.

Як звалі сыноў Андрэя я не ведаю. Іх унукі зараз будуць маімі равеснікамі, альбо некалькі малодшымі. Мне ўжо,

калі пішу гэтыя радкі, семдзсят пяць гадоў. Пры пэўных намаганнях можна было б каго-небудзь і адшукаць там з родзічаў, але ніхто за гэта ні з нашага, ні з іхняга боку не бярэцца.

Пётр, мой дзед, узяў замуж з нашай вёскі Ліпічанкі Вінцулю Жамойда. Вінцуля, такім чынам, – маці маёй мамы, а мая бабуля. У Вінцулі былі бацькі Ігнат Жамойда і Ева (дзявочае прозвішча Красочка). Яны жылі ў Ліпічанцы, на тым месцы, дзе зараз стаіць наша новая хата (тады стаяла старая) і даводзяцца мне па лініі Вінцулі, жонкі Пятра, прадзедам і прабабулькай.

Праўда, Ігнат быў жанаты другі раз на Юзэфе з вёскі Старынкi (у іх дзяцей не было). Ні яго, ні яго першай жонкі Евы я не памятаю. А вось Юзэфу крыху помню. Яна летам звычайна сядзела на прызбе пры каморцы, такая добрая, старэнькая, сівенькая бабулька, а мы, вясковыя малыя, дразніліся з нашым сабакам Гольчыкам, які быў прывязаны на ланцугу бліз свірна. За гэта Юзэфа на нас крычала, ды мы яе мала слухалі. Нямоглая, не магла даць падшыванцам рады.

Мой тата Васько Гаўрыіл Сямёнавіч ажаніўся на маёй будучай маме Белуш Ніне Пятроўне, дачцы Пятра і Вінцулі, якія жылі ў Шаршнях, у 1934 ці ў 1935 годзе. Такім чынам, мая бабуля Вінцуля, пайшла замуж з Ліпічанкі ў Шаршні, а мая мама пайшла замуж з Шаршнёў у Ліпічанку.

Продкі па бацькоўскай лініі таксама цікавыя людзі. Прадзед і прабабулку я не помню і не ведаю, як іх было зваць. У свой час не распытваў пра гэта, а зараз няма ў каго і распытваць. Праўда, цікавіўся ў сваёй стрыечнай сястры Веры, якой ужо амаль дзевяноста гадоў, і ў другой стрыечнай сястры Ганны, якой ужо за восемдзсят, але яны таксама не ведаюць, як звалі прадзед і прабабку.

Дзед мой Сямён Васько, бабуля Дамяніка. Яна родам з вёскі Мянотавічы, што зараз у Шчучынскім раёне (раней

Жалудоцкі). Сямёна не помню. Ён памёр да майго нараджэння. Дамяніка і зараз стаіць перад вачыма. Сардэчная, клапатлівая, яна ўсю душу аддавала мне, калі я застаўся без таты.

Малым часта-часта прыходзіў да іх у хату, якая стаяла непадалёку ад нашай, і адразу ўскарабкваўся на лаву пры сталае. Бабулька пыталася:

– Можа хочаш есці?

– Не, не хачу.

Яна ўсёроўна налівала міску забеленага крупніку ці макаронаў, ставіла на стол, загадвала:

– Еш!

– Не буду.

Вядома ж, у сям’і выхавалі такую сціпласць і сарамлівасць, што дзеці ад усяго аднекваліся. Бабулька садзіла бліжэй да міскі, давала ў ручку лыжку, прымушала есці. Крупнік і макароны былі вельмі смачныя, духмяныя, пахлі кіпленым малаком, і я даволі хутка апаражняў міску. Так вось і бавіў час то ў іх хаце, то ў сваёй каморцы, то на іх надворку, то на сваім.

У Сямёна і Дамянікі было сямёра дзяцей: чатыры сыны і тры дачкі. Сыны – Міхась (самы старэйшы), Іосіф, Гаурыіл – мой тата, Сямён. Дачкі – Марыя, Люба і Насця. Жылі спачатку ўсе ў адным доме. Пасля жаніліся, выходзілі замуж, рассяляліся. Дом той і зараз стаіць. У ім жывуць жонка майго стрыечнага брата Уладзіміра Анюта з сынам Валодзем.

Самым першым ад вялікай і дружнай сям’і адлучыўся мой тата. Ён, як толькі ажаніўся, пераехаў жыць у хату майго прадзеда Ігната Жамойды, які ўсе будынкі, маёмасць, палі, сенажаці перапісаў на сваю ўнучку – маю маму. Да гэтага часу яго першая жонка Ева памерла. А неўзабаве памёр і ён сам. Засталася адна Юзя.

Наша сям’я, як ужо ўзгадвалася, пэўны час жыла ў каморцы. Але паколькі браты бацькі і ён сам былі дзелавымі людзьмі (умелыя будаўнікі ўзводзілі хаты, свірны, гумны,

хлявы ў сваёй і іншых вёсках), то старую прадзедаўскую хаціну знеслі, а на яе месцы ўзвялі новы дом.

Неўзабаве нашу сям’ю напаткала трагедыя. У Нёмане ўтапіўся мой тата. Як гэта было? Трое маладых мужчын на лодцы перапраўляліся цераз раку. Спачатку ўсё ішло добра. Пасля са шчылін хутка пачала паступаць вада. Прэшчамі мужчыны не паспявалі вычэрпваць. Неўзабаве лодка пачала апускацца ўніз і пайшла на дно. Адзін з рыбакоў, Міхась Санюкевіч, неяк дакарабкаўся да берага, а мой тата і сусед Іван Хацук, які жыў цераз вуліцу наўкосць ад нашага дома, не змаглі выратавацца. Так у два з палавінай гады я застаўся без бацькі. У такім узросце я не ведаў, што чалавек, калі памірае, не вяртаецца дамоў, і ўсё назаляў маме:

– Калі прыйдзе тата дадому?

Яна праз слёзы суцяшала мяне:

– Прыйдзе. Трохі пабудзе і прыйдзе.

...Тое чаканне малога адгукнулася праз семдесят гадоў старому у сне: быццам мама, Лёдзя і я знаходзімся ў каморцы, а на вуліцы жанчыны закрычалі: “Валодзя, бацька ідзе!” Мы стаіліся, чакаем. І вось адчыніў ён дзверы, стаў перад намі, і я спытаў: “Што, тата, прыйшоў дадому?” – “Прыйшоў”. – “Будзеш жыць з намі?” – “Буду”. Так некалькі хвілін стаялі і размаўлялі. У сне я і Лёдзя былі малымі. Пасля ўсе пачалі аддаляцца, знікаць. Ачнуўся я, ды не ў каморцы, а ў Лідзе, у сваёй двухпакаёўцы, на канапе.

...Спакваля я падрастаў. Дарослыя, сябры майго таты, на вуліцы часам пыталі:

– Ці помніш свайго бацьку?

– Памятаю, – цвёрда і праўдзіва казаў я.

– Няўжо? Ты ж быў такі маленькі...

А я, сапраўды, помню, як ён браў мяне на рукі на падворку, засаджваў на край страхі хлява, трымаючы пад пахі. Малы, я баяўся, што ўпаду. Тата быў высокага росту, стройны, шырокаплечы.

Аднойчы ён пасадзіў мяне на сівую, аграмадную нашу кабылу, якая здавалася мне гарою, і прамовіў:

– Трымайся.

Я учапіўся ручкамі за грыву і сядзеў. А над галавою цераз плот звисала голле з яблыкамі, і мне карцела сарваць яблык. Але баяўся адарвацца ад грывы, бо кабыла, баронячыся ад сляпнёў, іншы раз як уздрыганецца ўсім сваім тулавам, што мне здавалася: вось-вось палячу вобзем.

Часта тата браў на рукі маю старэйшую сястру Лёдзю і мяне, гайдаў, любіў з намі танцаваць. Шчаслівыя, мы смяяліся на ўвесь падворак.

У нядзелю мы спяшаліся ў госці да шаршнёўскага дзеда. Цераз раку Лебяду, якая працякае каля вёскі Яселевічы і ўпадае ў Нёман, з возам перапраўляліся ўброд. У вадзе хаваліся ўсе чатыры колы, ды наша сівая, дужая, спакойная, разумная кабыла воз, як пушынку, выцягвала на супрацьлеглы бераг.

Так цераз Лебяду перабіраліся многія, бо дно ў гэтым месце было пясчанае, жвірыстае, тупкае.

Далей дарога вілялала цераз сасновы лес непадалёк ад вёскі Шаўдзіні, што зараз на Лідчыне. На беразе Нёмана тата і мама гукалі падлеткам, якіх процьма кішэла на тым беразе, каб прыгналі нам лодку. І, праўда, адзін з іх ці два хуценька кіравалі на лодцы да нас. Тата накрываў кабылу дзяругай, каб не так кусалі авадні і мухі, і заставаўся пры возе, а мы з мамаю пераплывалі ў лодцы на левы бераг. Вада ў Нёмане ў той залаты час дзяцінства была такою чыстаю і празрыстаю, што нават былі бачнымі пры дне бліскучыя рыбка. А падлеткі пілі з ракі ваду – і ніхто не атручваўся. Не тое зараз: брудная вада і пустынным берагі.

(Працуючы ў рэдакцыі “Лідскай газеты” і раз’язджаючы па раёне, я з сваімі сябрамі Пятром Макарэвічам, Міколам Рачынскім, Яўгенам Пятакіным, фотакарэспандэнтам Ліляй Лапшыной іншы раз прыязджалі на гэтае месца

паблізу ад Шаўдзінёў, і я апавядаў ім, як тут шчаслівілася маленькаму хлопчыку. І заўжды здавалася: тое было зусім нядаўна, амаль учора).

...За Нёманам, мы з мамаю тупалі да вёскі Шаршні, якая прасвечвалася між ствалоў векавечных дубоў. Здалёк я пазнаваў дзедава гумно і нейкае збудаванне са слупоў і жэрдак, на якім сушылі траву.

Наблізіўшыся да падворка, мама казала:

– Вунь дзед ходзіць.

Адарваўшыся ад яе, клубочкам каціўся я да дзеда і абдымаў яго за калені. А стары гладзіў мяне па галоўцы, спрамяняючы пяшчоту і ласку.

...Пасля гэты ж маршрут мы паўтаралі не раз з айчымам Іосіфам Васько, родным братам майго бацькі.

...Пазней старэйшыя стрыечныя сёстры расказвалі мне прыкладна так:

– Вы засталіся сіротамі, а маці адна не ў стане была апрацаваць немалую гаспадарку. Да таго ж недабудаваны дом... Баба Дамяніка вельмі шкадавала вас. Яна казала свайму сыну Іосіфу, старому халасцяку:

– Ідзі да Ніны і жыві там. Усё ж дзеці ў яе не чые-небудзь, а твайго роднага брата. Іх таксама патрэбна паставіць на ногі і выхаваць.

Ён паслухаў сваю маці і прыйшоў у нашу сям'ю. Мы з Лёдзяю пачалі зваць яго татам. Іосіф быў па тым часе даволі граматым чалавекам, скончыў гімназію (не помню якую). Прынёс у каморку многа кніг, алоўкаў, у прыгожай скрыначцы некалькі цыркуляў, чым мы з Лёдзяю і забаўляліся. Ён клапаціўся аб нас як аб родных дзецях. Характарам быў добры, сціплы, спакойны, як і ўсе яго браты.

Ён ведаў на памяць многа вершаў беларускіх паэтаў Янкі Купалы, Якуба Коласа, Максіма Багдановіча, Канстанцыі Буйло, вучыў нас запамінаць іх. Мы не проста запаміналі, любілі дэкламаваць. Іосіф Смінавіч мог

працаваць настаўнікам – адукацыя дазваляла, але звязаў свой лёс з сельскай гаспадаркай.

...А на двары ўсё не ўціхамірвалася вайна.

Неўзабаве наша сям'я папоўнілася яшчэ адным чалавекам: у 1942 годзе нарадзіўся сын Іосіфа і мае маці Мікола. Яго, як і нас, ахрысцілі ў Орлеўскай царкве, а ў каморцы наладзілі хрысціны. За сталамі сабралася нямала сваякоў, радні. Выпівалі, закусвалі, спявалі песні. Асабліва вылучалася спявачка Вольга Лапуць, якую з-за яе невялічкага росту звалі па-прасцяцку Вольгачка Лапуцёвая. Назаўжды мне запомніўся тады куплет з песні Канстанцыі Буйло:

*Люблю я край, старонку гэту,
Дзе нарадзілася, расла,
Дзе першы раз пазнала шчасце,
Слязу нядолі праліла.*

А таксама:

*Як жа ж нам не пець,
Як жа ж не гудзець,
Калі ў нашай хатаньцы
Парадак ідзець.*

Акно ў каморцы было адчыненае (далёка па вёсцы разносіліся песні), раптам конна з'явіліся два немцы. Загергеталі на сваёй мове – і ўсе за сталамі сцішыліся. Пачалі тлумачыць няпрошаным гасцям, што во, ідуць хрысціны, прынеслі і паказалі маленькага Міколку. Тыя ўсё зразумелі, аднак не ад'язджалі. І тут знайшоўся Міхась Васько, які сядзеў каля акна.

– Шнабс, – прапанаваў ён і наліў у шклянкі самагонкі, падаў ім.

Яны, не злазячы з коней, выпілі самагонку і прынялі ад Міхася па лусце хлеба і кавалку мяса. Закусілі.

– Гут! – прамовілі немцы, развярнулі коней і паехалі ў сваю дарогу.

...Я пішу пра ўсе не выдуманя, а рэальныя падзеі, дзякуючы таму, што учэпістая дзіцячая памяць захавала іх, яркія палотны і сцэны мінулага зараз устаюць перада мною жывымі, і нават словы, вымаўленья кімсьці пры мне засталіся ў памяці. Магчыма, не зусім дакладныя.

Вызваленне

Немцы ўвогуле вялікай шкоды нашай вёсцы не дэпутатаў сельсавета. Іх ніхто не выдаў. Проста іх прозвішчы знайшлі ў сельсавецкіх спісках і таго было дастаткова, каб расправіцца з нявіннымі людзьмі.

А суседнюю вёску Орлю бамбілі за сувязь з партызанамі. З Жалудка лятаў адзін самалёт і кідаў на яе бомбы.

Між тым вайна блізілася да канца. Адноўчы раніцай па вёсцы пайшоў рух, людзі загаманілі, што прыехалі нашы чырвонаармейцы, у аселіцы па той бок рачулкі стаіць многа машын. Як малы дапытлівы хлапчук я не мог утрымацца, каб не пайсці і не паглядзець на іх. Сабраўся і праз суседскі надворак, цераз вуліцу насупраць, агародамі пакіраваў туды. Падкасаў калошы ў штанах і на плыткім месцы ўброд перабраўся цераз рачулку Дайнаруўку.

У многіх кузавах машын спалі салдаты. Яны, мусіць, стаміліся ў папярэдных баях, пераходах і адпачывалі. Ускрай паходнай кухні варушылася некалькі салдат-павароў. Яны чысцілі вялізныя рыбіны і кідалі ў кацёл. У Нёмане, мабыць, наглушылі... Адзін з іх спытаў у мяне:

- Что тебе нужно, мальчик?
- Нічога. Прыйшоў паглядзець.
- Молоко есть дома?
- Ёсць.
- Сходи, принеси. А мы тебе дадим сахара.

Я пабег. На падворку сказаў маме, што салдаты просяць малака і што ўзамен дадуць мне сахару. А што такое сахар?

– Гэта цукар.

Я абрадаваўся. Мама наліла поўны збанок малака і дазволіла ісці, толькі папярэдзіла:

– Глядзі не расплюхай па дарозе.

Я асцерагаўся. Салдат пераліў малако ў нейкую пасудзіну, збанок вярнуў назад. А ў кішэні пінжака пананіхваў мне, колькі ўлезла, драбковага цукру. Во было радасці ў сям’і. Мы ж ужо і забыліся, калі яго елі.

Перад абедам мы, групка малышоў, пабеглі ў недабудаваную ў канцы вёскі школу. Там валяліся акрываўленыя бінты, белыя прыгожыя грабяні, патроны. Адзін хлопчык знайшоў губны гармонік. Якой радасцю засвяціліся яго вочкі. А мы ўсе яму пазайздросцілі. Трафеі, вядома, былі нямецкія. Людзі казалі, што за могілкамі ішоў бой, а мы, малыя, спалі і нічога не чулі. Адстрэльваліся, мусіць, немцы і са школы.

У другім канцы вёскі (лічы за вёскай) стаяў падбіты нямецкі танк. Накрыўка люка была знесена, пазней мы залазілі ў яго, калі гулялі ў хованкі.

Нехта сказаў, што ў полі, зарыўшыся ў зямлю, стаіць наш падбіты самалёт, малыя гурбою пабеглі туды. Самалёт быў цэлы. Перад ім ляжаў вялізны камень, які спыніў яго, калі ён каціўся па полі, а ззаду цягнуліся глыбокія каляіны ад колаў. Кабіна была адчынена, пілота ў ёй не аказалася. Мы лёгка залазілі ў кабінку, стараючыся знайсці там што-небудзь здатнае для сябе. Аднак не удалося. Пілот, відаць, застаўся жывым і кудысьці схаваўся, каб яго не забралі немцы.

Праз некаторы час ні танка, ні самалёта не стала. На нашу зямлю прыйшоў мір.

У школе

Пакуль ісці ў першы клас, я ведаў напамяць нямала гэтаму навучыў. Першы настаўнік Іосіф Патапавіч (прозвішча не помню: вельмі складанае) з гэтай нагоды ставіў мяне перад класам і загадваў дэкламаваць. Вучні ўважліва слухалі, часам пасмейваліся, што я такі галасісты, як певень. Ды я не губляўся. Любіў мяне за гэта Іосіф Патапавіч. Постаць яго і зараз стаіць перад вачыма.

Пачатковая школа размяшчалася ў сялянскай хаце, якая знаходзілася цераз адну ад нашай. Гаспадары туліліся на кухні і ў невялікай баковачцы, уваход у якую быў з сенцаў.

Настаўнікі ў школе штогод мяняліся. У чацвёртым класе нас вучыў мой сусед Вікенцій Фёдаравіч Хацук, які трымаў дысцыпліну з дапамогай доўгай лазіны. Часта перад заняткамі ён даваў мне ножык і пасылаў у садок гаспадара, дзе раслі арэшыны, выразаць чым найдаўжэйшы адростак. Я стараўся дагадзіць настаўніку і прыносіў адростак даўжынёю ў тры-чатыры метры. Ад гэтага дубца мне больш, чым каму-небудзь іншаму, і перападала, бо я вельмі круціўся на ўроках, азіраўся назад. Вырэзваў дубец, як кажуць, на сваю галаву.

Пачатковую школу скончыў у Ліпічанцы, а ў пяты клас пайшоў у Орлеўскую сярэднюю. Размяшчалася яна ў двух панскіх дамах, у полі, непадалёку ад вёсак Орля і Ваўчкі. Пасля пачатковай вучышца там стала цяжэй. Не проста давалася руская мова. Выкладчык яе Андрэй Міхайлавіч Хаўранкоў настырна муштраваў нас, каб пераламаць на свой манер у правільнасці вымаўлення слоў, веданні іх значэння.

Замест «он» мы казалі «ён», замест «она» – «яна». Настаўнік папраўляў нас і крычаў: «Бестолочи!» Адноўчы ў вучня Івана Шалеснага спытаў, чаму не прышоў брат у школу. Той адказаў:

- Хворы.
- В каком хоре? Черт тебя подери!
- Не ў хоры, а хворы.
- А что это такое?
- Больной, – нехта знайшоўся з вучняў.
- Больной. Так бы и сказал, а то хворы, хоры.

У аднаго вучня, які восенню прышоў у кашулі ў школу, пацікавіўся:

- Чего дрожишь?
- Марнатку забыў дома.
- Какую грамматику? Черт тебя подери!
- Не грамматику, а марнатку.
- Пиджак что ли?
- Так.
- Ну и бестолочь.

Да шостага класа ён нас усё-ткі нека пераламаў, мы навучыліся размаўляць па-руску больш-менш правільна, праўда ад “трасянкi” поўнасьцю не пазбавіліся.

Пазней, калі падраслі, мы Андрэя Міхайлавіча нават палюбілі, бо ён здатна апавядаў пра рускіх паэтаў, праймаў, узгадваў Сяргея Ясеніна, які ў той час быў ці не забаронены. Ва ўсякім разе кніг гэтага паэта ні ў школьнай, ні ў сельскай бібліятэцы мы не знаходзілі. Да ўсяго, Андрэй Міхайлавіч вучыў нас жыццю, з яго слоў мы стараліся ўлавіць штосьці карыснае для сябе. Яму падабалася, як я дэкламаваў вершы Лермантава “На смерць поэта” і “Узник”, а таксама вершы Пушкіна.

Падабаліся нам выкладчык гісторыі А.Уладыкін, яго жонка – выкладчыца беларускай мовы і літаратуры Ганна Герасімаўна, настаўнік фізікі В.Ліпай, ваеннай справы В. Сямашка і іншыя.

Пасля А.Хаўранкоў выехаў у Рось Ваўкавыскага раёна, і рускую літаратуру пачала выкладаць Зінаіда Паўлаўна Баклага. Маладая, прыгожая, яна абаяльна ўздзейнічала на старшакласнікаў і сорамна было перад ёю не вывучыць урок. Да таго ж і выклдала яна свой прадмет ой як добра. У класе практычна не было адсталых.

Падчас вучобы ў шостым-сёмым класах на нашу долю выпала калектывізацыя, якая праводзілася ва усіх навакольных вёсках. Засекі, вялізныя бочкі ў свірне, дагэтуль напоўненыя жытам, пшаніцай, аўсом, ячменем, грэчкай хутка апусцелі. У іх не было чаго сыпаць. Айчымы хоць і працаваў у калгасе бухгалтарам, на працадні атрымліваў зусім мала. Хадзілі па хлеб мы ў Жалудок за сем кіламетраў. Паднімаліся ў дзве гадзіны ночы, каб заняць там чаргу.

Фурман прывязе на возе ў невялічкай скрынцы пару дзесяткаў буханак хлеба, падасць праз акенца прадаўшчыцы – і ў чарзе распачынаецца такая ціскатнеча, што здавалася кішкі вылезуць. Калі ўдавалася купіць, а калі і з пустымі рукамі шлі дамоў. Затое конюху з райкама партыі прадаўшчыца падавала цераз голавы штодзень па дзве буханкі – і ўсе ў чарзе маўчалі, бо то ж вялікая шышка: працуе ў галоўнай установе райцэнтра.

Мы, вучні, ратаваліся ад голаду іншы раз грушамі. У полі, непадалёку ад школы, цераз раўчук, парослы па берагах альшынай, стаяла тоўстая, высокая груша-дзічка. Мы выломвалі кіі і калацілі па ёй, каб раздабыць ежу. Часам пускалі ў ход і камяні. Туды хадзілі звычайна на вялікім перапынку. Іншы раз спазняліся з-за груш на чарговы урок. Настаўнікі разумелі нас, занадта моцна не дакаралі.

Першае каханне

У восьмым класе да мяне прыляцела першае каханне. На занятках з'явілася новенькая вучаніца. Класны кіраўнік даручыў мне скласці спіс вучняў. Усіх я ведаў і толькі ў яе патрэбна было спытаць прозвішча.

– Халадцова, – прамовіла яна.

Я не улавіў ці проста так захацелася перапытаць:

– Якое, якое?

– Глухі ці што? Халадцова! – гулліва амаль выкрыкнула яна і ўставілася ў мяне вясёлымі, гарэзлівымі, сінімі вачыма.

– А імя?

– Ліда.

З гэтага ўсё і пачалося. Ад яе чыстага позірка, ад мілага тварыка іскра першага кахання ўскочыла ў маё сэрца. Яна сядзела на некалькі парт наперадзе, на правым радзе, пры акне, а я – у левым кутку на апошняй парце. Мне добра было назіраць за ёю, любавацца яе рухамі, рэакцыяй на настаўніка і клас. Іншы раз яна азіралася ў мой бок, і я стараўся ўлавіць яе позірк.

Пасля наш клас перавялі ў іншы пакой, больш светлы і утульны, размешчаны з паўднёвага боку школы. У вокны свяціла сонца, было далёка відаць у поле. Ліда з сяброўкай Вольгай Лапуць сядзелі перад намі, мы з Алёшам Рымшам – на апошняй парце. Гэта была “камчатка”. Бо перад нашымі дзвюма партамі, на трэцім радзе, стаяла толькі печка-кахлянка ў паўтары метры ад нас і больш нічога не было. Справа на сцяне вісела вешалка. Тут усе вешалі адзенне. Прыемна было бачыць, як Ліда, свежанькая і паружавелая, скідала сваё пальцішка, сядала за парту і тут жа паварочвалася да нас. Да званка мы паспявалі крыху паразмаўляць, пасмяяцца.

Ліда Халадцова вельмі любіла і тонка адчувала гумар, сама ўмела ў гэтым родзе што-небудзь выкінуць. Неяк да дошкі выкладчык гісторыі А.Уладыкін выклікаў майго аднавяскоўца, сына настаўніка пачатковых класаў у Ліпчанцы, Юру Паўлючэнку. Той ці не ведаў урока, ці не хацеў адказваць і, сціснуўшы губы, глядзеў паверх класа, зацята маўчаў. Так доўжылася некалькі мінут. Тут мне на памяць прышлі ў некалькі пераблытаным варыянце словы з верша Аркадзя Куляшова “Камсамольскі білет” і я пачаў:

Доўга трымаўся юнак на дапросе,

Тоячы словы і думкі свае.

– Не, не скажу, – адказаў камсамалец

І цыгарэту сваю дакурыў.

Клас гримнуў смехам. Покатам захадзіла па парце Халадцова. Яна смяялася, дай Бог кожнаму так смяецца, шчыра, прыгожа, выбухова.

– Васько, выйдзі з класа, – выкрыкнуў Аляксандр Аляксеевіч.

– А што я дрэннага зрабіў? Прачытаў верш Куляшова.

– Выйдзі сказаў!

Праходзячы каля Паўлючэнкі, я зноў у тым жа духу ўголас:

– А ты трымайся. Не выдавай сакрэтаў.

Клас зноў узарваўся. Я азірнуўся назад. Ліда так смяялася, аж хапалася рукамі за твар, у вачах блішчэлі слёзы. Менавіта гэты чысты, выбуховы смех і скарыў мяне. Я цешыў сябе думкаю, што яна смяецца з маіх слоў.

Неяк восенню на левабярэжжы Нёмана ў дубовым гаі мы збіралі жалуды на насенне па заданню райана. Кожны набраў па поўнай торбе. На пароме захацелася есці, я дастаў адзін жолуд, паздзіраў шкарлупінне, пачаў сілкавацца. Вольга Лапуць прыкмеціла:

– Гляньце, Васько жалуды есць. Ты ж атруцішся імі.

Усе паглядзелі ў мой бок.

– Нічога. Свіння есць і не здыхае і з мною нічога не зробіцца, – адказаў я.

Халадцова зноў захадзіла ад смеху на пароме. Аж прысядала. Мяне гэта радавала. Жалуды я і раней еў. Яны гаркаватыя, не такія, як арэхі, але голад імі можна спатоліць.

Ліда была прыгожай дзяўчынай. Выразныя цёмна-сінія вочы, якія адцянялі доўгія павейкі, па мастацку рамантычныя бровы, маленькі носік, у меру пульхныя вусны, высокі лоб. Яе мілы, авальны тварык – гэта жывая адухоўленая гармонія ўсіх яго рысаў і адценняў. Яна шатэнка. Заплеценныя ў дзве касічкі валасы злучаліся на шыі, былі звязаныя чырвонай стужачкай. На ілбе і скронях кучаравіліся.

Ліда да прыезду ў нашу школу выхоўвалася ў Дзятлаўскім дзетдоме (бацькі яе загінулі ў вайну). У Орлі яна жыла ў роднай сястры Вольгі Паўлаўны Гурскай (Халадцовай), якая працавала ў мясцовай бальніцы акушэркай. Паходзілі яны з Магілёўшчыны.

Закахаўшыся ў гэткую рамантычную дзяўчынку, я зусім па-іншаму стаў глядзець на свет, на жыццё. Усё для мяне пераўтварылася ў нейкі рай, запоўнены душэўным святлом. На паперу пасыпаліся вершы, хоць я іх і раней пісаў. І ўсе пра каханне, усе пра яе.

Некалькі вершаў паслаў у “Новый мир” Аляксандру Трыфанавічу Твардоўскаму. І неўзабаве атрымаў ад яго ліст. Пра тое даведаўся нехта з нашых вучняў. Вестка дайшла да Халадцовай. Яна папрасіла пачытаць. Я прынёс ліст у школу і перадаў ёй, толькі папрасіў, каб нікому не паказвала, не давала. Ліда пайшла на перапынку ў вішняк, прачытала і, ўсміхаючыся, вярнула ліст назад.

Аляксандру Трыфанавічу я паслаў не толькі вершы, але і напісаў аб тым, як кепска жывецца ў калгасе: падыхаюць коні, каровы, людзі амаль нічога не атрымліваюць на працадні, наўкола творацца беспарадкі. З гэтага Аляксандр

Трыфанавіч і пачаў. Паэт зразумеў крык юнацкай душы, раіў не падаць духам, не здавацца перад жыццёвымі цяжкасцямі, быць цяпялівым і вынослівым. А што да вершаў, дык яны па-вучнёўску слабаватыя, для “Новаго мира” не падыходзяць. Можна хіба для раёнкі. У канцы зазначыў, што задаткі ў мяне ёсць. Проста няма літаратурнага вопыту. Для мяне гэтага было дастаткова.

Ліст быў напісаны на дзвюх старонках сіняватай у лінейку паперы. Зверху стаяла літара «М» і чысло. Не помню якое. Помню толькі, што гэта быў 1954 год. Жаль, ліст недзе згубіўся. А можна дзе дома і ляжыць. Цяпер часта думаю: такія вялікі паэт, рэдактар “Новаго мира” і палічыў патрэбным даць адказ нейкаму захудаламу вучню з Орлеўскай сярэдняй школы. А зараз што бывае? Пашлеш вершы ці апаваданне ў які-небудзь мінскі часопіс – і што ў яму ўкінуў: адтуль ні радка адказу, месяцамі чакаеш, так і не ведаеш, будзе што надрукавана ці не.

У сакавіку 1954 года я пачаў весці Дзённік. Надавуміла мяне на гэта наш класны кіраўнік Зінаіда Паўлаўна Баклага. Яна, мабыць, прыкмеціла, што я закаханы ў Халадцову, сама, магчыма, у юнацтве перажыла нешта падобнае і хацела, каб і мае тагачасныя пачуцці і ўражанні засталіся на паперы.

У прадмове так і запісаў: “У гэтым Дзённіку буду запісваць усё, што мяне моцна ўсхвалявала, выклікала глыбокія эмоцыі, прыемна ўразіла. Гэта, магчыма, спатрэбіцца мне калі-небудзь для літаратурнай дзейнасці. Ды і так пра ўсё ўбачанае і перажытае ў юнацтве, думаю, будзе прыемна прачытаць пасля, калі пройдзе нямала гадоў”.

Запісы даю ў выбарачным парадку.

1954 год. Восьмы клас

Вясна – пара кахання

19 сакавіка. Хадзілі ўсім класам у лес па шышкі. Галіны на старых соснах непадалёку ад Нёмана трымаліся высакавата над зямлёй. Ды ў нас была сякера.

І я першым адважыўся ўзбрацца на дрэва. Выбраў самую тоўстую, усыпаную шышкамі, галіну і пачаў ссякаць. «Ой, не ссячэш ты? Такая тоўстая!» – засумнявалася Халадцова.

– Зараз убачыш, – адказаў я.

Яе словы і тое, што яна сочыць за мною, прыдалі ахвоты і натхнення. Стоячы на танчэйшай галіне і трымаючыся леваю рукою за другую, я з сякерай у правай руцэ завіхаўся над самай тоўстай. І неўзабаве яна трэснула, рухнула на зямлю. Я зірнуў на Лідку. У вачах дзяўчыны пульсавалі здзіўленне і радасць. Стала так прыемна на душы!

Настаўнік Віктар Канстанцінавіч Ліпай папрасіў: «Васько, ссячы яшчэ некалькі галін, раз умееш». Рысем я узабраўся вышэй, дадаткова тры галіны апусціў долу. Калі злез на зямлю, Лідка глядзела на мяне, як на героя. Шышкі з галінак абрываў поруч з ёю.

Гэтак жа завіхаўся і на іншых хвоях. Вярталіся дамоў з поўнымі торбамі. А наўкол бушавала вясна. Неба, чыстае і сіняе, кранала душу. Паружавелы тварык Лідкі асвятляў ўсё наваколле. Так хораша і прыгожа было ў свеце! Усе мы смяліся, жартавалі, думалася: гэтаму шчасцю ніколі не будзе канца. “Вясна, вясна – пара кахання”. (А.Пушкін)

28 сакавіка. Канікулы. Нядзеля. Хадзілі ў Орлеўскую сельскую бібліятэку. Аказалася зачыненай. Шэсць ліпчанскіх хлопцаў (мы вучыліся разам) пашыбавалі ў школу. Пасядзелі на лаўцы ў чаканні аднакласніц. Яны нешта не паяўляліся. Пасля пайшлі на Нёман. Як раз

быў ледаход. Вялізныя крыгі наплывалі адна на другую, трэскаліся, ламаліся. Вада разлілася і пайшла па лесе на тым беразе, дзе таксама чуўся трэск і шум ільдзін. Разам з намі на пагорку стаялі некалькі калгаснікаў і наша настаўніца Ганна Герасімаўна Уладыкіна. Мы любаваліся паводкай, ледаходам. Бушавала вясна.

Ад Нёмана зноў пакіравалі ў школу. Там ужо былі нашы аднакласніцы Ліда Халадцова (мілая Лідка), Вольга Лапуць, Ганна Савашынская, Ліда Шэршань, Марыя Жамойда і Вера Ступакевіч. Гулялі ў валејбол. Ой, як спрытна і вёртка падскоквала каля сеткі Халадцова, адбіваючы да мяне мяч! Я рэзкім ударам пасылаў яго цераз сетку. Было весела і радасна! Усе смяяліся, расчырванеліся. Вясна! Юнацтва! Калі мяч адскокваў далёка, мы з Халадцовай размаўлялі і таксама смяяліся абы з чаго.

Пад вечар неахвотна вярталіся дамоў. Па дарозе спявалі песню на словы шчучынскага паэта-афіцэра Івана Шамава:

*Костры горят далекіе.
Луна в реке купается,
А парень с милой девушкой
На лавочке прощается.*

Ах, мілая Лідка, як я цябе кахаю!

7 мая. Мая мілая, добрая Лідка дала мне прачытаць раман В.Ільянкова “Вялікая дарога”. Пры гэтым казалі пра кнігу з захапленнем: “Я ўжо два разы прачытала Ніяк не магла адарвацца”. Пачала распавядаць пра змест рамана. Я сядзеў з раскрытым ротам і больш глядзеў на Лідку, чым слухаў, пра што яна гаворыць. Манера дзяўчыны апавядаць, рухі, жэсты, вочы, вусны, выражэнне твару ўсхвалявалі мяне.

8 мая. Халадцова дала мне другую кнігу В.Ільянкова “Вялікая дарога”. І таксама ў класе, павярнуўшыся да мяне, перадавала яе змест. Які прыемны, рахманы галасок, якія чыстыя сінія вочкі! Якая яна прыгожая! Проста цуд!

Пасля заняткаў гулялі ў валејбол. Лідка гуляла чамусьці без ахвоты і сама ж прызналася: няма настрою. Аляксандр Сухоцкі даў мне верш Аляксандра Чарвяка, напісаны пра Халадцову. Я хацеў аддаць ёй, але Дзятчык вырваў ліст з рук і парваў. Лідка пакрыўдзілася на хлопца, кінула гультю і пайшла дамоў. Я праводзіў яе позіркамі і таксама з агідай паглядзеў на Дзятчыка

15 мая. Пасля заняткаў пайшлі да другога будынку школы. Лідка гуляла ў валејбол з асаблівым азартам і ўсё пасмейвалася. Ва ўсіх быў цудоўны, вясёлы настрой. А прырода проста спраўляла свята. Спявалі птушкі, ласкава свяціла сонца. З вучняў тут былі я, Юра Паўлючэнка, Аляксей Рымша, Антон Ненартовіч, Мікалай Дзятчык, з дзяўчат – Ліда Халадцова, Ганна Савашынская, Ніна Дзятчык, Вера Ступакевіч. Так хораша было ўсім нам!

16 мая. Садзілі ў калгасе бульбу квадратна-гнездавым спосабам. У Халадцовай не было рыдлёўкі, і я хадзіў па яе ў бліскую вёску Ваўчкі да Адольфа Шчукі. Ён працуе ў нашай школе вартаўніком. Той пазычыў, але сказаў, каб абавязкова аднёс.

Лідка была ў прыгожай бэзавай сукенцы, старанна завіхалася, вяселіла аднакласнікаў.

Пасля пасадкі ўсе пакіравалі на раку. Памылі рукі, твары, расселіся на беразе. Колькі было радасці, смеху! А як хораша цвілі прырэчныя чаромхі! Галасіста спявалі птушкі! Нікому не хацелася развітвацца, разыходзіцца.

Дзяўчаты неўзабаве пайшлі ў сваю дарогу, а мы, хлопцы, – да Шчукі. Я адносіў рыдлёўку. Там расселіся на лавах. Размаўлялі. Гаспадар між іншым заўважыў:

– Васько, напэўна, закахаўся ў Халадцову. І рыдлёўку, мабыць, для яе пазычаў...

17 мая. Прышлі ў школу. Нам прачыталі, хто дапушчаны да экзаменаў. Дапушчанымі аказаліся ўсе. Пасля выйшлі ў двор, паселі на лаўку пад квітнеючым бэзам. Я

вырваў кветку, трымаў яе ў руках і задумаўся аб хуткім развітанні са школай. Зінаіда Паўлаўна Баклага прамовіла: “Паэт аб чымсьці марыць”. “Ой, Васько так любіць прыроду!” – сказала Вера Ступакевіч. “Чэснае слова, Васько самы лепшы чалавек у класе”, – адгукнулася Ліда Халадцова “І не толькі ў класе”, – пацвердзіў Віктар Канстанцінавіч Ліпай. Я задумаўся: “Вось, каб як напісаць пра ўсё гэта ў мастацкім творы: пра школу, пра вучняў, пра настаўнікаў”...

19 мая. Была кансультацыя па алгебры. Пасля яе гулялі ў “характарыстыку” і “пошту”. Халадцова напісала: “Ці прыйшоў табе адказ на твой другі ліст да Аляксандра Твардоўскага?” Я адказаў: “Пакуль няма. Як прыйдзе, прынясу яго на экзамен па алгебры і дам табе прачытаць”. Яна адпісала: “Прынясі абавязкова. Прашу, мне вельмі цікава! Ліда Халадцова”.

25 мая. Пісалі сачыненні па рускай літаратуры. Я выбраў тэму «Вобраз Таццяны па раману А.Пушкіна «Евгений Онегин», Лідка – «Слово о полку Игореве». Яна дала мне ўступ да мае тэмы. Калі здала сачыненне настаўніцы, схадзіла адна да другога будынка школы. Пасля вярнулася – і мы усім класам пашыбавалі да таго ж будынка. Я крочыў побач з Халадцовай. Мы радаваліся жыццю, шчасцю, сонцу, песням птушак, вясне, самім сабе. Якія мы юныя! Ах ты, першае каханне!

1 чэрвеня. У школьным двары гулялі з невялікім мячом. Алёша Рымша прапанаваў пайсці на Нёман. Усе пагадзіліся. Дзяўчынкі купаліся асобна ад нас. Я з Рымшам падплывалі да іх. Спачатку яны ад нас уцякалі, але калі мы паварочвалі назад, гналіся за намі. Накупаўшыся, павылазілі на бераг. Хлопцы, сядзелі на лодках, а дзяўчынкі станавіліся на траве на руках. Тут жа да іх далучыліся мы і рабілі тое самае. Колькі было смеху, веселасці! Усім не хацелася разыходзіцца.

3 чэрвеня. Я, Юра Паўлючэнка і Коля Санюкевіч ішлі на Нёман купацца. Непадалёку ад нашай школы убачылі на плоскім камені Ліду Халадцову з маленькай дзяўчынкай. Мы наблізіліся да іх, разгаварыліся. Дзяўчынка гэта была дочка сястры Ліды – Вольгі Паўлаўны Гурскай.

– Што вы тут робіце? – пацікавіўся я.

– Казкі расказваем адна другой, – адказала Лідка.

Усе мы засмяліся, бо маленькая паўтарагадовая дзяўчынка не магла расказваць казкі.

Бог ты мой, якая гэта была карціна! Яны удзвюх сядзелі на камені, а наўкол квітнелі знакаляровыя лугавыя кветкі, у небе спявалі птушкі, свяціла сонца. Якія добрыя, прыгожыя вочы ў Халадцовай, колькі ў іх цяпла, радасці!

Калі б быў адзін, сеў бы побач з Лідкай і прасядзеў бы тут цэлы дзень. Але нас, хлопцаў, было трое, і неўзабаве прыйшлося развітацца. Па дарозе думаў толькі пра яе. Уся душа мая была перапоўнена чыстым, светлым каханнем.

Каля Нёмана, на другім беразе, убачылі сваіх аднакласніц. Яны гайдаліся на арэлях з вяровак, крычалі, смяліся, махалі нам рукамі. Я ўсё азіраўся на сцяжынку, ці не ідзе да Нёмана Лідка.

10 чэрвеня 1954 года.

Апошні дзень знаходзімся разам. Былі ў настаўніцкай, гутарылі з настаўнікамі Андрэем Міхайлавічам, Рыгорам Айзікавічам і іншымі. Размова ішла пра выбар прафесій. Лідка доўга стаяла насупраць, пазірала на мяне. Гэтага я ніколі не забуду. Якая стройная, вясёлая, прыгожая яна!

Андрэй Міхайлавіч сказаў мне: “З цябе будзе толк”.

Неахвотна Лідка забірала свае дакументы ў настаўніцкай. Яна збіраецца паступаць у Мінскі палітэхнікум. Я малю Бога, каб яна праваліла экзамен, вярнулася назад і хадзіла б у дзевяты клас. Тады мы зноў былі б разам.

11 ліпеня. Быў у Ваўчках, у клубе, на танцах. Там сустрэўся з Лідай Халадцовай і Жэняй Ліпай, дочкай на-

шага настаўніка Віктара Ліпая. Абедзве прыгожыя, высакародныя. Я танцаваў з рознымі дзяўчатамі, пасля сеў пры акне. Да мяне падыйшла Ліда. Я сказаў, што хачу напісаць і паслаць ёй ліст.

– Прысылай. Але не, лепш уручы мне асабіста тут.

Як добра, што мы дамовіліся наконт ліста!

12 ліпеня. З ліпчанскімі хлопцамі хадзілі ў Ваўчкі ў кіно пра нейкага амерыканскага паэта. У клубе сядзела з левага боку на лаўцы Халадцова, я – з правага. Нашы позіркі часта сустракаліся.

Ліста ёй не ўручыў, бо яшчэ не паспеў напісаць. Пры выхадзе з клуба Ліда ад душы мне ўсміхнулася.

19 ліпеня. Ездзілі за Нёман на сенакос.

Калі ехалі адтуль дадому, убачыў Халадцова. Пры дарозе разам сястрой Вольгай Паўлаўнай збіралі зямлю для каровы.

20 ліпеня. Ехалі на возе за Нёман па сена. Праязджалі праз Орлю. Там убачыў Лідку. Яна ішла з кнігай ад Вольгі Лапуць. Калі мы прамінулі яе, яна азірнулася і ласкава памахала рукой.

5 жніўня. Даведаўся ад Юры Паўлючэнка, што Халадцова паехала ў Мінск здаваць экзамены ў палітэхнікум. Пра гэта моцна задумаўся, перажываў.

16 жніўня. Прысніў, што ў школе сяджу на адной парце з Халадцовай. Лёгка і радасна стала на душы!

27 жніўня. Хадзіў у Ваўчкі ў клуб. Там дэманстраваліся фільм «Паэма аб каханні». У клубе былі Халадцова і Жэня Ліпай. Яны стаялі каля акна, я – таксама. Сваёй каханай я ўручыў ліст і праводзіў яе дадому. Ліст той – цэлы вучнёўскі сшытак. У ім многа хвалебных слоў, эпітэтаў, клічнікаў.

Пры выхадзе з клуба, сказаў Лідачцы: “Пайду з табою”. – “Калі ласка”, – адказала яна. Ура, мара збылася! Ліст уручыў, праводзіў яе дадому. Па дарозе размаўлялі пра школьнае жыццё, настаўнікаў, аднакласнікаў.

Каля свайго дома Лідка прамовіла:

– Дзіця плача. Гэта дачка маёй сястры Вольгі Паўлаўны. Тая, з якой мы сядзелі на камені. Помніш?

– Помню.

Пайшлі дарогай у поле, у бок Прэціма. Пастаялі. Пасля вярнуліся назад. Пры развітанні пацалаваў. Яна усміхнулася. Ах, мілая Лідка, як мне не хочацца з табою развітвацца!

29 жніўня. Вечарам на танцах у Ваўчках Ганна Дзятчык з Орлі сказала:

– Халадцова паехала ў Мінск на вучобу. Чаму ты не прыйшоў яе праводзіць?

– Я не ведаў, што яна сёння будзе ад'язджаць.

– Перадавала прывітанне, гарачае і сардэчнае. Плакала.

Ах, мая мілая Лідка, няўжо ты плакала? Няўжо кахаеш мяне?!

1955 год

26 ліпеня. Я са сваім сябрам Аляксадрам Чарвяком хадзілі ў Ваўчкі, у клуб. Там дэманстравалася фільм «Рамэо і Джульета». Адразу, як увайшлі ў памяшканне, ўбачылі Жэню Ліпай і яе сястру Алёну. Разам з імі была Халадцова. Яны сядзелі далекавата ад нас.

І вось кіно скончылася, дзяўчаты усталі і пайшлі да выхаду. Мы следам. На двары Ліда павярнулася, глянула на мяне. Позіркі нашы сустрэліся. На пэўнай адлегласці мы з Чарвяком шыбавалі і чакалі, пакуль дочкі Ліпая павернуць да свайго дома (яны жылі ў Ваўчках, а Лідка ў Орлі). Як толькі яны павярнулі, я сказаў Чарвяку:

– Пабягу да Халадцовай.

– Бяжы.

Дагнаў яе каля рачулкі Дайнаруўкі. Прывітаўся. Яна ўзайшла на кладачку першай. Баючыся, што любая можа пахіснуцца і ўпасць, я распрасцёр рукі ўздоўж яе тулава.

Аднак Ліда ўпэўнена перайшла цераз кладачку і далей мы шлі поруч. Я спытаў:

– Чаму не адказала на мой ліст?

– Я яго не атрымлівала.

Праўда, магла не атрымаць, бо на канверце я напісаў: “Мінск, палітэхнікум”. Не хапіла розуму ўзяць у Вольгі Паўлаўны, яе сястры, дакладны адрас.

Мы размаўлялі пра Мінск, яе вучобу. У Лідкі той самы прыемны, мілы галасок, твая ж манеры, тая ж усмешка. Я зноў уваскрос. Жыццё маё зараз светлае і высокае, як неба. Шчасце і радасць бурляць ў маёй крыві. Свет стаў неабдымным, празрыстым, боскім.

Лідка – гэта бясцэнная дзяўчынка. Я ішоў, любаваяся ёю – і мне здавалася, што ўсе людзі на нашай планеце такія ж шчаслівыя, як і мы.

Зноў, як і ў той раз, прайшліся каля яе дома ў поле, пастаялі, пагаманілі. На развітанне цалаваліся. Ах, што за гарачыя пацалункі у яе! Проста апякаюць. Пачынала світаць, калі я вяртаўся дадому.

28 ліпеня. Сёння ноччу ў сне бачыў ЛідуХаладцову. Вечарам як быццам мы знаходзіліся ў нейкай зале, сярод моладзі. Сядзелі поруч. Яна паклала мне галоўку на плячо. Размаўлялі такімі галасамі, што здавалася словы вымаўлялі нашы сэрцы. Так соладка-соладка варушыліся нашы вусны.

Я спытаў:

– Лідка, ты будзеш кахаць мяне ўсё жыццё?

Яна прыціснулася, стаіла дыханне, пасля прыпадняла галоўку з майго пляча і ціха прамовіла:

– Валодзя, што ты сказаў?

– Лідка, ты будзеш кахаць мяне ўсё жыццё?

– Добра, пра гэта гаварыць не трэба. Але ты вер, вер!

Была ўжо раніца, калі я прачнуўся, але ўсё яшчэ адчуваў прысутнасць Лідкі.

* * *

Вось такі быў усплеск першага кахання. Можна было яшчэ прыводзіць выпіскі з Дзённіка, даваць апісанне сустрэч, розных цікавых момантаў, сноў. Але дастаткова і гэтага. Каханне было сапраўднае, чыстае, светлае, высокае. Я вельмі рады, што яно мяне не абмінула семнаццацігадовага юнака, што пакінула свой след у душы на ўсё жыццё. Я зусім іншымі вачыма стаў глядзець на свет, на людзей, на прыроду. Усё бачыў у ідэальным святле, ўсё любіў. Лепш стаў вучыцца, бо здавалася, што на ўроку адказваю не настаўніку, а Халадцовай. З большай ахвотай стаў працаваць: ці то касіў, ці перакопваў агарод, ці калоў дровы, пастаянна здавалася, што Лідка глядзіць на мяне, прысутнічае – і стараўся ўсё рабіць акуратна. Як гарох, пасыпаліся вершы пра наша першае каханне. Я іх знаходжу зараз на розных шматках паперы, у вучнёўскіх сшытках. Большасць, вядома, прапала.

У маім Дзённіку у адным з запісаў ёсць, у прыватнасці, аднекуль спісаныя такія радкі: “У Пятраркі была Лаура, у Дантэ – Беатрычэ, у Гётэ – Фрэдзерыка Брыон і гаспажа фон-Штэйн, у Гейнэ, Пушкіна, Лермантава – цэлы шэраг паэтычных жаночых вобразаў, якія ўзвышалі уяўленне і прымушалі мацней біцца сэрца...” Такім вобразам для мяне была Ліда Халадцова.

Наша каханне не скончылася жаніцьбаю. У такім узроцце яно не магло скончыцца іначай. Мы былі зусім юныя. Да таго ж пасля дзесяці класаў мяне паклікалі на тры гады ў войска. Ліда за гэты час скончыла палітэхнікум і паехала працаваць у Магілёў. Там, здаецца, жыла яе другая сястра. Нехта з хлопцаў прапанаваў ёй выйсці замуж. Яна пагадзілася (пазней пры сустрэчы расказвала мне пра гэта). У іх нарадзіўся сын. Жыццё, аднак, не склалася. Развяліся. Выйшла замуж другі раз. Ад другога мужа была дачка, копія Ліды. Я бачыў іх на Лідскім аўтавакзале. Яны

павінны былі ехаць у Орлю да Вольгі Паўлаўны. Дзяўчынка хадзіла ў восьмы клас, як некалі Ліда. Мне ў час сустрэчы было сорок гадоў, Лідзе трыццаць дзевяць. Яна і расказала там пра сваё жыццё пасля тэхнікума. Я таксама быў ужо жанаты. У гутарцы мы прыйшлі да высновы, што калі каханне ўспыхвае ў такім узросце, то пачуццяў вельмі шмат, а розуму малавата. Таму першае каханне амаль заўсёды і ва ўсіх не прыводзіць да злучэння лёсаў.

Родны дом. Нашы мясціны

У 1946 годзе наша сям'я павялічылася на аднаго чалавека: нарадзілася мая сястрычка Вера. Такім чынам, дзяцей стала ўжо чацвёра: Лёдзя, я, Коля і Вера. Мы ўсё яшчэ жылі ў каморцы. Аднак неўзабаве перабраліся ў новы дом. Уставілі вокны, зрабілі дзверы, уклалі падлогу, столь. Хутаранін Іван Папроцкі, які быў вывезены ў Германію і там навучыўся будаваць печы, вельмі здатна збудаваў нам вялікую печ, плітку-кахлянку і грубку. Усе дымаходы з іх выходзяць на кахляную сценку, размешчаную ў зале. Паляцца печы на кухні, а цяпло ад іх ідзе ў гэтую сценку даўжынёй больш двух метраў, абаграе залу. Усё роўна тэмпература ў нашым доме зімою не паднімалася вышэй васемнаццаці градусаў, таму што будынак вельмі вялікі і высокі. Мы жылі тады ў холадзе, затое ўсе былі здаровыя, нічым не хварэлі.

Як ўжо пісаў, у нашай вёсцы ў 1949 годзе стварыўся калгас імя Дзяржынскага. Айчыным быў у ім бухгалтарам, пазней загадчыкам фермы. На працадні атрымлівалі зусім мала: па трыста ці па пяцьсот грамаў жыта на адзін працадзень. На ферме было дванаццаць-пятнаццаць кароў, і тыя падыхалі. Выклікалі з Жалудка ветурача, каб той напісаў акт на падзёж жывёліны. Той пісаў, бо факт быў

відавочны, за гэта яго патрэбна было добра напаіць і даць з сабою паўкошыка ці кошык яек.

Коні таксама ў калгасе падыхалі. Дровы прыходзілася насіць з лесу дахаты на плячах ці цягаць на саначках. Пра гэта пазней я пісаў Аляксандру Твардоўскаму. У Дзённіку захаваўся такі запіс: “26 красавіка. Атрымаў другі ліст ад Аляксандра Трыфанавіча Твардоўскага. У ім даюцца адказы на мае пытанні. У сваім пісьме Аляксандр Трыфанавіч праяўляе сябе, як і ў сваёй паэзіі. Пісьмо пранізана яснасцю і натуральнай прастатой. Яго ён заканчвае наступнымі словамі: “Жадаю таксама бадзёрасці духа, як гаворыцца, смеласці перад усімі жыццёвымі выпрабаваннямі”. Ліст свой Аляксандр Трыфанавіч напісаў 21 красавіка 1956 года”.

Гэтага ліста Халадцова, канечне, не прачытала: яе ўжо не было ў Орлі.

Каб як-колечы ратавацца ад голаду, мы, вясковыя падлеткі, лавілі кошыкамі рыбу ў Дайнаруўцы. У ёй вадзіліся шчупакі, мянтузы (налімы), сліжы, платва, калючкі, карасі. Рачулка здрава пятляла і для рыбы пад альховымі карчамі, каранямі, у водным зеллі было добрае прыстанішча. Гэта пазней Даўнаруўку спрамілі меліяратары, ператварылі ў роў – і рыбы не стала.

Калі яна яшчэ пятляла, дзед з Шаршнёў сплёў мне невялікую сетачку-таптуху. Ёю было лавіць рыбу нашмат лепш, чым кошыкам. Да мяне пачалі прымазвацца вясковыя хлапчукі. Найчасцей Шура Чарвяк, Міша Жамойда, Міша Кандыба, Валодзя Санюкевіч. Я звычайна залазіў у ваду, ставіў у рачулку таптуху, нацягваў пальцамі вочкі і прыслухоўваўся, а хто-небудзь з хлопцаў наганяў рыбу качаргою, бухаючы ёю ў ваду. Як толькі рыба стукала ў куль, пальцамі я адразу адчуваў: штосьці трапіла. Паднімаў сетку і бачыў, як у кулі трапяталася платва ці выкручваўся шчупак ці мянтуз. Хлопцы прымалі сетку, высыпалі рыбу

на траву, збіралі ў торбачку. Так за якую гадзіну ці дзве мы маглі налавіць нямала рыбы, ёю дзяліліся.

Па берагах Дайнаруўкі раней раслі высокія, тоўстыя алешыны, кусты каліны, вербы, хмель. Калі дровы з лесу было дастаўляць цяжка, гэтыя алешыны спілоўвалі жыхары Ліпічанкі (кожны насупраць свае сенажаці) і палілі іх у печак.

Зараз, узгадваючы рачулку дзяцінства і юнацтва, як раз дарэчы апісаць ландшафт мясцовасці бліз Ліпічанкі. На ўсход ад яе, за некалькі метраў ад Дайнаруўкі, за сенажаццю, пачынаецца невысокае ўзвышша, з якога мы зімою з'язджалі на самаробных саначках ці лыжах, альбо на сучцы (так называўся малы прычэп да вялікіх саней). Я асабліва любіў гэты занятак.

Угору вяла палявая дарога. Па ёй можна было трапіць у вёску Яселевічы і на бераг ракі Лебяды, якая непадалёку ўпадае ў Нёман. Сюды мы, ліпічанскія хлопцы, калі падраслі, таксама хадзілі на рыбалку, бо адлегласць да Лебяды невялікая – усяго два кіламетры. За гэтай ракою ўверх па цячэнню Нёмана размяшчаецца вёска Шаўдзіні.

З поўдня за Дайнаруўкаю таксама паднімаецца ўзвышша, прыкладна такое ж самае, як і з усходу, месцамі мабыць крыху ніжэйшае ці вышэйшае. Калі глядзець з гэтых узвышшаў на вёску, здаецца, што яна знаходзіцца ў нізіне. Але калі глядзець ад сенажаці і Дайнаруўкі, асабліва з усходу, яна таксама знаходзіцца на пэўным узвышэнні – агароды ад яе да аселіцы ідуць зверху ўніз.

Вёска наша вялікая, даўжынёю больш за кіламетр. Пасля вайны разрасталася. Падрасталі хлопцы, жаніліся, на загуменнях будавалі новыя хаты. Утварылася другая вуліца, якая цягнецца паралельна галоўнай, аднолькавая з ёю па даўжыні. На захад ад Ліпічанкі роўнае поле, такі ж ландшафт з поўначы. У канцы галоўнай вуліцы пачынаецца

дарога, па якой, калі ісці на поўнач, можна трапіць у Жалудок, а калі на поўдзень, – у Ваўчкі і ў Орлю.

Дайнаруўка далінаю, абмінаючы паўднёвае ўзвышша, з захаду, між кустоў алешніку і вербаў шыбуе ў вёску Ваўчкі.

Непадалёку ў яе упадаюць дзве жавыя рачулки, якія сілкуюцца крыніцамі. Дакладней, з крыніц яны і пачынаюцца. На балаціне выштурхоўваюць цэлыя «вулканы» вады.

У Ваўчках вуліц няма. Тут хаты размяшчаюцца па абодва бакі рачулки, да кожнага двара вядзе свая дарожка. За Ваўчкамі Дайнаруўка пахіляе налева і ўпадае ў Нёман. Мясціна гэта называецца Раздор. Сюды летам мы часта прыходзілі купацца. Пейзаж тут даволі маляўнічы. Ёсць астравок, парослы лазой, падбелам і травой, на які мы дабіраліся, перабрыдаючы ці пераплываючы цераз неглыбокае рукаво, якое адгаліноўваецца ад Нёмана. Там на жоўтым пясочку загаралі. Пра гэты астравок я напісаў верш, які так і называецца «Астравок». Ён змешчаны ў першай маёй кнізе паэзіі «Прасветленасць» (1981 г.).

На другім беразе Нёмана, насупраць Раздора, растуць сосны, дубы, шмат азёр, сенажаццяў, адсюль пачынаецца Ліпчанская пушча. Азёры проста-такі цягнуцца ланцугамі. Пра гэта я таксама напісаў верш:

Яснавокіх азёраў ланцуг

як прыкмета Айчыны.

Пакладу каля дуба касу

ў хвіліну спачыну.

Выйдуць з хваляў празрыстых бабры,

ля карчоў будуць грэцца.

Ціха дзень у вадзе дагарыць,

лёгка стане на сэрцы.

Метраў за пяцьсот ад Ваўчкоў размешчана Орля – гэта мястэчка. У ёй ёсць царква, сельсавет, аддзяленне сувязі, бальніца, два магазіны, аптэка, двухпавярховая сярэдняя

школа, не такая, у якой вучыліся мы і якая стаяла ў полі, складалася з двух драўляных будынкаў, а прыгожая, светлая, абсаджаная дрэвамі, з клумбамі, газонамі ў двары.

Нёман агібвае Орлю з усходняга і паўднёвага бакоў і імкнецца да Мастоў у Гродна. На левым беразе растуць прыгожыя дубовыя гаі. Некаторым з дрэў ужо за пяцьсот гадоў. За гаямі вёска Зачэпічы. Яна ў зоне Ліпчанскай пушчы. У пушчанскіх вёсках у мяне шмат сваякоў. Ад Зачэпічаў, кіруючы па лясной дарозе на ўсход, можна трапіць у Шаршні.

А публікаванне першага верша

У дзевятым-дзiesiąтым класе мне было даволі сумнавата: не было Ліды Халадцовай. Аднак я займаўся літаратурнай творчасцю: пісаў вершы, маленькія апавяданні, заметкі ў раённую газету. Заметкі друкавалі.

Аднойчы ў маю хату увайшлі Аляксандр Шымановіч і Сева Чарвяк. Яны прамовілі:

- Чым цябе парадаваць?
- А ў вас ёсць чым?
- Ёсць.

Хлопцы раскрылі Жалудоцкую раённую газету “За Радзіму”. У ёй быў мой верш на рускай мове “Песня о советской жизни”. Ад радасці я аж падскочыў, расхваляваўся. Сябры падарылі мне газету, павіншавалі з публікацыяй першага твора. Ён быў надрукаваны 12 красавіка 1956 года ў 12-ым нумары раёнкі. Гэта была падзея ў маім жыцці.

Назаўтра, шыбуючы ў школу, па дарозе дагналі васьмікласніц Ядзю Хацук і Зіну Савашынскую. Дзяўчынкі таксама павіншавалі мяне з публікацыяй першага верша. Ядзя падбздзёрыла:

– Ну вось, і ў Ліпічанцы ёсць свой паэт. Некалі і пра нашу вёску будзе грымець слава.

У руках яна трымала газету “За Радзіму”, якую таксама падарыла мне. А 14 красавіка ў нашым класе стаяў шум і гам. Альфрэд Радзійон прыдумаў мелодыю да верша, і як толькі я пераступіў парог вучні пачалі спяваць гэту песню. Было многа смеху, шуму, вяселля. Хлопцы падкінулі мяне на “ура”.

12 мая 1955 года да мяне прыехаў самадзейны кампазітар Уладзімір Аляксандравіч Лапуць з вёскі Вялікае Мажэйкава з баянам. Ён сказаў, што тэкст верша яму вельмі спадабаўся, ён напісаў на яго музыку. Тут жа праіграў і праспяваў песню. Наша сям’я і брыгадзір Міхась Дзятчык, які прыйшоў разам з ім, былі ў захапленні ад яго выканання. Пасля Лапуць паведаміў, што ён вучань кампазітара Алоўнікава, раскажаў пра сяброўства Алоўнікава і Адама Русака, выканаў іх песню «Ой бярозы і сосны». Папрасіў ў мяне тэксты новых твораў. Я даў. Уладзіміру Аляксандравічу спадабаўся верш «Разошліся дарогі нашы». Паабяцаў напісаць музыку, развучыць дзве песні з калектывам мастацкай самадзейнасці, запрасіў прыехаць да яго ў госці ў Вялікае Мажэйкава, увогуле пажадаў падтрымліваць творчае супрацоўніцтва.

У гэтым жа годзе на злёце селькораў у Жалудоцкім раённым ДOME культуры за актыўны удзел у друку і песню мне падарылі тоўстую кнігу вершаў і паэм Аляксандра Пушкіна.

Выпраўленне ў войска

30 чэрвеня 1956 года мне ўручылі павестку з'явіцца 2 ліпеня ў ваенкамат для адпраўкі ў войска. 1 ліпеня, нядзеля, апошні дзень майго прабывання дома. З раніцы пайшоў у Шаршні да сваякоў запрасіць іх на сваю выправу. На левы бераг Нёмана мяне перавязлі два лётчыкі з Жалудка (там быў аэрадром). Яны з лодкі паблізу вудзілі рыбу. Я сказаў, што адыходжу ў войска, іду да сваякоў, і яны ўважылі маю просьбу.

У Шаршнях заглянуў да стрыечнай сястры Марыі – дачкі Еўфрасінні – сястры маёй мамы, да дзядькі Сямёна – брата мамы. Там выпілі па чарцы. Ён і Марыя праводзілі мяне далёка за вёску.

Вяртаўся назад берагам Нёмана, любаваўся прыродай і адначасова развітваўся з ёю, развітваўся з мясцінамі, дзе я любіў бываць у дзяцінстве і юнацтве, з дубовымі гаямі і сасновымі барамі, з Ліпічанскай пушчай. У дарозе падумалася: па гэтай сцяжынцы, некалі хадзіла, будучы яшчэ дзяўчынкай, мая мама, спяшаючыся ў Ліпічанку да свайго дзеда Ігната, ў гэтым лесе збірала ягады, грыбы. Пазней гэтыя малюнкi прыроды, перажытае выліліся ў верш “Маме”:

*Прыкукуйце, зязюлі, маладосць маёй маме,
Хай крыху хоць пабудзе вясёлай дзяўчынкай.
Скача ўпрысядкі дождж між старымі дубамі,
Ад яго не схавацца пад тонкай хусцінкай.
Па грыбы яна йшла, напявала пра долю,
Ды спаткала ў дарозе якраз навальніца.
Дзякуй, дзякуй табе, лёгкакрылае голле,
Пад табой мая мама змагла прыпыніцца.
Лес шумеў і стагнаў пад маланкай і громам,
Быццам ён заклікаў ці палохаў кагосьці.*

*Мама вельмі любіла навальнічны той гоман
У гады залатыя сваёй маладосці.
Потым хмары прайшлі, пахлі хвоі смалю,
І да неба цягнуліся росныя кветкі.
А вясёлка над возерам звісла дугою,
Быццам з неба прыйшла на зямлю ў адведкі.
Прыкукуйце, зязюлі, маладосць маёй маме,
Хай крыху хоць пабудзе вясёлай дзяўчынкай.
Вецер ціха размову заводзіць з дубамі,
Мама сонцу махае квяцістай хусцінкай.*

2 ліпеня, у дзень праводзінаў мяне ў войска, мы з аднакласнікам і лепшым сябрам Леанідам Белушам (ён з Ліпчанскай пушчы) хадзілі ў Орлю. Пашпацыравалі там па вуліцах, пакруціліся каля дома Вольгі Паўлаўны ў спадзяванні ўбачыць Ліду Халадцову. Але на падворак выйшаў муж Вольгі Паўлаўны Аркадзь Гурскі і сказаў, што Ліды няма, яна ў Магілёве.

У Орлі сустрэліся з нашым настаўнікам Андрэем Міхайлавічам Хаўранковым, пагутарылі з ім пра войска, пра дарогу ў самастойнае жыццё. Пасля пайшлі на Нёман, у Раздор. Пакупаліся, пабывалі на астраўку, пазагаралі. Пагода была цудоўная, рахманая. Цяплом яна бласлаўляла мяне ў добры шлях. Перад абедам вярнуліся ў Ліпчанку, я пачаў склікаць сваякоў, сяброў, сябровак на развітальны абед. Прышлі ўсе, каго запрашаў. З Шаршнёў прыехалі дзядзька Сямён і Марыя, з Гуты сястра мамы Вера. У час абеду праз адчыненае вакно ў дом уляцела ластаўка, пакруцілася над сталамі і зноў вылецела на двор. Гэта была своеасаблівая прыкмета, бо служба ў войску для мяне праходзіла ўвогуле добра.

Пасля абед з Генрыхам Дашкевічам, з якім разам выпраўляліся ў войска, зайшлі з канца вёскі і развітваліся з усімі, хто стаяў на вуліцы (у нас была такая завядзёнка). Разам з намі ішлі нашы родныя, сябры і сяброўкі, сваякі.

Людзей з хат высыпала нямала. Так мы, развітваючыся, прымаючы сардэчныя пажаданні, прайшлі праз усю вёску. У канцы вуліцы дзевяцікласніца Ядзя Хацук кінулася мне на шыю і моцна пацалавала. Пасля мы паселі ў грузавую машыну і паехалі ў Жалудок. Разам паехалі мама, айчым, Лёдзя, а таксама Леанід Белуш і некалькі сяброў. У ваенкамаце мы з Генрыхам адзначыліся, што прыбылі. Пад дрэвамі, у двары прызыўнікі і праважатыя пілі віно. Тут жа сустрэўся з Альфрэдам Радзівонам, маім аднакласнікам, які прыехаў з Орлі і з якім мне давялося некаторы час разам служыць. Былі смех, песні, плач і слёзы. Што да мяне, дык я рваўся ў войска, хацеў пабачыць свет. Бо дзе апроч Жалудка, Шчучына і навакольных вёсак быў? Нідзе.

З Жалудка нас павезлі на машыных на станцыю Скрыбаўцы. Там ўсе перазнаёміліся. Некаторыя хлопцы былі з Жалудка, Дзедукоў, Лазянаў, Вангоў, Пескаўцаў, Панямонцаў, Моцевічаў, Карытніцы, іншых вёсак.

У Скрыбаўцах пераначавалі на вакзале, а раніцай цягніком адправіліся у Гродна. Там у воінскай часці пераадзелі ў вайсковую форму. Усе раптам так змяніліся ў нязвыклым адзенні, што не пазнавалі адзін другога, смяяліся самі з сябе, бо форма на нас ляжала пакуль не лепшым чынам.

З 3-га па 8-га ліпеня былі ў Гродне, пасля накіравалі на цаліну. Па вуліцы Будзённага шла калона салдат даўжынёю больш за кіламетр. Людзі на тратуарах стаялі, пазіралі, адзін ў другога пыталі: “Куды іх вядуць, гэтых маладых салдацікаў?” У аддаленні ад чыгуначнага вакзала мы паселі ў таварныя вагоны, хто размясціўся на падлозе, хто на нарах – і цягнік рушыў на ўсход.

Вырваўшыся ў вялікі свет, я стаяў пры невялікім акенцы ў вагоне, і мой позірк лавіў новыя пейзажы, незнаёмыя вёскі, гарады, рэкі, лясы, азёры. Салдаты здзіўляліся:

– Чаго ён ўсё стаіць і стаіць пры акне? І як яму ногі не забаліць?!

А я з раніцы і да цямна стараўся нічога не прапусціць, што мільгала за вакном. Канечне, былі перапынкі на сняданак, абед, вячэру, але і тады шкадаваў, што многае не ўбачыў. Увогуле я люблю паездкі ў цягніках, аўтобусах, бусах, легкавых аўтамашынах. Невыпадкова, мабыць, і з’явіўся верш “У вагоне”. (“Люблю паездкі ў цягніках, калі за вокнамі мільгаюць азерцаў сподкі ў лазняках, рачулки ў хованкі гуляюць”).

У Дзённік я запісваў, праз якія гарады мы праязджалі – гэта Ліда, Маладзечна, Мінск, Барысаў, Орша, Смаленск, Вязьма, Мажайск, Масква, Мурам, Сяргач, Шумерля, Агрыз, Бутыша, Казань, Дружыніна, Шадрынск, Янаул, Красна-Уфінск, Свядлоўск, Каменск Уральскі, Шаўрынск, Курган, Макушына, Петрапаўлаўск, Ісык-Куль, Омск. А таксама праязджалі праз рэкі Днепр, Волгу, Каму. Омск быў нашам канцавым прыпынкам. 15 ліпеня мы выгрузіліся з вагонаў і высыпалі на перон. Тут прагульвалася нямала прыгажунь-сібірачак. Мы кідалі ім кампліменты, заводзілі размову, некаторыя салдаты спрабавалі узяць іх адрасы, каб наладзіць перапіску.

На цаліне

Неўзабаве за намі прыехалі грузавыя аўтамашыны. З цалінных саўгасаў. Нашу роту і яшчэ некалькі рот везлі ў саўгас “Маладая гвардыя” Кзылтускага раёна Какчатаўскай вобласці. Я захапляўся бярозавымі пералескамі, стэпавымі прасторами. Цікава было ўсё для беларускага юнака. Тут прырода зусім не такая, як у нас. У хуткім часе дрэвы зусім зніклі, і расцілаўся толькі голы пустынны стэп, шматкалёрны, месцамі парыжэлы. Пры

норах, на невялічкіх насыпах з жоўтага пяску варушыліся рыжаватыя суркі. У небе, распластаўшы шырока крылы, парылі арлы.

Мы ехалі ўздоўж Іртыша. У паветры стаяла вялікая спякота. Абмундзіраванне, твары салдат здорава запыліліся, хацелася піць. Хлопцы з галаўной аўтамашыны папрасілі вадзіцеля спыніцца. Спыніліся і астатнія грузавікі. Узрадаванія хлопцы высыпалі на бераг Іртыша. Магутная, шырокая рака каціла крутыя, пабліскваючыя на сонцы, хвалі. З усходняга боку, праглядваліся высокія берагі, шэры і жоўты пясок. Мы стаялі і любаваліся: вось ён, жывы, натуральны Іртыш, які раней бачылі толькі на геаграфічных картах. Салдаты прагна пілі пілоткамі ваду. Яна на той час была чыстай і бяспходнай, некаторыя мачылі і паласкалі гімнасцёркі, каб не так было спякотна. Усе вымылі твары, тулава. Купацца нам не дазвалялі, бо Іртыш у тым месцы, дзе спыніліся, аказаўся глыбокім і крутым. З гадзіну адпачылі і паехалі далей.

Праз некаторы час уражанні ад сустрэчы з вялікай ракой прагнуліся у душы, сталі вершам.

На Іртышы

Здароў, Іртыш!

Ад Нёмана прымі

Гарачае, як сонца, прывітанне.

Ты быў для нас,

як старажытны міф.

І вось яно, рэальнае спатканне.

Пілоткамі тваю ваду

мы п'ём

І аглядаем берагі крутыя.

Які маштаб, які размах, аб'ём,

Як гучна граюць пырскі

залатыя!

Магутным духам вее ад цябе

*І сілай неабсяжнае краіны.
Дазволь жа наглядзецца
нам цяпер
На веліч кожнай хвалі
несупыннай.
Праз паўгадзіны
хлопцаў павязуць
Машыны ў стэп,
дзе міражы і спёка,
Ды ўсюды будзем
мы твой голас чуць,
І час не аднясе цябе далёка.*

Зноў пайшоў той жа голы стэп. Дзе-нідзе ў аддаленні можна было ўбачыць пастуха на кані з вялікім статкам авец, адзінокую палатку, сабаку пры ёй. Сустракаліся і пасевы пшаніцы. Нарэшце, прыехалі ў саўгас “Маладая гвардыя”. Цэнтральная сядзіба па тых мерках выглядала нядрэнна забудаванай.

Паабапал утрамбаванай шынамі шырокай вуліцы красаваліся фінскія дашчататыя домікі, кінулася ў вочы саўгасная кантора, таксама складзеная з дашчатых шчытоў, уразіў сваім маштабам збожжаток.

Наша рота ў двухстах метрах за пасёлкам усталявала вялізную палатку, у ёй і размясціліся. Паблізу паставілі паходную кухню. Змораныя дарогай, пасля вячэры ўсе паляглі спаць. Спалі на зямлі – на старых цюфяках.

Раніцай да нас завітаў дырэктар саўгаса Уладзімір Крылоў. Салдаты пастроіліся перад палаткай, уважліва слухалі. Ён сказаў, што саўгас арганізаваны у 1954 годзе, вялікі, багаты. Сёлета засеяна 32 тысячы гектараў пшаніцы. Непадалёку ёсць прэснае возера, дзе можна купацца, а вельмі далёка адсюль – салёнае, плошчай 200 квадратных кіламетраў, сярод гэтага салёнага ёсць востраў, на тым

вострове размяшчаецца прэснае возера. У пасёлку маюцца магазін, аддзяленне сувязі, стадыён, клуб.

– Працаваць будзеце на збожжатаках на цэнтральнай сядзібе і ў брыгадах, – завяршыў выступленне дырэктар.

Так і было. Я спачатку працаваў на цэнтральным збожжатаку, падрыхтоўвалі яго да прыёму новага ураджаю. Тут у пасёлку акрамя нашай роты, знаходзіліся іншыя, былі таксама студэнты і студэнткі з Масквы, дзяўчаты з Украіны. Салдаты і цывільная моладзь пасля абед хадзілі на возера. Там купаліся, загаралі, спявалі песні. У студэнтаў быў баян і ў нас (прывёз яго старшыня). На нашым іграў удалы музыка з вёскі Далекія, што на Лідчыне, Антон Бобер. (Я з ім служыў з першага да апошняга дня). Над возерам мы танцавалі з маскоўскімі студэнткамі, з дзяўчатамі з Украіны. Эх, маладосць, маладосць! Колькі ў табе вяселля! Якое было раздолле сярод казахстанскага стэпу. У 10-м класе я марыў трапіць на цаліну і вось Бог паслаў мне такое шчасце.

Пшаніцы яшчэ пакуль не жалі, проста рыхтавалі да ўборкі тэхніку: камбайны, аўтамашыны, трактары. У вольны час мы хадзілі ў кіно, на танцы ў цэнтры пасёлка, гулялі ў футбол, валейбол. Адноўчы адбылася сустрэча па футболе паміж салдатамі і студэнтамі. Воіны перамаглі з лікам 3:0. Выдатна атакаваў вароты нападаючы, мой равеснік, хлопец з Жалудка Іван Антановіч. Ён забіваў галы.

Неяку нашу палатку заглянуў галоўны бухгалтар саўгаса Васіль Бадэнка. Камандзір роты, капітан Рыгор Швец, выстраіў нас перад уваходам у палатку. Бадэнка абвясціў, што ў брыгадах ёсць патрэба ва ўліковых работніках.

– Хто з вас можа і хоча працаваць там? – спытаў ён.

Я ў школьныя гады дапамагаў айчыму ў бухгалтарскай справе, больш-менш ведаў гэту работу і падняў руку. Следам за мною такое ж жаданне выказаў салдат Антон Рудкоўскі з вёскі Вангі, што зараз на Лідчыне, а тады знаходзілася ў складзе Жалудоцкага раёна.

У брыгадзе

12 жніўня па мяне прыехала з брыгады №5 грузаваая аўтамашына. У кузаве ўжо былі некаторыя маскоўскія студэнты і студэнткі. Я стаў пры кабіне побач з Людмілай Пleshаковай, з якой пазнаёміўся ў час танцаў у пасёлку. Яна займалася ў Маскоўскім інстытуце імя Баўмана. Ехалі мы па гладкай, утрамбаванай дарозе насустрач новаму дню і жыццю. Наўкол ад гарызонта да гарызонта расцілаўся шэра-зялёны стэп. Пшаніцы паблізу цэнтральнай сядзібы не было. Сухі цалінны вецер паласкаў у паветры пышныя валасы Люсі, лашчыў усім твары. Люся прыгожая, ветлівая, гаваркая. Усмешка яе прыемная, ласкавая.

Убрыгадзенасзрадасцю сустрэлі брыгадзёр, механізатары, павары. Тут стаялі вагончык і палаткі. Мяне з Люсяй пасялілі ў вагончык. Ложкі ў ім былі двухярусныя. Я размясціўся на ніжнім ложку, а Люся на верхнім, нада мной. Акрамя нас у вагончыку жылі паварыхі Тамара і Юля, трактарыстка Рыма, адзін вадзіцель аўтамашыны, камбайнёр і трактарыст. Цераз калідорчык у невялікім пакоі атабарыўся брыгадзёр Анатоль Кузняцоў.

Люся часта, раніцай ці вечарам, нахіляла з ложка сваю галаву ўніз, і мы гутарылі. Да вадаспада яе валасоў можна было дакрануцца рукой. Яна займалася на трэцім курсе факультэта прыборабудавання.

Вечарам я заглядваў у пакой брыгадзіра. Як-ніяк мы з ім тут дваіх начальнікі. Іншы раз патрэбна было з ім што-небудзь абмеркаваць, параіцца.

Яго сына, марака, разам з іншымі маракамі ў той час захапілі японцы (помніце была такая гісторыя). І ён на ўсіх хвалях па радыёпрыёмніку лавіў галасы, каб пачуць хоць якую вестку пра тых хлопцаў і сына. Вельмі перажываў, пастаянна быў засмучаны. Адночы ён падаў мне газету “Праўду” і прамовіў:

– Во, памёр ваш Якуб Колас.

Я ўзяў газету і паглядзеў. Сапраўды, цэлая паласа была прысвечана Якубу Коласу. На сваім ложку прачытаў артыкул і засмуціўся.

Тады разам з намі ў брыгаду прыехалі Вольга Ярастава (яна працавала вагаўшчыцай), Вадзім Бабылёў, Анатоль Янычкін, Юра Карпаў (беларус). Усе яны з інстытута імя Баўмана. Люся і гэтыя хлопцы завіхаліся на брыгадным збожжатаку.

Іншы раз падвечар я, Люся Плешакова, Вольга Ярастава, Тамара, Юля, студэнты хадзілі у стэп, прагульваліся ўздоўж пшаніцы, захапляліся яе залатым бяскрайнім морам.

Непадалёку ад вагончыка ў палатцы жылі салдаты. Яны таксама з Беларусі, але не з нашай роты. Я хадзіў, заглядваў да іх. Пасябраваў з Фамой Талайкоўскім. Помню, ён спытаў:

– Як цябе зваць?

– Валодзя.

– А мяне Фама.

Я здзівіўся: такі малады хлопец і такое старасвецкае імя. Пазней, калі я займаўся ў Гродзенскім педінстытуце імя Янкі Купалы, а ён – у Гродзенскім сельгасінстытуце (нашы інтэрнаты на вуліцы Сацыялістычнай стаялі насупраць) мы з ім сустрэкліся, хадзілі па горадзе, бывалі на танцах у двары іх інтэрната, на пятак. А праз сем гадоў, прыехаўшы з Дзятлава ў Ліду і ўладкаваўшыся на працу ў рэдыкцыю газеты “Уперад”, я зноў сустрэўся з ім у саўгасе “Тарнова”, дзе ён быў аграномам. Пазней Фама Антонавіч працаваў старшынёй калгаса імя Мічурына, землі якога знаходзяцца паблізу Ліды. Я напісаў пра яго вялікі нарыс.

Дык вось гэты самы Фама на цаліне, калі п’яны трактарыст стукнуў па твары сяржанта-узбека – стараслужачага (камандзіра аддзялення), першым выскачыў з натоўпу і так урэзаў трактарысту, што той не ўстаяў на нагах. Салдаты расперазалі дзясгі, накруцілі на рукі, хацелі рынуцца на ўсіх

цывільных, але з вагончыка выйшаў брыгадзір, супакоіў сваіх, а я з узбекам і Фамой угаварылі воінаў не увязвацца ў бойку: усё-ткі жывём па-суседству, працуем разам.

Між тым у брыгадзе распачалася ўборка новага ураджаю пшаніцы. Студэнты і салдаты завіхаліся на збожжатаку, я займаўся сваёю справай: на аўтамашыне ці гусенічным трактары (ўжо навучыўся іх вадзіць) ездзіў у поле, абмяраў меркаю, хто і на якой плошчы ўбраў пшаніцу, які частак узараў той ці іншы трактарыст. Усе гэтыя паказчыкі запісваў у спецыяльную ведамасць, перадаваў у саўгасную кантору: ездзіў туды на брыгадзіравым веласіпедыце ці грузавой аўтамашыне. Работа гэта ў мяне клеілася. Тут нічога не было складанага.

У канцы месяца атрымаў зарплату, і немалую. У кішэні з'явілася грошы. Паехаў у пасёлак, купіў у магазіне прыгожы матэрыял Лёдзі на сукенку. Паслаў ёй пасылку. Лёдзя напісала ліст, што ёй вельмі спадабаўся матэрыял і што яна сшыла сабе прыгожую сукенку. Трэба сказаць, што Лёдзя, мая сястра, была даволі прыгожай дзяўчынай. І я сабе ўявіў, як яна зухуецца па святых у новым убранні.

З грашыма я мог дазволіць сабе, ездзячы ў цэнтр саўгаса, купіць тое-сёе з прадуктаў, нахштальт цукерак ці пячэння, пачаставаць ў вагончыку дзяўчат.

Зноў жа, ці маглі дваццацігадовыя хлопцы і дзяўчаты ўсядзець у брыгадзе? Не, канечне. Амаль кожны вечар мы ездзілі ў пасёлак на танцы, якія арганізоўвала моладзь на стадыёне. Я ж, возячы ў кантору выпрацоўку механізатараў, заставаўся там іншы раз таксама, каб павесяліцца, патанцаваць. Адно была бяда: дзяўчат было менш, чым хлопцаў. Наўкола пястрэлі ў сваіх зялёных гімнасцёрках і пілотках салдаты. Крыху праяваў – і дзяўчыну, з якою ты наважыўся танцаваць, ужо схопіць іншы. Таму я стараўся трымацца бліжэй да іх.

Вось доўгая выпіска з Дзённіка.

30 жніўня. Пасля абеда выправіўся ў цэнтр саўгаса здаваць ведамасць на выпрацоўку механізатараў. Над стэпам стаяла невыносная спякота. Я моцна націскаў на педалі брыгадзіравага веліка, стараўся развіць належную хуткасць, каб гэтым самым прыдбаць хоць кропельку прахалоды. Дарога была роўная, грунтоўна ўкатаная аўтамашынамі. Паабал яе там-сям стаялі суркі. Пры набліжэнні чалавека яны хаваліся ў норы. Высока над стэпам веславалі размашыстымі крыламі арлы.

Неба было чыстае, сіняе-сіняе – проста залюбавацца. А спякота брала сваё. Я скінуў гімнасцёрку, паклаў на руль, паехаў у адной нацельнай белае кашулі. Стала крыху свяжэй, лягчэй. У душы цяпліўся нейкі радасны, невыказны, святочны настрой.

У саўгаснай канторы шчырай усмешкай мяне сустрэла бухгалтар Ганна, прыгожая, з чыстым тварам, чорнымі, іскрыстымі вачыма, дзяўчына. Прыняла маю ведамасць і сказала: “Можаш быць свабодным”.

Я пахадзіў па пасёлку, заглянуў на збожжаток да саслужыўцаў са сваёй роты, пакалякаў з імі, падзвіўся, колькі шмат тут буртоў пшаніцы і якія яны ўсе доўгія. Вяртаючыся назад, заглянуў у адчыненае акенца будкі, дзе сядзела вагаўшчыца. Пачалі размаўляць.

– Ой, якія сінія вочкі! – сказала яна ў мой адрас, – як у дзіцяці. Змазлівы хлопец.

– Магла б закахацца? – запытаў я.

– Я ўжо закахалася.

Зваць яе Таня. Праз некалькі дзён яна прыехала ў нашу брыгаду, і мы з ёю прагульваліся па стэпе.

А ў гэты дзень я паставіў веласіпед у загадчыка цэнтральнага збожжатока Івана Жукава, з якім быў знаёмы цераз яго пляменніцу – бухгалтара Ганну. Вечарам пайшоў на танцы. Там ужо знаходзіліся студэнты з нашай брыгады. Весела нам было тады.

Развітанне са студэнтамі

Часу працы, клопатах і забавах бег хутка. Набліжалася восень, а з ёю і дзень нашага развітання. 18 верасня мы былі яшчэ ўсе разам, але студэнты ўжо спакоўвалі рукзакі. Я з імі з'ездзіў у цэнтр саўгаса, дзе мы сустрэліся з іх сябрамі і сяброўкамі, пасля ў першую брыгаду, у якой уліковым работнікам працаваў мой саслужывец Рудкоўскі і іх аднакурснікі. Пастаялі, пагаманілі. Пасля зноў накіраваліся ў сваю, пятую брыгаду. Вяла машыну Вольга Ярастава, вадзіцель сядзеў побач. Яна, як і я, за час прабывання на цаліне навучылася вадзіць машыну. Вяла яе ўпэўнена, правільна, без ўсякіх хібаў.

19 верасня быў развітальны дзень. З раніцы каля саўгаснай канторы сабраліся ўсе студэнты, прыйшло многа салдат, афіцэраў, жыхары пасёлка, канторскія работнікі. Дырэктар саўгаса Крылоў выдаў масквічам прэміі, падарункі, падзякаваў ім за добрасумленную працу на ўборцы ўраджаю. Пасля пачалі развітвацца. Былі абдымкі, пацалункі і нават слёзы. Надта моцна плакаў наш трактарыст Іван Падклада, эмацыянальны, уражлівы хлопец. Ён, мусіць, быў закаханы ў Вольгу Яраставу. Што да мяне, дык мне падабаліся і Люся Плешакова і Вольга, мне таксама не хацелася з імі развітвацца. Хай бы яшчэ хоць трохі пабылі. Без іх брыгада асірацела.

Але нічога не зробіш. Падагналі машыны, студэнты пазалазілі ў кузавы. Вадзіцелі завялі маторы, і аўтамашыны рушылі ў дарогу, на Омск. Люся Плешакова, Вольга Ярастава, як і ўсе студэнты, доўга яшчэ махалі нам рукамі, а салдаты – сваімі пілоткамі. Стаялі мы аж датуль, пакуль машыны не зніклі з поля зроку.

Без студэнтаў стала крыху сумнавата ў пасёлку і ў брыгадзе. Але нічога, можна было трываць. Каб упры-

гожыць нашу мужчынскую кампанію, у брыгадзе яшчэ засталіся дзве паварыхі і адна трактарыстка. Да таго ж мы па-ранейшаму ездзілі ў цэнтр саўгаса ў кіно. Горш было брыгадным салдатам: яны жылі бязвыезна, туліліся ў сваёй палатцы ды завіхаліся на збожжатаку.

* * *

У маім Дзённіку многа асабістага, інтымнага, што некаму можа не спадабацца.

Але хіба мог дзевятнаццацігадовы юнак пісаць пра ураджайнасць пшаніцы ці выпрацоўку камбайнёраў? Не, канешне. Мяне, як і кожнага ў такім узросце чалавека, цікавілі дзяўчаты, сябры, прырода. Я прагнуў сустрэчы з імі. Вось хоць бы такія запісы:

25 кастрычніка 1956 года. Ужо даўно не браў свайго Дзённіка ў рукі. Апошні запіс зрабіў 19 верасня, калі з нашага саўгаса выпраўляліся ў дарогу на Маскву студэнты. Што ж адбылося ў маім жыцці за гэты перыяд?

Па-ранейшаму жыву у пятай брыгадзе. Неяк да нас з цэнтра саўгаса завіталі дзве дзяўчыны – Томка і Нэлька. Яны нарабілі многа шуму і смеху ў вагончыку і на двары. Томка працавала намеснікам загадчыка цэнтральнага збожжасклада Івана Жукава, а Нэлька зменнай вагаўшчыцай. Мы многа размаўлялі, жартавалі, хадзілі па тэрыторыі брыгады. Пасля на машыне з капітанам Валянцінам Савельевым яны паехалі ў цэнтр.

Аднойчы, будучы там жа, мы з трактарыстам Санькай Яўсеевым зайшлі ў інтэрнат, дзе жылі гэтыя дзяўчыны. Там была толькі адна Томка. Яна сустрэла нас ласкава і радасна, запрасіла сесці. У ёй усё дыхала жарам. Размаўлялі мы нядоўга. Санька прапанаваў:

– Давайце сходзім на збожжаток.

Пайшлі. Спыніліся каля будкі вагаўшчыц. Там былі Танька і Нэлька і яшчэ нейкая незнаёмая мне дзяўчына, мабыць, іх сяброўка з брыгады. Тут размова яшчэ больш

ажывілася, многа было смеху. Пасля дзяўчаты заспявалі песню. Яны спявалі пра мора, пра чайкі, пра тое, як каханая дома чакае марака. Я салдат, і мяне гэта песня вельмі ўсхвалявала, бо і мяне таксама чакаюць ў роднай Беларусі.

Неяк мы заглядвалі ў лабараторную будку да Томкі з сяржантам Аляксандрам Пушкіным, стараслужачым, які прыехаў разам з намі з Гродна. Было нямала вясёлых мінут. Томка жывая, энергаспрамяная дзеўка.

Праз некалькі дзён яна з Нэлькай і Танькай зноў завіталі ў нашу брыгаду, і зноў парадавалі мяне, Саньку Яўсеева, трактарыста Даміра Дзільмухамедава.

29 кастрычніка. Пераехаў з брыгады ў цэнтр. Пасяліўся ў велізарнай салдацкай палатцы, дзе жыла наша рота. Перайшоў на салдацкі паёк. Са сваімі саслужыўцамі хадзіў працаваць на збожжаток.

2 лістапада. Дзень нашага развітання з цаліной. З'ездзіў у сваю брыгаду, паціснуў рукі брыгадзіру Анатолю Кузняцову, трактарыстам, камбайнерам, паварам, усім, хто быў каля вагончыка.

У цэнтры з сяржантам Пушкіным і Аляксандрам Кухарэвічам-лідчанінам схадзілі на збожжаток і развіталіся з Томкай, Нэлькай і Таняй.

Нас, воінаў, да канторы таксама прыйшло праважаць многа людзей, у тым ліку і названыя дзяўчаты. Былі прэміі, падарункі. Неўзабаве цэлая калона аўтамашын з салдатамі рушыла ў бок Омска.

Бывай, цаліна!

Бывайце, залатыя, вясёлыя дзянькі!

Па дарозе ў Петразаводск

Ноччу прыехалі ў Омск. Скарыў горад, увесь у агнях, ўразілі перон, прыгожая прывакзальная плошча. З 3-га па 5-га лістапада былі ў Омску, чакалі пакуль сфарміруецца эшалон, з цалінных земляў пад'язджалі ўсё новыя і новыя аўтамашыны з салдатамі. Далёка ад чыгуначнага вакзала нас не адпускалі, але паблізу мы шасталі.

Непадалёку я ўбачыў студню і пайшоў з флягай, каб набраць вады. І як – раз у гэты час да студні наблізілася з двума вёдрамі прыгожая, вясёлая сібірачка. Я дапамог ёй выцягнуць ваду і папрасіў яе наліць мне ў флягу. Яна наліла, а пасля сказала:

– Папі вады з майго вядра. Зарадкі хопіць на ўсю дарогу, – і раскошна рассяялася.

Я папіў. Зарадкі, сапраўды, хапіла аж да Петразаводска. Толькі не ад вады, а ад гарэзных вачэй прыгажуні.

З 5-га па 12-га лістапада былі ў дарозе. Ехалі ў Петразаводск. Я па-ранейшаму не адлазіў ад акна. Мне падабаліся сібірскія прасторы, магутныя лясы, бязмежныя палі, рэкі. У Сібіры большы размах, чым у Беларусі. Смутак навеяла толькі адна карціна: на дзесяткі кіламетраў стаяла пры чыгунцы пачарнелае жыта і ў ім пасвіліся, мабыць, здзічэлыя коні, бо нідзе паблізу не бачна было населенага пункта. Міжвольна ўспомніліся словы Някрасава:

*Только не сжата полоска одна,
Грустную думу наводит она.*

А перад намі расцілалася не палоска, а вялікія абшары палеткаў.

Аднак хлеба ў 1956 годзе, нягледзячы на гэты страчаны жытнёвы абсяг, у краіне хапала. На цаліне напасёлы, студэнты і салдаты нарыхтавалі горы пшаніцы.

Калі выпраўляліся ў дарогу, снегу ў Казахстане яшчэ не было, але халады пачаліся, нам выдалі там зімовую форму. У ёй і спалі: у бушлатах, ботах, шапках-вушанках. І ўсё роўна замярзалі, на скронях пад раніцу з'яўлялася шэрань.

Пад'язджаючы да Урала ўбачылі, як з неба цярушыць першы снег. Наступала зіма.

У Дзённік я занатаваў цераз якія гарады мы праязджалі – гэта Шадрынск, Петрапаўлаўск, Свярдоеўск, Молатаў, Кіраў, Волагда, Волхаў і іншыя.

Пачатак службы

Прыехалі ў Петразаводск, сталіцу Карэліі, днём. Тут ужо ўся зямля была засыпана снегам, трашчаў трыццаціградусны мароз. Трапіў служыць у авіяцыю, у 22-ю паветраную армію. Мы начапілі блакітныя пагоны на гімнасцёркі, бушлаты, шынялі. Пачалася сапраўдная вайсковая служба, з яе строгім распарадкам дня, жорсткай дысцыплінай. З цаліннай расхлябаннасцю было пакончана. У шэсць гадзін раніцы пад'ём. На зарадку выбягалі ў адных кашулях. Воляй-няволяй прыходзілася круціцца найжвавей, каб не замерзнуць. Пасля зарадкі ўмыванне халоднай вадой. На сняданак у сталовую хадзілі строем з песняй. Размаўляць у страі не дазвалялася. Пасля снядання разыходзіліся па класах, вывучалі матэрыяльную частку радыёрэлейнай станцыі. З нас рыхтавалі радыёрэлейных механікаў.

Напачатку службы зарабіў некалькі пазачарговых нарадаў на кухню чысціць бульбу і мыць посуд. Адзін раз за тое, што пачаў спрацацца з камандзірам аддзялення, атрымаў чатыры нарады, другі раз – за спазненне на вячэрнюю паверку, трэці, што замест “я” на паверцы сказаў “есць”. Паступова мяне абламалі. Прывучылі, што на кож-

ны загад камандзіра патрэбна было гаварыць толькі адно слова “слухаюся”. І ніякіх пярэчанняў.

Наша часць рамяшчалася ва ўрочышчы Пескі – гэта ў якіх-небудзь двух аўтобусных прыпынках ад Петразаводска. Цераз дарогу праглядвалася Анежскае возера, пакрытае лёдам і занесенае снегам. На яго беразе мясціліся танцпляцоўка і лазня. Гэта на захад. На поўдзень ад нашай часці быў аэрадром, на якім стаяў асабісты самалёт камандуючага 22-ой паветранай арміі генерал-лейтэнанта Чупікава, многа іншых транспартных самалётаў, верталётаў. За аэрадромам расло альховае кустоўе, сцяной стаяў сасновы лес, праглядваліся скалы. У вольны час улетку я іншы раз хадзіў туды, узбіраўся на самую высокую скалу і пісаў вершы. Унізе перад мною быў аэрадром, па левай руцэ крыху далей расцілалася, сінела Анежскае возера.

Маляўнічае, здатнае месца для творчасці. Ніхто не перашкаджаў.

Дарога з Петразаводска, якая пралягала каля нашай часці, вяла ў пасёлак Саломеннае, сюды мы хадзілі пад час увальнення ў клуб. Непадалёку ад нашай часці размяшчалася (і зараз размяшчаецца) вёска Зайцава. У магазін вёскі я любіў разам са сваім сябрам Аляксандрам Лазюком ездзіць зімою на лыжах. Петразаводск таксама прытуліўся да Анежскага возера. З берага ён глядзіцца прыгожа і велічна. Калі ад нашай лазні шыбаваць на поўдзень, плаўна пахіляючыся на захад, над возерам можна ўбачыць награвашчанне вялікіх і малых скал, не вострых, пераважна пляскатых, на якіх добра загараць. Між іх растуць сосны, усё ўзбярэжжа пакрыта хваёва-яловым лесам. Бачнасць адсюль на навакольную прыроду, на возера, на караблі, на будынку нашай часці, на Петразаводск таксама выдатная. Вось у такой мясціне я служыў тры гады, і лічу, што ў гэтых адносінах мне пашчасціла. Галоўнае – маляўнічасць прыроды, блізкасць да горада, да літаратурных колаў. Канешне, я

хацеў трапіць у Маскву, абіваць там парогі рэдакцый газет і часопісаў, па магчымасці сустрэцца з А.Твардоўскім, скажаць яму: “Вось, Аляксандр Трыфанавіч, перад Вамі той беларускі юнак, які дасылаў Вам свае лісты і вершы”. Не атрымалася, ды і ў Петразаводску было не дрэнна.

Выпіскі з Дзённіка

31 снежня 1956 года. Такім чынам, у часці мы ўжо праслужылі паўтара месяца. Мы – гэта наша рота. Яна засталася ў тым жа складзе, якою была на цаліне.

Хоць на двары трашчаць вялікія маразы, служба ў цэлым ідзе добра. Мяне тут крыху абгаблявалі, прывучылі да дысцыпліны. 25 снежня прынялі прысягу.

У творчых адносінах ёсць такія-сякія зрухі. У акруговай газеце “Патриот Родины” надрукавалі дзве мае заметкі, у армейскай газеце “Боевой вылет” – верш “Маме”. (Пішу, праўда, на рускай мове). У змест твораў кладуцца ўражанні ад паездкі па Сібіры, па казахстанскіх стэпах. Узгадваюцца сустрэчы на цаліне з людзьмі розных нацыянальнасцяў: беларусамі, рускімі, украінцамі, казахамі, башкірамі, эстонцамі, латышамі, літоўцамі. Усе яны, як і мы, воіны, удзельнічалі ва ўборцы ўраджаю пшаніцы.

Заўтра Новы год. Я пастараюся, каб ён быў для мяне больш плённым у творчасці.

Бывай 1956 год! Вітаю цябе 1957-ы!

2 студзеня. Сёння мне споўнілася дваццаць гадоў. Я ўжо не юнак, а хлопец, салдат. Пара брацца за розум.

Зноў вольніца

Пасля цаліннай вольніцы і строгай вайскавай дысцыпліны ў Петравадзку для нас наступіла новая вольніца: усю нашу роту 11 лютага 1957 года накіравалі ў лес для нарыхтоўкі драўніны. На тое, мабыць, была дамоўленасць лягаса з камандзірам нашай вайскавай часці.

Нас размясцілі ў прасторнай, доўгай, утульнай зямлянцы, ніжняя палавіна якой знаходзілася ў зямлі, а верхняя узвышалася над ёй. Вокны былі з двух бакоў, усім хапала дзённага святла. У памяшканні стаялі двухярусныя ложка. У адным і другім канцы зямлянкі размяшчаліся печкі-кахлянкi, якія падтрымлівалі належную тэмпературу.

У першы дзень пасля начоўкі і сьнядання нам выдалі пілы, сякеры, ляснік павёў нас у лес, паказаў дзялянку, дзе мы павінны былі працаваць.

– Спілоўвайце толькі сосны і ёлкі, – нацэліў ён нас. – Астатніх дрэў не чапайце. Галлё абсякайце, тоўстае пойдзе на дровы, а тонкае – паліце ў агні.

Мы прыступілі да работы. Маладыя, здаровыя салдаты, на марозе, у заснежаным лесе, на свежым паветры, з піламі і сякерамі ў руках, у пастаянным руху – хіба гэта не рамантыка?! А тут яшчэ побач гараць кастры, ляцяць іскры аж да верхавінаў дрэў, звонкія галасы воінаў – як гэта ўсё здрава! Камандзіры над намі не навісалі, не прыспешвалі, мы былі на вольным раскладзе. З якім захапленнем глядзелі, як падае спілаванаая высокая, тоўстая ёлка, абцярушваючы з іншых дрэваў воблакі сыпкага іскрыстага снегу. На пні адной ёлкі мы налічылі трыста кольцаў. Трыста гадоў пражыло дрэва – вось бы так і чалавеку.

Працаваць ў лесе было весялей, чым зубрыць статуты ў казарме, вывучаць матэрыяльную частку радыёрэлейнай

станцыі, строем хадзіць у сталовую і назад. Тут мы хадзілі на дзялянку і з дзялянкі натоўпам. І ніхто над нашымі галовамі не крычаў:

– Запявай!

Калі самі хацелі, тады і спявалі.

Праз некалькі дзён да нас зноў завітаў ляснік. Мы пачалі ў яго распытваць, ці ёсць дзе паблізу якая вёска ці пасёлак.

– Чатыры з паловай кіламетры адсюль, за ракой Шуяй размяшчаецца вёска Віданы, – адказаў ён.

– Ці ёсць там клуб, дзяўчаты?

– Усё там ёсць.

Мы пракралі ў глыбокім снезе туды сцяжынку. І хоць па вечарах у зямлянцы таксама не сумавалі (у нас быў баян, на якім іграў усё той жа Бобер, а мы спявалі), аднак цягнула да дзяўчат.

Камандзір роты маёр Уладзімір Сямёнаў паехаў у Петравадск, дамоў, а на апякаванне ў нас застаўся камандзір узвода В'юхін, які і сам быў не супраць падгуляць. Кожную суботу і нядзелю па вечарах мы хадзілі ў Віданы ў клуб. Бобер цягаў з сабою на плячах баян, бо пад адны пласцінкі танцаваць надаядала, і наш музыка тады ўносіў у вечар прыемную жывінку. Да таго ж ён любіў яшчэ і падпяваць сам сабе. У клубе станавілася весялей. Сюды збіралася многа дзяўчат (цывільных хлопцаў было малавата), затое салдаты кішэлі куды не кінь вокам. Вёска Віданы вялікая, да яе прымыкае вёска Красны Бор – таксама не малая. Яны размешчаны на беразе ракі Шуя, шырыня якой прыкладна, як палавіна нашага Нёмана. Моладзь у клуб, такім чынам, сцякалася з дзвюх вёсак.

На двары стаяла зіма. Шуя была пакрыта тоўстым слоём лёду, але ж пераходзячы цераз яе, мы ўсё роўна стараліся трымацца не кучна, каб не праламаўся лёд.

У першы ж вечар мне пашчасціла пазнаёміцца з прыгожай, вясёленькай дзяўчынай Тамарай Івановай. Цікавым было знаёмства. Я спытаў:

- Як цябе зваць?
- А ты запомніш маё імя?
- Канечне, запомню.
- Не, ты не запомніш яго. У ім шэсць літараў. Яно вельмі складанае.
- Нічога. Усё роўна запомню. Ну як?
- Тамара.

Выпіскі з Дзённіка

9 сакавіка. Сёння ўвесь вечар таксама пратанцаваў з Тамарай Івановай. Праводзіў яе дадому ў вёску Красны Бор. Доўга стаялі каля яе хаты. Яна такая прыгожая, сціпая, так уважліва і ў той жа час нібыта саромячыся, глядзіць на мяне. Ёй сямнаццаць гадоў. Пацалаваць яе я не спрабаваў. На развітанне толькі моцна паціснуў яе маленькую цёплую ручку і сказаў:

- Да пабачэння.
- Шчаслівага шляху, – адказала яна.

Дамоў ішоў разам са сваімі сябрамі Міколам Філідовічам, Анатолям Сцефанавічам і Лёнем Шастаком, якія таксама праводзілі дзяўчат, а пасля чакалі мяне каля лазні на беразе Шуі. Так мы дамовіліся чакаць адзін другога тут, пакуль не збярэмся ўсе разам.

10 сакавіка. На танцах Тамара была ў туюфельках на высокіх абцасіках, у тоненькай васільковай сукенцы з кароткімі рукавамі. Прыемна з ёю танцаваць. Такая яна стройная, прыгожая, рахманая. Дадому мы выпраўляліся разам. Каля раздзявалкі яна скінула туюфелькі і пераабудлася ў валенкі. Стала такой спрытнай, ніжэй мяне ростам, рухавай шчабятухай.

Зноў мы нямала прастаялі каля яе брамкі, хоць і церушыў дробны снег. У гэты вечар я першы раз яе пацалаваў. Які гарачы пацалунак, бы ў вершы Пушкіна:

*Но бури севера не вредны русской розе.
Как жарко поцелуй пылает на морозе!
Как дева русская свежа в пыли снегов!*

Мы цёпла і шчыра развіталіся і дамовіліся, што ў суботу я прыеду на лыжах пад яе дом на спатканне. У зямлянку вяртаўся з тымі ж хлопцамі.

16 сакавіка. Субота. Паснедаўшы, я стаў на лыжы (некалькі пар у зямлянцы было) і паехаў ў Віданы. Вось і яе дом. Пастаяў крыху каля веснічкаў. На вуліцу яна не выходзіць. Праехаўся па вуліцы з аднаго канца вёскі ў другі, зноў спыніўся насупраць яе дома. Стаю, а мая каханая не паказваецца. Я тады зняў лыжы, зайшоў у двор і паставіў іх каля сцяны. Завітаў у хату.

– Добры дзень!

– Добры дзень!

– А Тамары няма дома?

– Не. Яна недзе на вёсцы. Пачакай, зараз прыйдзе, – адказала маладая жанчына.

Бацька з маці пачалі распытвацца, хто я такі, адкуль з’явіўся. Я усё раскажаў пра сябе. І ім, відаць, спадабалася мая адчыненасць і шчырасць.

А неўзабаве з’явілася і сама Тамара. Мы зайшлі ў аддзельны пакой і больш дзвюх гадзін гутарылі на розныя тэмы. На сцяне вісеў партрэт Тамары-маленькай дзяўчынкі. Такое мілае дзяўчо.

Пасля я паехаў дамоў. А вечарам зноў быў на танцах і таксама праводзіў Тамару ў Красны Бор.

Хочацца сказаць, што ходзячы ў Віданы, мы праклалі ў глыбокім пульхным карэльскім снезе не проста вузкую сцяжынку, а шырокую, добра ўтаптаную дарогу. У вёску і назад заўсёды ішлі з песнямі. Запяваць любіў звычайна шараговы салдат Зотаўка. У яго быў моцны голас – бас. Як зацягне:

*Из-за острова на стрежень,
На простор речной волны
Выплывают расписные
Стеньки Разина челны.*

А мы ўсе дружна падхоплівалі гэту песню. Уявіце сабе, марозны месячны вечар, па абодва бакі дарогі стаіць глухі, заснежаны карэльскі лес, а ў ім шырока гучыць такая магутная руская песня. Спявалі не два-тры салдаты, а ўся рота – чалавек сто. Гэта было раздолле, гэта была рамантыка!

Гучалі на дарозе ў лесе і беларускія песні, якія яшчэ больш лашчылі нашы сэрцы. Асабліва мы любілі спяваць песню Алоўнікава на словы Адама Русака:

*Ой, бярозы ды сосны,
Партызанскія сёстры,
Ой, шумлівы ты лес малады...*

Заставаліся ў зямлянцы ў суботнія і нядельныя вечары толькі чатыры-пяць салдат, якія лянаваліся ісці ў Віданы. Ну і яшчэ вартавы па абавязку службы не мог пакінуць зямлянку.

Між тым камандзір узвода В'юхін, які са сваёй жонкай быў у разводзе, знайшоў ў Віданах удовушку і любіў хадзіць туды і ў буднія вечары. Але адзін баяўся і прасіў мяне, каб я яго праводзіў. Кожны раз мы бралі з сабой аўтамат (у нас ў зямлянцы іх было некалькі) і поўны дыск патронаў. Калі ішлі па дарозе В'юхін казаў:

– Пастраляй крыху. Папалохай ваўкоў і мядзведзяў.

І я выпускаў чаргу куль па заснежаных верхавінах соснаў. Пушысты снег прыгожа сыпаўся на зямлю. В'юхіна я пакідаў там, а ў зямлянку вяртаўся адзін. Аднак ісці было абсалютна не страшна. Любога сустрэчнага мядзведзя ці ваўка я ўраз мог пакласці на зямлю чаргою з аўтамата.

Так наша вольніца цягнулася аж да 13 красавіка. 12 красавіка вечарам апошні раз схадзілі ў Віданы. Танцаваў

зноў жа толькі з Тамарай, больш нікога з дзяўчат не запрашаў. Узрушана з некалькімі пацалункамі і моцным поціскам рук мы развіталіся каля яе дома. Вяртаўся ў зямлянку ўсё з тымі ж хлопцамі: Леанідам Шастаком, Філідовічам і Сцефановічам, якія чакалі мяне каля лазні.

13 красавіка выехалі з лесу ў часць, і зноў пачалося турботнае салдацкае жыццё з яго пад'ёмамі і адбоямі, хімічнымі і вучэбнымі трывогамі, нарадамі, каравуламі, марш-кідкамі пры поўнай выкладцы і жалезнай дысцыплінай.

Атрымаў я спецыяльнасць радыёрэлейнага механіка і ездзіў на дзяжурствы ў Петразаходск, у штаб 22-ой паветранай арміі. Наша радыёрэлейная станцыя размяшчалася ў падвальным памяшканні штаба, цераз яе і з дапамогай такіх жа прамежкавых станцый камандаванне трымала сувязь з аэрадромамі. Дзяжурцы і днём і ноччу (калі выпадала) увогуле было няблага. У памяшканні хапала святла, цяпла, было ўтульна, прасторна.

Станцыя пастаянна знаходзілася ў дзяжурным рэжыме. Пры паступленні сігнала мы ўключалі яе ў рабочы стан, і пачыналася размова камандавання з кім было неабходна. Такая ж запасная станцыя стаяла ў машыне і ў двары штаба. Мы на ёй таксама дзяжурылі. У штаб разам з намі ездзілі і салдаты іншых рот: тэлеграфісты, тэлефаністы і г.д. Наш батальён лічыўся аддзельным батальёнам сувязі, які абслугоўваў штаб паветранай арміі. У ім была яшчэ рота шафёраў і воінаў іншых спецыяльнасцей.

Нам даводзілася заступаць у каравул, мы стаялі вартавымі на ўсіх чатырох паверхах штаба і каля ўваходу ў яго. Камандуючы арміі, малады, невысокага росту, шчупленькі генерал-лейтэнант авіяцыі Чупікаў, які сам лятаў на рэактыўным самалёце, звычайна прыходзіў першы. Ён так вёртка і хутка ўзбягаў па прыступках да дзвярэй штаба, што я ледзь паспяваў узняць аўтамат “на каравул”.

Затое начальнік штаба генерал-маёр авіяцыі Арыстаў, чалавек высокага росту, грузнаваты, ішоў разважным крокам і кожны раз казаў:

– Не аддавай ты мне чэсць, не бяры “на каравул”. А то зараз падстрэліш сваім ППШ. Стой спакойна і ўсё.

На работу ў гэты будынак прыходзілі і іншыя генералы, палкоўнікі, падпалкоўнікі, маёры. Памяшканне было вялікае, прасторнае, з мноствам сістэм сувязі.

Паколькі на тэрыторыі нашай часці размяшчалася эскадрылля, то заступаць вартавымі нам прыходзілася і на аэрадром. Зімою было не проста: ходзіш, бывала, у доўгім аўчынным тулупе і валенках, а студзённы паўночны вецер усё роўна пранізвае навывлёт, аж свішча пад крыламі самалётаў. Алетам было такое здарэнне: шараговы Забенька ноччу праходжваўся каля крайняга самалёта і пачуў паблізу шоргат ў кустах. Узняў аўтамат нападатове і крыкнуў:

– Стой! Хто ідзе? Стралець буду.

Шоргат, наадварот, набліжаўся. Тады салдат выстраліў угору. Шоргат на хвіліну нібы сцішыўся. А пасля яшчэ з большай сілай пачуўся. Забенька пусціў у той бок чаргу з аўтамата. Нешта грузна ўпала, і ўсё сціхла. Пайшоў праверыць. Глядзіць: ляжыць забітая карова. Бедная, недзе адбілася ад статку, заблукала і шла на святло аэрадрома. А пачула чалавечы голас, дык і прыбавіла кроку. І на табе...

Крокі ў паэзію

Стаяць вартавымі па начах нам даводзілася і ў памяшканні рэдакцыі акруговай ваеннай газеты “Патрыот Родины”, рэдактарам якой быў палкоўнік Сажын. Для мяне гэта было вельмі дарэчы: пасылаючы замяткі і вершы ў гэтую газету, я ўжо налаodziў з яе супрацоўнікамі

такую-сякую сувязь. А тут аднойчы ў казарме сяржант Ванюкоў кажа:

– Васько, перадавалі, каб ты зайшоў у рэдакцыю газеты “Патрыот Родины”. Ім спадабаліся твае вершы. Асабліва маёру Мяснікову.

Да ўсяго Ванюкоў таксама быў ваенкорам. Неўзабаве я атрымаў з рэдакцыі ліст такога зместу (перакладаю на беларускую мову):

“Паважаны тав. Васько!

Вершы Вашы атрымалі і звярнулі ўвагу не толькі на апошнія шэсць вершаў. Кінулася ў вочы, што здольнасці ў Вас ёсць, і не малыя, але і недахопы таксама не адсутнічаюць.

Просім зайсці ў рэдакцыю ў бліжэйшы час, калі будзеце вольнымі, для размовы аб Вашай творчасці. Пагаварыць нам з Вамі ёсць пра што.

*З прывітаннем
начальнік аддзела культуры маёр Мяснікоў”.*

Гэты ліст, вядома ж, мяне акрыліў. Я паказаў яго намесніку камандзіра часці па палітчасці маёру Анашкову і мне выпісалі ўвальніцельную.

Ужо ведаючы, дзе размяшчаецца рэдакцыя, я прамой наводкай трапіў туды. Маёр Мяснікоў падаўся вельмі блізкім, простым і добразычлівым чалавекам. Магчыма, ён быў беларус. Я пра гэта не запытаў. Вялі размову пра кожны верш. Я адразу адчуў, што Анатоль Мяснікоў вельмі добра разбіраецца ў паэзіі. Ён трапна ўказваў на ўсе плюсы і мінусы вершаў, падказваў, які куплет патрэбна перапрацаваць, які ўвогуле выкінуць. А ў канцы, на развітанне, шчыра, амаль па-сяброўску падбадзёрыў:

– Я яшчэ раз кажу: здольнасці ў цябе ёсць. Пішы. Толькі будзь больш уважлівым да кожнага радка. Будзь самакрытычным.

Ягонья словы здатна запалі ў душу. Я ішоў у сваю часць, грукаючы кірзавымі ботамі за горадам па дашчатым тратуары (тут такія былі), бы ляцеў на крылах. Усё ўва мне спявала. І здавалася, спяваюць навакольныя дрэвы, хаты, Анежскае возера, людзі, воблакі.

Цераз некалькі дзён з перапрацаванымі вершамі зноў паехаў у рэдакцыю газеты “Патриот Родины”. Там сустрэўся з маёрам Мясніковым і паэтам, членам саюза пісьменнікаў СССР, падпалкоўнікам у адстаўцы Ільёй Сіманенкавым. Некалькі вершаў яны адабралі для друку. Сіманенкаў сказаў:

– Пабольш шліфуй. Не шкадуў дрэнных радкоў, закрэслівай, шукай новыя. А ўвогуле ты мужык талковы.

Шчырая гутарка прыдала духу. Сіманенкаў паведаміў добрую навіну:

– Пры рэдакцыі будзе створана літаб’яднанне. Будзем запрашаць і цябе.

Як я пазней даведаўся, А. Мяснікоў займаецца крытыкай – піша рэцэнзіі на спектаклі, на літаратурныя творы, на кінафільмы. І Сіманенкаў выдаў некалькі паэтычных зборнікаў, у паэтычных колах Карэліі ён мае вагу, да яго прыслухоўваюцца маладыя паэты.

Дзённікавы запіс

22 лістапада. Ездзіў у рэдакцыю газеты “Патриот Родины”. Там сустрэўся і меў гутарку з А.Мясніковым і паэтам І.Сіманенкавым. Сіманенкаў сказаў, што практыку творчасці патрэбна развіваць так, як штангіст Багданоўскі сваю сілу ў падняцці цяжкасці: пачаў з 60-і кілаграмаў і дайшоў да 175-і.

Я ім паказаў некалькі новых сваіх вершаў і рэцэнзію “Воін пярэдняга краю” на паэму М.Шасцярыкова “Агеньчык майго юнацтва”, надрукаваную ў часопісе “Новый мир”. Адзін з вершаў яны адабралі для друку. Рэцэнзію яны

ўзялі ахвотна і сказалі, што без усякага сумнення будзе надрукавана ў бліжэйшым нумары газеты.

* * *

Пазней і верш і рэцэнзія былі надрукаваны. А ў цэлым 1957 год для мяне быў не вельмі ўдачным. Вершаў у газетах змешчана малавата, хоць і пісаліся яны быццам бы і няблага. Найбольш публікаваліся заметкі. Яно і зразумела, газета – гэта не літаратурны орган, да яе сваі патрабаванні палітычнага і выхаваўчага характару.

1958 год

3 студзеня. Сёння рашыў асвоіць за бягучы год спадчыну Пушкіна, Лермантава, Ясеніна, Твардоўскага, Блока, Сіманова, Суркова, Ціханова, Шчыпачова; у перакладзе на рускую мову – калі знайду ў бібліятэцы – творы Янкі Купалы, Якуба Коласа, Максіма Танка, Пімена Панчанкі, Максіма Багдановіча. І яшчэ рашаю пісаць кожны дзень хоць па адным вершы.

11 студзеня. Сёння ў армейскай газеце “Боевой вылет” надрукаваны два маіх вершы “Мох” і “Галаледзіца”. Тут жа змешчаны верш пілота, капітана А.Сарокіна, шараговага – майго сябра Яўгена Гладкова, з якім я разам быў на цаліне, а таксама апавяданне нашага агульнага сябра і саслужыўца Юрыя Коршунава, які дарэчы займаўся да прызыву ў войска на трэцім курсе літаратурнага інстытута.

9 лютага. Нядзельная раніца. Першы дзень заняткаў літаратурнага аб’яднання пры акруговай газеце “Патрыот Родины”. Яны праходзілі ў кабінёце рэдактара. Паэтаў і прэзаікаў сабралася малавата – усяго падпалкоўнік Комлеў, шараговыя Гладкоў, Коршунаў, Сіляўка, Сунцоў і я.

Заняткі праводзілі крытык, ужо падпалкоўнік, А.Мяснікоў і паэт І.Сіманенкаў. А.Мяснікоў сказаў: “Вось, напрыклад, радкі шараговага Уладзіміра Васько навек запомняцца:

*Как прохладна, как свежа
Ночь в росе и звёздах!
Птицы, за день накружась,
Отдыхают в гнёздах.*

Мяснікоў папрасіў мяне прачытаць увесь верш. Я прачытаў. Ён падзякаваў і заўважыў: “Вось на такім ўзроўні і патрэбна пісаць”. Пасля разглядалі вершы Комлева. Лепшае ў яго таксама хвалілі, аднак не абыйшлося і без заўваг. З маіх допісаў спыніліся на вершы “Правильный путь”. Мяснікоў абназдеіў: “Ты абавязкова павінен трапіць у калектыўны зборнік, які мы плануем выпусціць”. Разглядалі на літаб’яднанні вершы Гладкова, Сіляўкі, Сунцова і апавяданне Коршунава.

Шчырыя, сяброўскія адносіны на літаб’яднанні прыдалі бадзёрасці духу. Мы цёпла развіталіся. Пасля Гладкоў, Коршунаў і я доўга хадзілі па праспекце Леніна, па шырокіх вуліцах горада. А быў ясны, марозны, сонечны дзень.

Вечарам з’ездзілі на танцы ў клуб Петравазаводскага домабудаўнічага камбіната.

2 сакавіка. На другія заняткі літаб’яднання прыйшло яшчэ менш чалавек: толькі я, Гладкоў, Коршунаў і Сіляўка. Аднак І.Сіманенкаў сказаў:

– Хоць і адзін Васько прыйдзе, заняткі ўсёроўна будзем праводзіць.

Размова ішла пра выбар тэмы. І.Сіманенкаў зазначыў, што кожная дзейнасць павінна мець сваю мэту. Літаратурная – таксама. І ў адпаведнасці з гэтым патрэбна выбіраць такую тэму, якая найбольш значная ў жыцці грамадства, і ў прыватнасці, у жыцці воінаў, такую тэму, а разам з ёю і вынікаючую з яе ідэю, якая б несла пэўную грамадскую нагрузку.

Пасля размовы пра тэму ўсе чыталі свае новыя вершы, а Ю.Коршунаў невялікае гумарыстычнае апавяданне. Я прачытаў вершы “Прышла вясна” і “Узвейся, песня вольная”.

Так, сапраўды, патрэбна выбіраць такую тэму і так яе распрацоўваць, каб хоць гадоў дзесяць, як пісаў Аляксандр Твардоўскі, за яе баяліся б брацца іншыя паэты.

Увогуле на літаб'яднанне мы ездзілі рэгулярна. Наша тройка (Гладкоў, Коршунаў і я) у гэтым родзе была дысцыплінаванай. Камандаванне нас заўжды адпускала, не прэрэчыла нашым літаратурным памкненням. А для нас гэта было адно задавальненне: па-першае, знаёміліся хоць і бегла з тэорыяй вершаскладання, абменьваліся паміж сабой думкамі, меркаваннямі; па-другое, пасля заняткаў маглі свабодна пагуляць па горадзе, схадзіць у кіно, заглянуць у буфет. Мы патрулёў не баяліся, бо ў кішэнях былі ўвальніцельныя і запрашэнні на літаб'яднанне за подпісам падпалкоўніка А.Мяснікова.

Хочацца сказаць, што на літаб'яднанне прязджалі і паэты з аддаленых часцей. На іх бывалі, напрыклад, Анатоль Кас'янаў і Мікалай Злотнікаў, чые вершы пасля маёй дэмабілізацыі, пад час вучобы ў Гродзенскім педагагічным інстытуце імя Янкі Купалы, я сустракаў у маскоўскіх часопісах. Таленавітыя былі хлопцы, нічога не сказаць.

Паэтычная скала

Яўжо узгадваў пра яе раней. Яна размяшчалася за аэрадромам. Ад аэрадрома яе аддзяляла толькі густое альховае кустоўе, над якім яна і ўзвышалася. Справа, злева і з паўднёвага боку рос высокія сасновыя лесы. Праз ствалы дрэў праглядвалася Анежскае возера. Яно бліскала за дарогай, якая вяла з Петравазводска ў пасёлак Саломеннае.

Скала нагадвала сабою панцыр чарапахі, толькі ў мільёны раз была большай. Тут было даволі ўтульнае месца, поўнае рамантыкі і паэзіі. Вось Яўген Гладкоў, Юра Коршунаў і я, часцяком і заглядвалі сюды. Чыталі кнігі, пісалі вершы,

абмяркоўвалі іх, гутарылі пра літаратуру і жыццё. Коршунаў апавядаў пра вучобу ў літаратурным інстытуце, пра Маскву (ён сам масквіч). Нам, вясковым беларускім хлопцам (Гладкову і мне), усё гэта было вельмі цікава.

Іншы раз, калі маім сябрам не выпадала прыйсці на скалу, я заглядваў сюды і адзін. Помню, з якім захапленнем чытаў тут том Сяргея Ясеніна, які ўзяў у бібліятэцы мікрараёна Трынаццатага. На гэтай высокай скале добра пісаліся і свае вершы: натхненнем веяла ад залацістых ствалоў соснаў, ад Анежскага возера, ад аэрадрома, ад сіняга карэльскага неба.

З вольным часам у нас было не так і бедна. Апрача выхадных дзён, выдаваліся моманты пасля начнога дзяжурства на радыёрэлейнай станцыі (а Коршунаву за тэлеграфным апаратам), выкраіць, адаспаўшыся да абеды, некалькі гадзін для вылазкі на скалу. Гладкоў жа ўвогуле, працуючы спярша паштальёнам, пасля загадчыкам клуба, жыў на вольным раскладзе.

У зімовыя дні мы збіраліся часта ў яго пакоі ў клубе, альбо каталіся на лыжах, з'язджаючы з той нашай паэтычнай скалы, і з іншых скал і пагоркаў, якія грувасціліся бліжэй да пасёлка Саломеннае.

Першае выступленне

Усё ж дзякуючы тым жа А.Мяснікову і І.Сіманенкаву, мы зачাপіліся за літаратурнае жыццё Петразаводска. Удзельнічалі ў літаратурных вечарах, у фестывалі мастацтваў Карэліі, пазнаёміліся з паэтамі і празаікамі карэльскай сталіцы. Прыемнае ўражанне ў нас выклікалі паэты Марат Тарасаў, Іван Косцін, празаік Т.Вікстрэм.

Помніцца адзін літаратурны вечар у клубе домабудаўнічага камбіната. Ілья Сіманенкаў запрасіў на гэты вечар мяне і Гладкова. Прыехалі таксама празаік Т.Вікстрэм

і паэт Іван Косцін. І Сіманенкаў прадставіў усіх і пачаліся нашы выступленні. Першых выпусцілі нас, мяне і Гладкова, як маладых пеўняў. Дзяўчаты, якіх мы з Гладковым ведалі, прыходзячы сюды на танцы, і якія ведалі нас, здзівіліся, што гэтыя два салдаты яшчэ і паэты, і з павышанай увагай слухалі нашы выступленні. Тут была і Ада Банькова, студэнтка Петразаводскага медвучылішча, з якой я сябраваў, домік якой стаяў непадалёку ад клуба на беразе Анежскага возера. (Пра яе я раскажу ніжэй).

Цікава, што калі я пачаў чытаць верш пра Радзіму-Беларусь –

*Больш за ўсё на цэлым белым свеце
Я люблю над Нёманам куткі.
Заляціць наш беларускі вецер –
Пазнаю па лісці трапяткім.*

У зале падняўся хлопец і стаў моцна апладзіраваць і прыгаворваць: “Зямляк-беларус”.

У канцы вечара ў раздзявалцы нас акружылі дзяўчаты і дапытліва заглядалі ў вочы. Падыйшоў і гэты самы хлопец. Ён аказаўся з вёскі Харашкі, што на Дзятлаўшчыне. Прыехаў у Карэлію па вярбоўцы, ажаніўся і застаўся жыць у Петразаводску, працуе на домабудаўнічым камбінаце.

З раздзявалкі мы з Гладковым (Коршунава не было) правялі масцітых паэтаў на аўтобусны прыпынак, а самы вярнуліся на танцы. Увесь гэты вечар я танцаваў з Адай.

Гладкоў

З Гладковым я пасябраваў, будучы яшчэ на цаліне, у саўгасе “Маладая гвардыя”. Аднак паколькі я працаваў у брыгадзе, то сустрэчы нашы былі мімалётныя. “Здароў” – “Здароў”, – і ўсё. Не знаходзілася нават часу паразмаўляць пра літаратуру. Ды і, калі гаварыць чэсна, я не ведаў што ён піша вершы, а ён не ведаў, што пішу я.

У Петразаводску (у Песках) мы з ім пасябравалі па-сапраўднаму. Ён служыў у роце Аляксандрава, якая раз-мяшчалася на другім паверсе, над намі, а я ў роце Сямёнава. Аднак гэта не перашкаджала нам сустракацца амаль кожны дзень. Асабліва я любіў заходзіць да яго ў яго пакой у клубе. Пасля вячэры і да вячэрняй паверкі мы гутарылі там на розныя тэмы і найбольш пра літаратуру, пра беларускіх і рускіх паэтаў. Усё, што новае напісаў, ён чытаў мне, а я сваё – чытаў яму. Мы рабілі адзін аднаму заўвагі, не баяліся праўду сказаць у вочы, давалі ход крытыцы – і гэтая наша юначая шчырасць, адчыненасць яшчэ больш мацавала наша сяброўства. Разам мы ездзілі ў Петразаводск на пашта-тамт па ганарар, на розныя мерапрыемствы, ў рэдакцыі газет “Патриот Родины” і

“Боевой вылет”. У рэдакцыі “Боевого вылета” працаваў паэт Пётр Апарын. Мы з ім падтрымлівалі цесную сувязь. Ён даваў нізкі нашых вершаў, надрукаваў мой нарыс “На Восток”.

Пазней да нас прымкнуў Ю.Коршунаў. Я хачу сказаць, што частку воінаў-беларусаў з нашай часці, у тым ліку і некаторых маіх сяброў – Аляксандра Забенку, майго аднакласніка Альфрэда Радзівона – накіравалі служыць на поўнач Карэліі, а да нас прыехалі хлопцы з Масквы, Ленінграда, Волагды. Вось сярод іх апынуўся і масквіч Ю.Коршунаў, які хутка зблізіўся з намі – мною і Гладковым.

Яўген Гладкоў (Жэнька, як мы яго называлі) родам ці з Віцебскай, ці з Магілёўскай вобласці – дакладна не ведаю, беларус. Да прызыву ў войска ён займаўся у Гродзенскім культасветвучылішчы. З гэтай нагоды яго, мабыць, і паставілі загадчыкам клуба нашай часці.

Дык вось сяброўства з ім застанецца ў маёй памяці на ўсё жыццё. Пасля дэмабілізацыі ён вярнуўся на вучобу ў Гродзенскае культасветвучылішча. Хлопец адчуваў у сабе,

акрамя паэтычных, артыстычныя задаткі, быў здольным дэкламатарам, вядучым на канцэртах у нашай часці.

І вось аднойчы (я ўжо таксама дэмабілізаваўся) сядзім мы з Аляксандрам Чарвяком на лаўцы перад нашым домам у маёй вёсцы Ліпчанка, размаўляем. Падыходзіць да нас малады прыгожы хлопец, у цёмна-сінім касцюме, белай кашулі, пад гальштукам і пытае:

– Дзе жыве Валодзя Васько?

– Жэнька!

Я падхапіўся, ад радасці мы абняліся. Такою нечаканаю атрымалася наша сустрэча. Утрох пайшлі да мяне ў дом. Я хутка збегаў у магазін, прынёс бутэльку гарэлкі. Мама паставіла на стол кожнаму па месцы гарачай капусты (у печы яна яшчэ не астыла), нарэзала дамашняй каўбасы, сала. Мы добра падсілкаваліся, пасля пайшлі прагульвацца па мясцінах майго дзяцінства і юнацтва.

Пачалі ад агародаў і кіравалі ўздоўж берага рачулкі Дайнаруўкі. Я паказаў Гладкову месцы, дзе вяліся мянтузы, шчупакі, сліжы, калючкі, кялбы, расказаў, як лавіў іх кошыкам, пасля – невялікай сеткай-таптухай. Усё гэта яго вельмі ўразіла. Рачулка яшчэ не была выпрамлена і ў ёй кішэла многа рыбы. З абодвух бакоў Дайнаруўку абступалі то там, то тут альховыя і лазовыя кусты.

Стаяла цёплае бабінае лета. Па траве здатна слалася лёгкае шаўкавістае павуцінне, твары лагодна лашчыў не па-восеньскі пяшчотны, свежы ветрык. Было прыемна і радасна ісці са сваім добрым армейскім сябрам і шчыра размаўляць, аглядаць дарагія сэрцу мясціны, якія і ў яго выклікалі непадробную цікавасць .

Цераз мосцік мы перабраліся на левы бераг рачулкі і таксама пайшлі ўздоўж яе па цячэнню, пасля сцяжынка павярнула ў поле, на пагорак, і мы па ёй пакіравалі ў Орлеўскую сярэднюю школу, у якой я да войска вучыўся. Яна па-ранейшаму размяшчалася ў двух старых, драўляных

панскх будынках (новай у Орлі яшчэ не пабудавалі), і гэтыя будынкi, убачаныя здалёк, прымусiлi мацней бiцца сэрца, да глыбынi ўзрушылi хлапечыя пачуццi.

Быў нядзельны дзень, заняткаў у школе не было. Мы наблiзiлiся з Жэнькам да акна i я паказаў свайму сябру парту на “Камчатцы”, за якой сядзеў у восьмым класе, i парту майго першага каханнiя – Халадцовай Лiды. Божа мой, што рабiлася ў гэты час у маёй душы! Я зноў адчуў сябе вучнем-васьмiкласнiкам. Падалося, што нiкуды не ад’язджаў, што не было нiякага раставаннiя, што вось-вось празвiнiць школьны званок i мы з Халадцовай зноў сядзем за свае парты. Чатыры гады прайшлi, як адзiн падоўжаны перапынак. Я ўсур’ез расчулiўся. Гэта прыкмецiў на маiм твары i Гладкоў.

Пасля мы пакiравалi да другога будынка школы. Пастаялi ў двары, каля валебольнай пляцоўкi, на якой так хораша было гуляць з Халадцовай Лiдай, са сваiмi аднакласнiкамi. Эх, незабыўнае юнацтва! Вярнуць бы цябе сюды зноў!

Далей дарога наша ўздоўж высокiх тоўстых таполяў i маладога барка пралягла ў Орлю. Наблiзiлiся да дома, у якiм жыла Халадцова Лiда.

Прыпынiлiся. Зноў ускалыхнулася неабдымнае мора пачуццяў. Эх, выйшла б яна зараз са свае хаты! Засвяцiла б сваiмi чыстымi прамянiстымi вачыма – i свет ператварыўся б у рай! Ды яна даўно жыла ў Магiлёве, дзе i выйшла замуж.

Пра сваё першае каханне я распавядаў Гладкову пры школе i тут, а ён толькi ўсмiхаўся i казаў, што яно i ў яго таксама было i таксама кепска скончылася.

– Маладыя – дурныя. Што зробіш?.. – закруглiў сябра.

Схадзiлi мы з Жэнькам на бераг Нёмана, паднялiся на высокi насып за Орлю, з якога раней пралягаў драўляны

мост цераз раку, спалены ў вайну партызанамі. З насыпа быў добра бачны ў абодва бакі Нёман, усё наваколле.

А на тым беразе без канца і краю таксама ў абодва бакі расцягнуліся каларытныя дубовыя гаі, пачыналася Ліпчанская пушча. Усё гэта вельмі спадабалася майму дарагому сябру.

– Ах, якая прыгажосць! Якая прыгажосць! – прыгаворваў ён. – Тут толькі і нараджацца паэтам. Вось бы і мне тут жыць.

Апусціўшыся з насыпу, мы пайшлі па выгане, берагам Нёмана, супраць цячэння ракі. Наблізіліся да астраўка, да Раздора, дзе купаліся ў школьныя гады. Я памацаў рукою ваду – яна не зусім была халоднаю.

– Жэнька, а давай сходзім на астравок. Як ты?

– З радасцю.

Мы разуліся, падкасалі калошы (тут было плытка), узялі ў рукі туфлі і пабрылі да астраўка. Як прыемна хадзілася па спрасаваным хвалямі залатым пясочку, каля негустых лазовых кустоў і беллага падбелу! Я усё ўспамінаў, успамінаў былое і распавядаў аб ім Гладкову.

Сонца ўжо хілілася на захад, калі мы прыйшлі дамоў. Два дні гасцяваў у мяне Гладкоў – і гэта было сапраўднае свята для душы.

Перад развітаннем Жэнька запрасіў мяне да сябе ў госці у Гродна. З Гродна пачыналася мая вайсковая служба, было што ўспомніць, і я паехаў. Гладкоў павадзіў мяне па горадзе, паказаў, дзе размяшчаецца педінстытут, у які я праз год паступіў. Схадзілі ў гісторыка-краязнаўчы музей, пабывалі на развалінах старога замка, каля Каложскай царквы. Я пераначаваў у яго інтэрнаце, а раніцай паехаў дамоў.

У 1960 годзе я паступіў у Гродзенскі педінстытут імя Янкі Купалы. Гладкова ў Гродна ўжо не было, аднак вершы яго ў “Гродзенскай праўдзе” друкаваліся. Я пайшоў у рэдакцыю гэтай газеты і папрасіў у Васіля Быкава, з якім

з восені быў знаёмы, даць адрас майго армейскага сябра. Васіль Уладзіміравіч дастаў са стала папку і прадыктаваў мне яго адрас. Завязалася перапіска. У гэты час Жэнька працаваў на пракладцы газаправода ў Эстоніі. І вось праз два гады ён заходзіць у мой пакой, што ў студэнцкім інтэрнаце па вуліцы Даватара і:

– Добры дзень! Я ваша цётка.

– Ну, Жэнька! Ну і малаток.

Зноў радасная сустрэча, зноў дарагія сэрцу ўспаміны. Я наладзіў у гэты ж вечар сустрэчу яго з нашымі студэнтамі ў чытальнай зале інтэрната. Прыйшлі амаль усе мае аднакурснікі. Мы чыталі з Гладковым свае вершы, апавядалі пра асобныя эпізоды з нашай вайскавай службы ў Карэліі. Як нам здавалася, слухалі нас з цікавасцю. Праз два дні Жэнька зноў паехаў на сваё месца работы, а я працягваў вучыцца ў інстытуце.

У час днявальства

Расказваючы пра Гладкова я, аднак, забег крыху наперад. Вернемся ж зноў у наш любімы Петразаходск, дзе мая служба і служба маіх сяброў яшчэ не скончылася, а значыць, і аповяд пра яе не хочацца завяршаць.

Мне падабалася быць днявальным, асабліва ноччу. Стоячы ці седзячы каля тумбачкі, я пісаў вершы. У цішыні радкі здатна клаліся на паперу. Іншы раз за ноч удавалася напісаць пяць і больш вершаў. Пасля я іх дбайна апрацоўваў, наколькі мне гэта пры маім невялікім літаратурным вопыце удавалася.

Адно днявальства не абыйшлося без казуса. Стаю гэтак я каля тумбачкі, падбіраю патрэбныя радкі для верша і раптам чую: бах! У казарме раздаўся страшны грукат. Я ўскочыў у памяшканне. Бачу на падлозе каля крайняга адыхаду ў

калідор ложка ляжыць і стогне Коля Янэль, вялізны, ростам звыш двух метраў салдат. Я да яго:

– Што з табою!

– Упаў з ложка.

Ён спаў на другім ярусе – гэта высакавата. Ногі яго не ўмяшчаліся ў ложка і ад калень тырчэлі ў праходзе. Спрасоння, выходзячы ў туалет, хто-небудзь стукаўся аб іх галавою, а жартаўнік (хапала і такіх) нават спрабаваў падцягнуцца на іх, як на бруссях. Канечне, ён будзіў і злаваў Міколу, хоць той быў бяскрыўдны, як дзіця. Гэты дабрак, прыемна прызнацца, праводзіў мяне на чыгуначны вакзал Петразаходска, калі я дэмабілізаваўся.

І вось добразычлівы, спакойны Мікола, варочаючыся ў сне, не ўтрымаўся на ложку і паляцеў уніз. Ён, трэба сказаць, пры яго немалой вазе моцна пабіўся, скардзіўся на боль у плячах, у паталіцы. Я дапамог яму падняцца і папрасіў Лёню Шастака, які спаў на першым ярусе і ад груката і нашай размовы прачнуўся, замяніцца ложкамі. Лёня паслухаў (праўда, трошкі пабурчэў) і палез на верхняе ложка, а Янэль лёг на ніжняе.

Ах, гэты Янэль! З намі быў і такі выпадак. Нехта яго боты самага апошняга памеру паставіў каля майго ложка, а мае – каля яго. А тут раніцай раздаецца каманда:

–Пад’ём! Баявая трывога! За сорок пяць секунд пастроіцца каля казармы.

Я кулем саскочыў з ложка, паспешліва адзеўся і ўхапіўся рукамі за боты. Бачу: не мае. Галянiшча вышэй кален, доўгія ў ступні. Але шукаць сваіх не было калі. Я хуценька ўсунуў ногі, накінуў шынэль, ухапіў аўтамат, рэчмяшок і пашлёпаў у строй.

– Каго няма? – пытаецца камандзір роты.

– Янэля, – адказалі суседзі па ложку.

– А што з ім?

– Абуваецца.

А неўзабаве паяўляецца і ён сам, пры поўнай выкладцы, босы, з маімі ботамі ў руках. Рота ўзарвалася смехам. Рассмяўся і камандзір роты Сямёнаў.

– Хто пажартаваў? – запытаў ён.

Але ніхто не прызнаўся.

– Хто абуў Янзевы боты?

– Я, – адказаў я.

– Замяніцца! А ў пакаранне за такія жарты аб’яўляю ўсёй роце марш-кідок на дзесяць кіламетраў. І бягом, каб да сняданку паспелі.

Што ж, абліваючыся потам, мы пабеглі вакол Саломеннага, вакол цаглянага завода і да сняданку, хоць і крыху са спазненнем, адолелі гэту нялёгкую адлегласць.

Падцягванне на турніку

Прыгадваецца яшчэ такі момант з мае вайскавай службы. У нашай часці праходзілі акруговыя спаборніцтвы па падцягванню на турніку. Я на іх не быў, глядзеў у клубе фільм, і раптам чую ў дзвярах голас:

– Шараговы Васько, на выхад!

Гэта быў мой сябар Аляксандр Лазюк. Я выйшаў і запытаў:

– Што такое?

– Нашы прайграюць па падцягванню. Выручай.

Лазюк ведаў маю сілу. Хоць ён быў і вышэй мяне ростам, і цяжэйшы па вазе, я беручы яго за грудзі і кляшні, лёгка перакідваў цераз плот. Да таго ж і на турніку падцягваўся многа разоў. Таму ён і выклікаў мяне.

Спаборніцтвы праходзілі ў спартыўнай зале эскадрылі. У судзейскай калегіі, у якой быў і нампаліт нашай часці Анашкоў, я спытаў:

– Які самы вялікі вынік?

– Пятнаццаць, – адказаў Анашкоў.

Я зняў рэмень, скінуў шынэль, шапку, паглядзеў на турнік: перакладзіна размяшчалася даволі высока. “Ці даскочу”, – падумаў. Разбега і сігануў. Рукі цэпка ухапіліся за перакладзіну. “Ну, Халадцова, дапамагай. Глядзі, які я дужы і спрытны”. І, думаючы пра яе, пачаў падцягвацца. Налічыў пятнаццаць разоў. “Не, – думаю, – патрэбна пабіць рэкорд”. І яшчэ падцягнуўся пяць разоў. Такім чынам стаў чэмпіёнам акругі. Лазюк сказаў:

– Ну ты і скокнуў. Як кот. Я думаў прамахнешся. Не, цэпка ухапіўся за перакладзіну.

А Анашкоў устаў, павіншаваў і прамовіў:

– Такіх, як ты, толькі і пасылаць па “языка”, дзе патрэбны спрыт і сіла.

Праз некалькі дзён ён з камандзірам часці падпалкоўнікам Нікіфаравым напісалі з гэтай нагоды пра мяне заметку ў акруговую газету “Патриот Родины”. Яна была надрукавана.

Мой рэкорд дапамог у адной справе. Праводзячы з танцпляцоўкі на аўтобусны прыпынак дзяўчыну, я спазніўся на вячэрнюю паверку. Затрымалі патрулі. Паспрабаваў уцячы. Але за нешта зачачіўся і ўпаў. Адвялі на гарнізонную гаўптвахту, дзе і пераначаваў. Раніцай дзяжурны афіцэр дакладваў камандзіру часці пра гэты выпадак.

– Што?! Неадкладна выпусціць, – сказаў Нікіфараў.

Па мяне прыйшоў камандзір аддзялення і я паехаў ў штаб на дзяжурства.

Другая вольніца

Хочацца прывесці некаторыя выпіскі з дзённіка.

21 чэрвеня. Сёння ў пяць гадзін раніцы выехалі ў Бесавец. Тут размешчаны буйны аэрадром. Сваю машыну з радыёрэлейнай станцыяй мы ўстанавілі на даволі высокім пагорку. Калі глядзець з яго вяршыні, лес, возера, аэрадром

як на далоні. Прырода невыказна прыгожая, каларытная, багатая. На станцыі дзяжурым я, Аксёненка – лідчанін, Мацішаў – мінчук і Клімаў з Варонежскай вобласці. Аксёненка – вадзіцель аўтамашыны, мы – радыёрэлейныя механікі. Хто-небудзь адзін з механікаў дзяжуріць, астатнія купаемся ў возеры ці ловім вудачкамі рыбу, ці ходзім па ваенным гарадку, у сталовай якога мы харчаваліся.

Наш пазыўны “Тигрёнок”. Трымаем сувязь з радыёрэлейнай станцыяй “Пахлажа” (Петразаводск).

У Бессаўцы страшная беднасць на дзяўчат. Іх вельмі мала. Вакол адны салдаты і афіцэры. А так тут добра. Мы на волі, сярод прыроды. На нас ніхто не цісне.

28 чэрвеня. Пазваніў па радыёрэлейнай станцыі са штаба арміі (хоць гэта і не дазвалялася) Жэнька Гладкоў і павіншаваў мяне з надрукаваннем у “Боевом вылете” двух маіх вершаў “Сразу двух” і “Крылья человека” (мы з Гладковым пішам на рускай мове).

2 ліпеня. Сёння споўнілася два гады, як я служу ў войску. Стаіць ясная, цёплая, сонечная пагода. Купаемся ў возеры, загараем, а аднекуль з гарадка даносяцца песні, і такія лірычныя, чыстыя – аж за душу бяруць. (Эх, вы, улочки-переулочки, хороши под звёздами прогулочки”).

5 ліпеня. З’едзіў у Пескі. Разам з іншымі салдатамі хадзіў на танцпляцоўку, якая размешчана цераз дарогу ад нашай часці, на беразе Анежскага возера, непадалёку ад нашай лазні. Удосталь натапцаваўся. Шкода толькі, што не ўбачыў Ады. Яе там не было. Толькі яе сяброўка ўсміхалася і ўсё пазірала ў мой бок. Але сяброўка ёсць сяброўка.

6 ліпеня. Ездзіў у Петразаводск па перавод (ганарар). Доўга хадзіў па горадзе. Вечарам з Гладковым абмяркоўвалі вершы Я.Еўтушэнкі і М.Дудзіна. Спыніліся на думцы, што вершы Еўтушэнкі больш моцныя. Пасля я паказаў тое-сёе з новага, што ўдалося напісаць у Бессаўцы. Ён асобныя радкі хваліў, асобныя крытыкаваў. Гладкоў фальшывіць не

любіць. На развітанне ён сказаў, што ў кінафільме “Шуберт” падкрэсліваецца думка, што дзеячы мастацтва павінны служыць толькі мастацтву і аддавацца яму бясконца ўсёй сваёй істотай.

15 ліпеня. Хадзіў на Бессавецкую пошту атрымліваць перавод (ганарар). Там бачыў прыгожую дзяўчыну, вельмі падобную на Халадцову Ліду, а таксама крыху на Ліпай Жэню. Я сказаў:

– Вы падобны на маю аднакласніцу.

Яна лагодна ўсміхнулася.

16 ліпеня. Ад’язджалі з Бессаўца. Ubачылі, як каля нашай машыны ішла да возера прыгожая маладая дзяўчына. Адчынілі дзверы, памахалі ёй рукамі. Яна нам таксама памахала.

– Даганяй! – крыкнуў Клімаў.

Яна шчыра рассмяялася.

Вечарам прыбылі ў сваю часць.

19 ліпеня. Субота. Са сваёй радыёрэлейнай станцыяй былі ў Петравадзку, у парку культуры і адпачынку на выставе авіяцыйнай тэхнікі. Разам з мною былі Аксёненка, Клімаў і Варанцоў. Да нас далучыўся Гладкоў, які знаходзіўся ва ўвальненні. На выставе сабралася многа людзей, моладзі.

Вечарам хадзілі ў парк на танцы. Пазнаёміўся з прыгожай дзяўчынай. Яна скончыла чыгуначны тэхнікум у Волхаў-Строі. Працуе на чыгунцы. Праводзіў яе на аўтобусны прыпынак.

2 жніўня. За сённяшняе чысло ў газеце “Боевой вылет” за №90 надрукаваны мой нарыс “Усход кліча” (“Восток зовёт”).

25 кастрычніка. Даўно я не браў свайго “Дзённіка” у рукі. А такія-сякія цікавыя моманты ў жыцці былі. У адну нядзелю, напрыклад, ездзіў у Саломеннае да Ганны Демчанка, сын якой Барыс, афіцэр, служыць з маім анднавяскоўцам, сябрам А.Чарвяком у Калінінградзе. Яны і прыслалі мне ліст і фота Барыса і прасілі, каб я наведваў яго маці.

Калі я ўвайшоў у аднапавярховы драўляны дом Г.Дземчанка, за сталом сядзелі яна, нейкі мужчына і жанчына. Выпівалі. Я аддаў фота Барыса, зачытаў ліст ад сына. Маці так узрадавалася, што аж заплакала. Мяне пасадзілі за стол, налілі поўную чарку гарэлкі. Выпіў. Даведаўшыся, што я з Беларусі, мужчына, гадоў пяцідзiesiąці, прамовіў:

– А, бульбаш. Прынясі яму бульбы.

І гаспадыня тут жа паставіла на стол вялізную міску бульбы, з якой яшчэ шла пара. Доўга яшчэ аб усім гаманілі, і было вельмі прыемна ў такой шчырай кампаніі.

А вечарам пайшоў у Саломенскі Дом культуры на танцы. Сюды прыехалі саслужыўцы Вяіно Хамеляйнен, Дурнеў, Ксенжык, Французаў, Лазюк, Шастак, Рыбачок.

У верасні ў газеце “Боевой вылет” былі надрукаваны тры мае вершы – нізка. У сённяшнім нумары рэспубліканскай газеты “Камсамолец”, у літаратурнай старонцы, змешчаны мой верш “Галаледзіца”. Тут жа надрукаваны верш “Клёны” паэта Такалы, з якім вяду перапіску, верш “З пільма да маці” курсанта Ю.Дзянісава, з якім знаёмы, і іншых паэтаў.

26 кастрычніка. Па запрашальнаму білету ездзіў у акруговы Дом афіцэраў на вечар, прысвечаны 40-годдзю УЛКСМ. Тут прысутнічалі камандуючы Паўночнай ваеннай акругі генерал-палкоўнік Стучэнка і восем генералаў (ёсць ў маім архіве здымак). Пасля ўрачыстай часткі адбыўся вялікі канцэрт. Усё вельмі ўразіла.

12-13 лістапада. Адбылася акруговая нарада ваенкораў у тым жа Доме афіцэраў. З пішучых вершы былі Гладкоў, Кас’янаў і я. Даклад рабіў галоўны рэдактар газеты “Патрыот Родины” палкоўнік Сажын. Прысутнічалі і генералы.

31 снежня. Канчаецца стары 1958 год. Што я зрабіў за гэты час? Планаваў надрукаваць дванаццаць вершаў, а надрукаваў трынаццаць. Многа з’явілася ў ваенных газетах маіх заматак, артыкулаў.

1959 год

2 студзеня. Сёння ў мяне дзень нараджэння, і як раз у гэты дзень Савецкі Саюз запусціў у космас першую касмічную ракету. Так што для мяне двойное свята.

17 лютага. Адбылася рэспубліканская нарада журналістаў Карэліі. На ёй прысутнічалі я, Гладкоў і яшчэ два салдаты, якіх ўбачыў упершыню. А таксама былі Анатоль Мяснікоў, Ілья Сіманенкаў і рэдактар газеты “Патрыот Родины” Сажын. Пасля нарады з Гладковым ездзілі ў кінатэатр “Перамога”, глядзелі фільм “Блакiтная страля”.

28 сакавіка. Па запрашэнню Саюза пісьменнікаў і Міністэрства культуры Карэльскай АССР мы з Гладковым прысутнічалі на вялікім літаратурным вечары, прысвечаным агляду мастацтва і літаратуры Карэліі. Там сустрэліся і пагаманілі з паэтамі Маратам Тарасавым і Пятром Апарыным. Апарын працуе ў рэдакцыі газеты “Боевой вылет”. Ён і друкуе нашы вершы. Сказаў, што ў мяне добра ідзе лірыка. На вечары, у перапынку, сустрэліся таксама з І.Сіманенкавым, А.Мясніковым, Т.Вікстрэмам, Такалам. Пішу пра тых, каго ведаю. Большасць – незнаёмыя.

4 красавіка. У клубе домабудаўнічага камбіната адбылася другая сустрэча з пісьменнікамі з Петразаводска. Мяне з Гладковым як маладых паэтаў запрасілі за стол на сцэну, дзе сядзелі поруч з вядомымі літаратарамі Карэліі.

Спачатку з кароткім дакладам выступіў прэзаіграманіст, намеснік старшыні Саюза пісьменнікаў Карэліі Т.Вікстрэм. Затым чыталі свае вершы Тарасаў, Сіманенкаў, Косцін, я і Гладкоў. Усім нам дружна апладзіравалі, асабліва дзяўчаты, бо многія з іх ведаюць нас у твар.

5 красавіка. Атрымаў ліст з рэдакцыі газеты “Красная звезда” – гэта саюзная ваенная газета. Аўтар пісьма Дубава. Яна піша, што я пішу вершы пад уплывам Сяргея Ясеніна і крыўдзіцца за крытыку крытыкаў-кансультантаў. Яна

піша: “Па нашаму брату ўдарыў ужо Твардоўскі. Ваш верш “Вяртанне” я прапанавала рэдакцыі “Красной звезды” для апублікавання”.

(Як бачыце, усе тэксты перакладаю на беларускую мову, хоць Дзённік і вершы пісаў на рускай мове).

17 красавіка. Быў з Гладковым на занятках літаб’яднання пры рэдакцыі рэспубліканскай газеты “Комсомолец”. Там абмяркоўвалі творы маладых аўтараў, у большасці сваёй вершы. Чытаў свае “Дзень”, “Радзіме” і “Дзяўчыне”. Два першыя раней ужо былі надрукаваныя ў газеце “Патрыот Родины”. Да апошняга прыдраліся. І не без падстаў. Ён меў патрэбу ў дапрацоўцы. Дасканалыя вершы прачытаў Гладкоў. У цэлым абстаноўка на літаб’яднанні нам спадабалася.

А да

Яўжо ўзгадваў вышэй, што непадалёку ад нашага гарнізона (цераз дарогу) на беразе Анежскага возера размяшчалася танцпляцоўка. Мы туды хадзілі на танцы, але не па аднаму, не натоўпам, а строем. Строем туды і строем назад. Пры боку ішоў сяржант і камандаваў намі. У яго можна было адпрасіцца правесці дзяўчыну на аўтобусны прыпынак. Аднак, ён наказваў, каб не спазніліся на вячэрнюю паверку. Адноўчы я, правёўшы Аду, спазніўся і трапіў на гаўптвахту. (Пра гэта я ўжо пісаў).

Хто такая Ада Банькова? Яна студэнтка Петразаводскага медыцынскага вучылішча. Паступіла пасля васьмі класаў. Зусім яшчэ маладзенькая, стройная, прыгожая дзяўчынка.

Пазнаёміўся я з ёю на нашай танцпляцоўцы, куды яна прыязджала разам са сваімі сяброўкамі. Адразу яна нават не кінулася ў вочы. Проста стаяла паблізу ў натоўпе дзяўчат, і я яе запрасіў на танец. Гляджу – гэта даволі пры-

емная дзяўчынка, гібкая, гаваркая, з лагоднай усмешкай, аднолькавага з мною росту. Я ўсё часцей стаў запрашаць яе на танец, кожны вечар праводзіў на аўтобусны прыпынак, цёпла развітваліся, іншы раз дамаўляліся аб чарговай сустрэчы ў горадзе.

Жыла яна непадалёку ад клуба домабудаўнічага камбіната – гэта акраіна Петразаводска. Драўляны домік яе стаяў на беразе Анежскага возера. Летам яна звычайна прыязджала на нашу танцпляцоўку, а зімою хадзіла ў згаданы клуб, куды і мы, салдаты, дабіраліся па выхадных днях.

Была Ада і на сустрэчы з пісьменнікамі.

Аднойчы мы дамовіліся сустрэцца з ёю днём, у нядзелю, каля клуба домабудаўнічага камбіната. Я прыехаў раней назначанага часу. Праходжваюся туды-сюды, пазіраю. Бачу яна ідзе з вядром да калонкі па ваду, я ёй насустрач. Прывіталіся, крыху пастаялі, пагаманілі. Пасля яна кажа:

– Ідзі да возера. Я прыйду.

– Добра. Але набрай ваду. Паднясу вядро да дому. Яно ж цяжкое.

– Нічога, спраўлюся. Ідзі, не хвалюйся.

Я пайшоў. Прабегла некалькі мінут – бачу шыбуе Ада. І вось ўжо побач. Я абняў яе, пацалаваў, крыху пастаялі, затым пайшлі берагам у бок Петразаводска. Азёрныя хвалі дружна набягалі на жоўтыя пясочак, выдаючы ў паветра свае хвалюючыя мелодыі. Ада была ў прыгожай сукенцы з кароткімі рукавамі, у белых туфельках. Паружавелы яе тварык так і прыцягваў да сябе.

Мы прайшлі, мабыць, з кіламетр. Пасля вярнуліся назад. Насупраць яе дома спыніліся.

– Чыя гэта лодка? – спытаў я.

– Наша.

– Папрасі ў бацькі ключа і вазьмі вясло. Пакатаемся.

– А ці дасць?..

– А ты добра папрасі.

Яна пайшла дадому і неўзабаве вярнулася з ключом і вяслом у руках.

–Казаў тата, каб ад берага далёка не адплывалі. Не больш пяці метраў.

– А мы больш і не будзем.

Я адвязаў лодку. Ада села на лаўку ў адным канцы, я ў другім, ўзяў вясло і пачаў заграбаць ваду. Плылі з поўначы на поўдзень, каля такіх жа драўляных домікаў, як яе, каля домабудаўнічага камбіната, каля нашай танцпляцоўкі, лазні.

Праз якіх пяцьсот метраў бераг плаўна пахіліўся на захад. На ім раслі сосны, ёлкі, бярозы. Неўзабаве пачаліся скалы рознай формы і велічыні. Мы выбралі самую высокую з іх і спыніліся. Ада спрытна выскачыла з лодкі на мокры ад хваль пясочак і патрымала за нос наша невялікае судна. Я вылез следам, сцягнуў на бераг лодку, колькі мог, і прывязаў ланцугом да тонкай алешыны. Самы абыйшлі магутную скалу з паўднёвага боку, дзе быў больш пакаты схіл, і падняліся на яе палогую паверхню. Адсюль увесь Петравадск быў як на далоні.

– Вунь наш домік, – прамовіла Ада і паказала ў той бок рукой.

Здалёк ён, як і іншыя будынкі, падаваўся маленькім і непрыкметным. Насупраць Петравадска стаяла некалькі кацяроў, таксама мізэрных і некідкіх. Мы бачылі, як на ваду на водных лыжах сяду падобны на страказу “кукурузнік”.

– Як далёка мы адплылі! – сказала Ада. – Ці не пара вяртацца дамоў? Тата недзе хвалюецца.

Але мы стаялі і любаваліся дрымотным лесам, бліскучым ад сонечных промняў Анежскім возерам, Петравадскам, самалётамі на нашым аэрадроме, танцпляцоўкай, на

якой мы з Адай пазнаёміліся. На скале, на вышыні, нібы над ўсім светам, прыемна было трымаць Аду ў сваіх абдымках, цалавацца, хадзіць туды-сюды, любавалася казачным наваколлем.

Толькі падвечар, калі сонца ўжо нізка схілілася над вадой, мы вярнуліся дамоў. За спазненне, праўда, атрымалі ад яе бацькі, які чакаў нас на беразе, добрую ўзбучку. Нічога, гэта можна перажыць. Затое ў памяці застаецца ўсё астатняе.

Лёня Белуш

Неяк атрымаў ліст і фотаздымак ад Леаніда Белуша. Гэта мой самы лепшы школьны сябра. Ён служыць у Таліне ў марфлоте. Адразу прыпомнілася наша юнацтва. Лёня жыў у Ліпічанскай пушчы, на хутары, але кватараваўся ў Горніхі, таксама хутаранкі. Сядзіба яе была паміж Ліпічанкай і Ваўчкамі. Сапраўднае яе прозвішча Валчкевіч, але затое, што яе домік, у якім яна жыла з дзвюма сваімі дочкамі, стаяў на пагорку яе прызвалі Горніхай.

Бывала, ідзем мы раніцай у школу, Лёня ўбачыць нас праз акно і, размахваючы сумкай, бяжыць на пярэймы. Далучаецца – і мы крочым усе разам. Мы – гэта Лёня Белуш, Юра Паўлючэнка, я, Іосіф Дзятчык, Антон Дзятчык, Аляксандр Чарвяк, Мікола Дзятчык. Весела было нам, дружна мы жылі!

Прыгадваецца такі эпізод. Неяк летам, нядзелай, мы з Чарвяком рашылі адведаць Лёню Белуша ў Ліпічанскай пушчы. Але дарогі на яго хутар не ведалі. У Зачэпічах, вёсцы, якая размешчана за Орляй, на другім беразе Нёмана, у нейкага дзядзькі распыталі, як дабрацца на хутар Белуша. І ён нам усё расказаў і паказаў дарогу. Мы трапілі безпамылкова. Лёня вельмі абрадаваўся нашаму прыходу. Ён паказваў нам свае сямейныя фотаздымкі, кнігі, якіх у

яго было нямнога. Помню была тоўстая кніга “Выбранае” Янкі Купалы, томік Максіма Танка, зборнік вершаў Гейнэ. Адзін куплет Гейнэ урэзаўся ў памяць, і да сённяшняга дня я яго не забыў:

*А музыка пела, все пела одно:
“Нам только на миг блаженство дано.
И жизнь твоя – сон, и счастье – сон,
И этот миг во сне твоём – сон”.*

Уразіла мяне адна паштоўка, якая была прыклеена да сцяны. На ёй быў адлюстраваны цудоўны летні вечар, з дрэвамі і месяцам угары. На лаўцы сядзела, абняўшыся, закаханая пара, перад ёю расцілалася маляўнічае возера. А ўнізе паштоўкі подпіс: “Помні вечар нашай сустрэчы”.

Выйшаўшы на двор і пахадзіўшы крыху па ім, мы накіраваліся да сябраБелуша – Леаніда Крупіцы, які таксама жыў у лесе, на хутары. Там доўга не былі – усяго з паўгадзіны. Адтуль усе чатырох пайшлі ў Гузні, захапілі з сабою Алёшу Рымшу, Дзіму Дзятчыка і пакрочылі ў Шаршні. Зайшлі да маіх сваякоў – да дзядзькі Сенкі. Там выпілі, перакусілі. Дзядзька Сенка і кажа:

– Хлопцы, сёння ў нашай вёсцы вяселле, давайце сходзім туды.

Усе мы і пайшлі. Як раз на падворку былі танцы – і мы ўключыліся ў іх. Музыка грымела на ўсю Ліпчанскую пушчу! Ой, як нам тады было добра і весела!

Дамоў з Чарвяком мы вярталіся толькі падвечар.

Так вось, чытаючы ліст Лёні Белуша і разглядваючы яго фотаздымак, усплылі ў маёй памяці незабыўныя жыццёвыя эпізоды юнацтва. Лёня прыгожы, стройны, высокі хлопец. Сфатаграфаваны ён у марской форме на фоне прычала караблёў.

Чацвёртая вольніца

Вернемся зноў у войска. Я яшчэ не дэмабілізаваўся. 25 красавіка нас, некалькі воінаў – Барыса Кірушына, Іосіфа Густадыма, Вячаслава Куркоўскага, Міколу Арцюхова, Валодзю Ілына і мяне, накіравалі на радыёрэлейны пост, які размяшчаўся кіламетраў за пяцьдзесят ад нашай часці, на лясной прагаліне, на ўзвышэнні, у дабротным фінскім доме. Тут некалькі салдат служылі пастаянна. З імі ўвесь час быў лейтэнант Сяргей Моластаў, добры, таварыскі чалавек. Ну і мы далучыліся да іх.

У памяшканні стаялі радыёрэлейныя блокі, якія і ўдзень, і ўночы знаходзіліся ў дзяжурным рэжыме, дастатковая колькасць ложкаў, плітка, на якой повар рыхтаваў стравы, дзве печкі-кахлянкі. З намі былі аўтаматы, патроны. На ноч выстаўлялі ўзброенага вартавога.

З усіх бакоў прагаліну акаймоўваў густы, дрымотны карэльскі лес: сосны, ёлкі, бярозы. За якіх дзвесце метраў ад нашага доміка, за лесам, з паўночнага боку, блішчэла вялікае возера Блакітнае, з паўднёвага, прыкладна на такой самай адлегласці, – возера Светлае. Супрацьлеглыя берагі абоіх азёраў ледзь-ледзь угадваліся па верхавінах дрэў. Ушыркі яны таксама былі немалыя – як акінуць вокам.

У вольны час мы прагульваліся па іх берагах, а іншы раз я выпраўляўся і адзін. Пры гэтым браў паляўнічае ружжо, якое належала лейтэнанту Моластаву. Ён мне ахвотна даваў яго, пры гэтым казаў:

– Глядзі, каля берага на мелкаводдзі круцяцца шчупакі. Можа якога ўпалюеш.

І аднаго, сапраўды, упалюваў. І немалога. Іншы раз мы з Моластавым адпраўляліся дваіх. Неяк ідзем мы з ім па беразе возера Светлага, пазіраем. Бачым: у вадзяной траве шамоліцца доўгі шчупак. Ад берага было метраў чатыры.

– Лезь, – сказаў Моластаў.

Думаю: вада зойме вышэй калень. Я скінуў кірзавыя боты, закасаў калошы, узяў ружжо і палез. Наблізіўся амаль на метр да яго і націснуў на курок. Раздаўся выстрал. Але шчупак толькі вывернуўся і паплыў на глыбіню. Ці я яго толькі напалохаў, ці параніў, не ведаю.

Часам, гуляючы па берагах таго ці іншага возера, я ўспамінаў Халадцову Ліду, сваіх аднакласніц і аднакласнікаў, настаўнікаў, родную школу. Была ў гэтых пагулянках і свайго роду рамантыка. Вельмі ўражвалі пейзажы: азёры, скалы ў асобных месцах на берагах, лес, усё, што было наўкола.

А тут яшчэ салдаты, якія служылі на гэтым радыё-рэлейным пасту, прапанавалі неяк нам схадзіць у вёску Намоева, размешчаную на востраве возера Светлага. Як гэта на востраве? Вельмі проста. Лес было цяжэй высякаць і выкарчоўваць, каб на яго месцы пабудаваць хаты. А да вострава ад берага не больш трыццаці метраў. Да таго ж возера ў гэтым месцы плыткае. Вось мужыкі і навазілі камянёў, выслалі іх яловымі галінкамі, а зверху насыпалі тоўсты слой пяску – і атрымалася дарога.

Астравок невялікі, здатна ўзвышаецца над вадою. На ім шмат валуноў. З паўднёвага боку ўрэзваецца ў возера высокая скала. Хацін крыху больш за дзесяць. Уласна кажучы, гэта не вёска, а вёсачка. Здалёк яна падаецца жабай на купіне.

На Дзятлаўшчыне так называюць вёсачку Нагорнікі, якую ў час паводкі з усіх бакоў акаймоўвае Нёман. Але там толькі ў час паводкі, а тут возера Светлае пастаянна трымае Намоева ў сваіх абдымках.

Вуліцы на востраве няма, хаты стаяць, як папала. Яны невялікія, з маленькімі вокнамі. Як раз, як пісаў Пушкін:

По миистым, топким берегам

Чернели избы здесь и там,

*Приют убогого чухонца;
И лес, неведомый лучам
В тумане спрятанного солнца,
Кругом шумел.*

У вёсачцы ёсць “клуб”, без шылды, з двума аконцамі – на поўдзень і на ўсход. Гэта не клуб: нехта з перасяленцаў кінуў хаціну і паехаў на сваю радзіму. Вось мясцовая моладзь і прыстасавала яе пад клуб. А што за моладзь? Тры дзяўчыны – Рыма, Каця і Таня і адзін хлопец – Валодзя. Аднойчы мы прыйшлі сюды – я, Ільін, Куркоўскі, Густадым. Валодзя завёў патэфон – і мы пачалі танцаваць. Я часцей за ўсё запрашаў Рыму і Кацю. Аднаго разу Рыму праводзіў да яе хаты. Дадому вярталіся разам з яфрэйтарам Куркоўскім.

Трэба сказаць, што ў Намоева мы зачасцілі. Адзін мясцовы жыхар даведаўся, што сярод салдат ёсць беларусы. Ён прыйшоў у клуб, прывітаўся з намі, запрасіў да сябе ў госці – усіх чатырох. Аказваецца ён – беларус, з Мастоўскага раёна. Прыехаў сюды па вярбоўцы на падсочку. Склаў на востраве хаціну, і жыў у ёй. Ён вельмі абрадаваўся, што мы прыйшлі ў гэтую вёсачку, пра ўсё распытваў у нас: пра Беларусь, пра Гродзеншчыну, расказваў пра сябе.

– А дамоў, на радзіму, не збіраецца? – пацікавіўся я.

–Збіраюся. Вось зараблю трохі грошай і паеду. Там жа ўсё яшчэ, мабыць, атрымліваюць на працадні.

– Вядома ж.

– А хаціна? Што з ёю зробіце?

– Кіну тут, альбо прадам, калі хто купіць.

Апраўданне

Многія падумаюць, што я ў войску не служыў, а толькі бадзяўся па Петразаводску, па вёсках, па берагах азёр, хадзіў на танцы, праводзіў дзяўчат і г.д. Не, я служыў як належыць. Фотаздымак быў нават на Дошцы гонару. Але як

жа яшчэ паводзіць сябе маладому хлопцу (у такіх гадах), у якога кіпіць кроў? Вось і жыў я так, як прагла мая душа.

На роту давалі ў выхадныя дні некалькі увальніцельных. Канечне, некаторыя адмаўляліся ад іх: цэлы дзень сядзелі ў курыльцы, курылі, ці ў ленінскім пакоі гулялі ў шашкі, шахматы ці чыталі газеты. Я ж імкнуўся вырвацца на свабоду, меў патрэбу ў свежых уражаннях, у цікавых сустрэчах. І заўсёды стараўся ўхапіць увальніцельную. З мною часта хадзілі ва ўвальненне Гладкоў, Лазюк, два Шастакі – Лёня і Зыгмунт, Бягун, Рыбачок, Зотаўка і іншыя. Цікавей нам было бадзяцца па горадзе, чым сядзець паміж чатырма сценамі, ці ў курыльцы. Ну а вечарам куды ісці? Ці на танцы, ці ў кіно, што мы і рабілі.

Калі ж у Петразаводску адбывалася якое-небудзь культурнае, літаратурнае ці палітычнае мерапрыемства, А.Мяснікоў ці І.Сіманенкаў тэлефанавалі камандзіру батальёна Нікіфараву – і нас, мяне і Гладкова, адпускалі. Таксама адпускалі на заняткі літаб'яднання, па атрыманне ганарару і г.д. Чаму ж не пакарыстацца такой магчымасцю, лішні раз пабыць на волі?

Вось і ўсе сакрэты маіх “прыгод”, якія на той час для мяне былі самымі дарагія. Я імі жыў. Не стану ж зараз, успамінаючы мінулае, пісаць пра страваю ці палітычную падрыхтоўку, пра дзяжурствы на станцыі ці чыстку аўтамата.

1959 год

Дэмабілізацыя

У канцы мая мы прыехалі з радыёрэлейнага паста, з лесу, у сваю часць у Пескі. У ліпені я паслаў дакументы ў Беларускае дзяржаўнае ўніверсітэт для паступлення ў гэту навучальную ўстанову на факультэт журналістыкі. У канцы ліпеня атрымаў выклік на ўступныя экзамены. Хадзіў з ім да камандзіра роты, да нампаліта Анашкова, да камбата

Нікіфарава. Мяне не проста адпусцілі, а дэмабілізавалі. Гэта значыла, што паступлю я ці не, назад у часць ужо можна было не вяртацца.

Склаў чамадан, развітаўся з хлопцамі, з камандзірамі і хацеў ужо было ісці на аўтобусны прыпынак. Але тут Коля Янэль, той самы Янэль, які ноччу, варочаючыся ў сне, упаў з ложка з другога яруса на падлогу і якому я дапамог замяніцца ложкамі, выклікаўся мяне праводзіць да цягніка. Яму выпісалі ўвальніцельную – і мы паехалі.

На чыгуначным вакзале ён сказаў:

– А мне яшчэ чатыры месяцы ўкальваць.

Калі наблізіўся цягнік Петравадск-Ленінград, мы з Колям абняліся, развіталіся і я палез ў вагон. Адтуль пры ад’едзе памахаў свайму дарагому сябру рукой.

У вагоне мне трапіўся добры спадарожнік, салдат, беларус Ваня Юшчык. Ён ехаў на радзіму ў водпуск. Сказаў, што ў Мінску ў яго ёсць сваякі, і мы ў іх пераначуем.

У дарозе ўсё-такі дваім было весялей, чым аднаму. У Ленінградзе да адпраўлення цягніка на Мінск заставалася шэсць гадзін. Мы здалі чамаданы ў камеру захоўвання, а самы пахадзілі па Неўскаму праспекту, па Дварцовай плошчы, каля Петрапаўлаўскай крэпасці, пакупаліся ў Няве. Пасля цераз мятро зноў вярнуліся на чыгуначны вакзал і паехалі ў Мінск. У родную сталіцу прыбылі ноччу, і Ваня павёў мяне да сваіх сваякоў.

А раніцаю я быў ужо ва ўніверсітэце. Уладкаваўся ў інтэрнат і здаваў экзамены. Сачыненне напісаў на “чатыры”, экзамен па рускай літаратуры здаў на “пяць”, па гісторыі – на “два”. Прафесар Абацдарскі не даў мне і рот раскрыць, сказаць некалькі слоў, выхашіў з маіх рук заліковую кніжку, уляпіў “двойку” і сказаў:

– Можаш ісці.

– Дык вы мне не далі нават адказваць.

– Я ведаю, што ты нічога не ведаеш. Свабодны.

Апанураны я выйшаў з пакоя і пайшоў забіраць дакументы. Вось так адным росчыркам пяра быў перакрэслены мой будучы лёс.

А паступіў бы я ва ўніверсітэт – і займаўся б разам з такімі выбітнымі паэтамі як Генадзь Бураўкін, Уладзімір Паўлаў, Рыгор Барадулін і іншымі. Літаратурны мой лёс, мабыць, быў бы зусім іншым.

Месца ў інтэрнаце за мной пакуль захоўвалася – і я рашыў пару дзён пажыць у сталіцы. Схадзіў у палітэхнікум, дзе вучылася Халадцова Ліда, агледзеў будынак, двор, падумаў: “Вось тут некалі яна хадзіла. Можа знайду дзе яе сляды”. Заглянуў у сярэдзіну будынка, папытаўся ў вахцёра, ці ведае яна такую. Адказала, што помніць.

– Але яна ўжо даўно скончыла тэхніум. А куды паехала – не ведаю.

Пабываў у цырку. Наведаў оперны тэатр. Якраз ішла опера Вэрдзі “Травіата”. Арыя Жэрмона, словы з яе: “Где так много светлых дней было в юности моей” кранулі за жывое: у маім юнацтве таксама было многа светлых дзён.

За грошы, якія я сабраў з ганарараў, купіў касцюм, белую кашулю, туфлі і паехаў у сваю родную Ліпчанку. Усе дома абрадаваліся, што я вярнуўся здаровы, цэлы, у добрым настроі. Мама ад радасці заплакала. Неўзабаве належным чынам і адзначылі мой прыезд. Паклікалі сваякоў, сяброў. На стале з’явілася гарэлка, закуска. Усе мяне віншавалі з вяртаннем дамоў, казалі, што я памажнеў, падрас і што мне застаецца толькі ўладкавацца на работу і ажаніцца. А мне падалося, што я зусім нядаўна выпраўляўся ў войска з-за гэтага стала, а вось ўжо дома. І толькі ластаўка не ўляцела зараз у наша жытло.

У жніўні мяне пастаянна займала праблема: куды ўладкавацца на работу? У калгасе па-ранейшаму атрымлівалі на працадні грамы збожжа. Ды і занятку пастаяннага фактычна не было. Так сабе, нарыхтоўка сена, стагаванне саломы і г.д.

У мяне яшчэ заставаліся такія-сякія грошы ад ганарараў, Лёдзя дапамагла (яна працавала краўчыхай і пэўны рубель зарабляла), і я купіў сабе веласіпед. На ім і пачаў ездзіць кожны дзень у Жалудок, спрабуючы знайсці хоць якую работу. Усюды давалі ад варот паварот. Пасля надумаўся заглянуць у раённую кантору сувязі: як-ніяк, я радыёрэлейны механік. І тут пашчасціла. Начальнік канторы Камар, высокі, малады, добразычлівы чалавек, паглядзеў на мой ваенны білет і сказаў:

– У нас ёсць вакансія станцыйнага наглядальніка, гэта значыць патрэбна будзе сачыць за работай радыётрансляцыйнай апаратуры. Справішся?

– Не ведаю.

– Тут нічога складанага няма. Проста назіраць за прыборамі. Калі што выйдзе са строю, будзем рамантаваць агульнымі сіламі.

Як тут не пагадзіцца?! Ад радасці я быў на сёмым небе. Камар падсунуў мне чысты ліст паперы, даў аўтаручку, і я напісаў заяву.

– Працоўнай кніжкі няма? – спытаў ён.

– Няма.

– Нічога тут завядзём. Заўтра выходзь на работу.

І я стаў кожны дзень на сваім новенькім веласіпедзе ездзіць ў раённую кантору сувязі. Работа клеілася, апаратура працавала спраўна, ніхто над маёю галавою не навесаў. Іншы раз мяне і самую прыгожую дзяўчыну ў канторы сувязі Лену Саломіну выпраўлялі на вёскі праводзіць падпіску на газеты. Тут справа шла не так гладка, як хацелася б, большасць калгаснікаў адмаўлялася ад падпіскі, але таго-сяго ўдавалася ўгаварыць.

Завітаў у рэдакцыю

Аднойчы ў абедзенны перапынак, я заглянуў у рэдакцыю раённай газеты “За Радзіму”. Рэдактара Івана Іванавіча Мяснікова застаў у яго кабінце, папытаў наконт работы. Гэты чулы, сціплы, добры чалавек успомніў мяне, калі я яшчэ быў юнкорам і заходзіў у рэдакцыю, успомніў, што я з войска прысылаў яму лісты.

– Добра, – прамовіў ён, – будзем мець на ўвазе. Пішы пра сувязістаў, пра паштальёнаў, пра ход падпіскі на газеты, пра справы ў калгасе. Неабходна зарэкамендаваць сябе.

І я пісаў даволі часта. І вось ў адзін са шчаслівых дзён тэлефаністка, якая сядзела непадалёку ад мяне і торгала сваімі злучальнымі шнурамі (тады яшчэ такая была апаратура) кліча:

– Ідзі да тэлефона. Цябе... з рэдакцыі.

Я ўзяў трубку і пачуў голас:

– Гэта Мяснікоў. Падавай заяву на звальненне і прыходзь да нас на работу. Сёння ж.

О, богі, мяне запрашаюць на працу ў рэдакцыю! Гэта ж як раз тое, чаго хачу. Я тут жа напісаў заяву на звальненне і аднёс яе начальніку канторы сувязі. Той не спяшаўся накладваць рэзалюцыю, адгаворваў:

– Ты ж усяго два месяцы папрацаваў і ўжо збіраешся звальняцца.

– Ну ведаеце, праца ў рэдакцыі больш прэстыжная. Не быць жа мне ўсё жыццё станцыйным наглядальнікам.

– Ну, добра, няхай паляжыць заява пакуль у мяне.

А праз некалькі дзён звольнілі: на маё месца, мабыць, знайшоўся новы чалавек. Я пайшоў у рэдакцыю, за гэты час там адбыўся нейкі вэрхал: ператрэслі кадры, знялі з пасады рэдактара. Прыехаў са Шчучына на яго месца былы ўласны карэспандэнт “Гродзенскай праўды” Абрам

Данілавіч Змудзяк і прывёз з сабою Міколу Каралёва з рэдакцыі Шчучынскай раённай газеты “Чырвоны сцяг” – і для мяне вакансіі не засталася. Я павіс у паветры. І ў канторы звольніўся і тут не ўладкаваўся. Аднак Змудзяк, прыкмеціўшы маю разгубленасць, сказаў:

– Паедзь у Шчучын. На месца Каралёва пакуль яшчэ нікога не ўзялі. Папытай там шчасця.

Дома я сабраў усе выразкі з ваенных газет, з газеты “За Радзіму” і паехаў у Шчучын. Там пагутарылі з мною, паглядзелі мае надрукаваныя заметкі, артыкулы, вершы – і прынялі на работу. Напачатку ўсё ішло добра. Я на маршрутных аўтобусах вызджаў у вёскі, пісаў замалёўкі, карэспандэнцыі, крытычныя матэрыялы. Адказны сакратар рэдакцыі Мікалай Валяр’янавіч Сасноўскі аднойчы параіў мне:

– Астрынскі раён скарацілі, прылучылі да нашага, а мы адтуль нічога не даем у газету. Паедзь у тую зону і напішы што-небудзь.

Я паехаў і падрыхтаваў цэлую паласу матэрыялаў. Сасноўскі пахваліў іх і даў у газету. Былы рэдактар Астрынскай раённай газеты Лешанюк прасіўся, каб яго ўзялі ў штат нашай рэдакцыі хоць радавым супрацоўнікам, намякаў на мае месца. Я, Васько, маўляў, малады з сярэдняй адукацыяй, а ён, Лешанюк, вопытны журналіст, былы рэдактар. Аднак, яму адмовілі. “Пранясло, слава Богу”, – падумаў я. Але пранясло не надоўга. Непрыемнасць чакала наперадзе.

Аднойчы я паехаў у калгас (забыў яго назву), у вёску Каменку. Пабываў на ферме, убачыў, што каровы тут вышэй кален гразнуць у гнаі. Ледзь ногі выцягваюць. Я пагутарыў з жывёлаводамі.

– Не даюць саломы, каб падаслаць, – адказвалі яны.

Нічога слушнага не сказалі ні загадчык фермы, ні кіраўнік гаспадаркі. Я прыехаў дадому, абдумаў усе сабраныя факты, у тым ліку і надоі, і напісаў крытычны артыкул. Рэдактара на рабоце не было і я аддаў матэрыял

Сасноўскаму. Той вычытаў, адобрыў і паставіў у нумар. З гэтага ўсё і пачалося. Рэдактар на другі день наляцеў на мяне. Пачаў бэспіць з апошніх слоў мой артыкул, крычаў, чаму з ім не параіўся. Аказваецца, як мне пасля падказалі, ён пасвіўся там: цягаў прырэзаныя цяляты, бульбу і іншае. Старшыня калгаса, узрушаны публікацыяй, пазваніў яму і, відаць, выказаў непаразуменне такімі адносінамі. Рэдактар наваліўся на мяне, затаіў злобу, зусім па-іншаму стаў адносіцца...

Другі налёт таксама адбыўся нечаканна. Я прама з блакнота дыктаваў машыністцы замалёўку пра свінарку. Ужываў, канечне, некаторыя эпітэты, даваў карцінку абстаноўкі ў свінарніку. У гэты час да машыністкі прыйшоў рэдактар. Ён паслухаў крыху, што я дыктую, выцягнуў з машынкi амаль надрукаваны ліст і пачаў усё па-своему. Прыкладна ў такім духу: “Рыхтуючы дастойную сустрэчу з’еду партыі, сталі на працоўную вахту свінаркі калгаса “Запаветы Ільіча”. Сярод іх і Лізавета Рамановіч.” Прывёў з майго блакнота некалькі лічбаў адносна прываг і закончыў. Атрымалася маленькая записка.

– Вось так трэба пісаць.

– Але ж я пішу замалёўку. А так і любы дурань напіша, – вырвалася ў мяне.

Ён пабялеў, стукнуў дзвярыма і выйшаў. Настырна пачаў шукаць повед, як мяне звольніць з работы. Прынюхваўся, ці не пахне півам, правяраў, ці ў час прыходжу на работу і калі пакідаю свой рабочы кабінет, колькі з паездак прывожу матэрыялаў, сам кантраляваў, як яны напісаны. Повада для звальнення не знаходзіў і тады пайшоў на прамое ашуканства.

Неяк з Уладзімірам Фядотавым яны зайшлі ў мой кабінет, і рэдактар сказаў:

– Ну, вось што, да нас з Ваўкавыска прыязджае працаваць уласным карэспандэнтам “Гродзенскай праўды” па

Шчучынскаму раёну Якаў Флякс. Яго жонка журналістка з вышэйшай адукацыяй. Абкам партыі патрабуе, каб мы яе ўладкавалі ў нашай рэдакцыі. У цябе ўсяго дзесяць класаў за плячыма, а яна вопытны журналіст. Так што пішы заяву і звальняйся.

Я ўсё прыняў за чыстую манету. Фядотаў, стоячы ў парозе з апушчанымі рукамі, падазрона і крыва ўсміхнуўся. Я не разгадаў яго ўсмешкі.

– Калі пісаць? – спытаў.

– Цяпер і напішы.

Узяў ліст паперы і напісаў заяву, у якой прасіў звольніць з работы па ўласнаму жаданню.

– Ну, усё, – прамовіў ашуканец, – напішу загад, атрымаеш разлік і ідзі на іншы хлеб.

Як высветлілася пазней, жонка Флякса ніякая не журналістка, яна настаўніца і ў Шчучыне ўладкавалася на працу ў школу, а не ў рэдакцыю. Упершыню ў жыцці я сутыкнуўся з такім подлым абманам з боку кіраўніка творчага калектыву і ў некаторай ступені расчараваўся ў людзях.

І н с т ы т у т

Ну, што ж, прымай, родная Ліпічанка свайго наіўнага, даверлівага хлопца. Я разам са сваімі былымі аднакласнікамі, іншымі маладымі калгаснікамі хадзіў на нарыхтоўку сена, асыпаў бульбу, буракі, пісаў зазаметкі і вершы, пасылаў іх у газету “За Радзіму”, атрымліваючы мізэрны ганарар. Але ўсё думаў, куды падацца далей. І выбраў Гродзенскі дзяржаўны педагагічны інстытут імя Янкі Купалы. Для гэтага патрэбна было добра падрыхтавацца, каб не праваліць уступных экзаменаў.

Змайстраваў з пагабляваных дошак невялікі столік і ўстанавіў яго ў садку, каля малініку, пад яблыняй. Збоку

паставіў дзве лаўкі, каб хапала месца і для мяне і для маіх сяброў, якія часта прыходзілі. Абклаўся кнігамі, чытаў і канспектаваў у вучнёўскія сшыткі ў скарачаным варыянце ўсе тэмы па прадметах, па якіх неабходна будзе здаваць уступныя экзамены. Пасля яшчэ і яшчэ раз прабягаўся па гэтых сшытках, каб лепш засвоіць веды. Перад паездкай у Гродна адчуў упэўненасць у сваіх сілах.

І вось прышоў жнівень 1960 года. Я склаў чамадан, паклаў у яго баханку хлеба, кавалак сала – і ў дарогу. Пасялілі мяне ў інтэрнат па вуліцы Сацыялістычнай. Найперш пісалі сачыненне па рускай літаратуры. Выбраў вольную тэму “Чаму я хачу быць настаўнікам”. І напісаў сачыненне на “пяць” – адзін з ўсіх, хто паступаў на гісторыка-філалагічны факультэт. Астатнія экзамены здаў на “чацвёркі”. Прайшоў па конкурсу.

У канцы жніўня з лёгкай душой паехаў на вучобу. Пасялілі ў той жа інтэрнат, у якім жыў у час здачы экзаменаў. У нашым пакоі падабраліся добрыя хлопцы: Іван Лашко, Віктар Мархілевіч, Уладзімір Шапіра і я.

Засяліўшыся, мы пайшлі пагуляць па горадзе. Заглянулі ў скверык каля плошчы Савецкай, селі на лаўку і пачалі прамаўляць паміж сабою, якія мы ўсё ж шчасліўчыкі: паступілі. А многіх гэта ўдача абмінула, як год назад мяне ў Мінску. Яркая, ласкава свяціла сонца, быў цёплы жнівеньскі дзянёк – і на душах у нас было светла і радасна.

Мы яшчэ гадзіны дзве бадзяліся па горадзе, заходзячы ў магазіны. Купілі агульныя сшыткі, аўтаручкі, заглянулі ў інстытут, паглядзелі расклад лекцый.

А як прыемна было ў першы дзень ісці на заняткі! У пакоях, за столікамі, зноў адчулі сябе школьнікамі, хоць і сядзелі ўжо не за партамі. Куды не павернешся – маладыя дзяўчаты, хлопцы. Некаторыя са студэнтак былі пасля дзесяці класаў, іншыя – з невялікім стажам работы, хлопцы амаль усе пасля войска.

Вельмі падабалася слухаць лекцыі Аляксея Міхайлавіча Пяткевіча, Васіля Паўлавіча Казлова, Якава Навумавіча Мараша, Уладзіміра Антонавіча Нядзелькі, Віктара Аляксеевіча Ваяхіна, Кацярыны Васільеўны Асокінай і іншых. Ужо было не так, як у школе, дзе патрэбна было адказваць на ўроках па тэмах, якія задаваліся на дом. Не, тут мы толькі слухалі лекцыі ад сесіі да сесіі. Ну, і яшчэ былі семінары.

Пасля абеда, у вольны час, мы хадзілі па вуліцах горада, не залежаліся на ложках. Усё нас, вяскоўцаў, уражвала ў Гродне: магазіны, кінатэатры, архітэктурныя збудаванні сярэднявечча, набярэжная Нёмана, разваліны старога замка, Каложская царква, касцёлы, гарадскія людзі, якія па адзенні і ўвогуле па вонкаваму выгляду неяк адрозніваліся ад вясковых.

Літаратурнае жыццё

Не забываўся я і пра літаратурныя справы. У інстытуце пазнаёміўся з Данутай Бічэль, якая займалася на чацвёртым курсе і ў якой на падходзе ўжо быў першы зборнік вершаў “Дзявочае сэрца”, з маладымі паэтамі Уладзімірам Шурпам, Аляксеем Дземідовічам, якія на пару курсаў шлі наперадзе мяне. Мае аднакурснікі Сяргей Габрусевіч і Марк Віленскі таксама пісалі вершы, але на першых парах яны нешта затойваліся.

Аднойчы я паслаў па пошце цэлы цалінны цыкл у “Гродзенскую праўду”. Праз некалькі дзён у наш пакой у інтэрнаце зайшоў Аляксей Дземідовіч.

– Валодзя, – прамовіў ён. – Цябе хоча бачыць Міхась Васілёк. Зайдзі ў рэдакцыю “Гродзенскай праўды”.

На наступны дзень, пасля заняткаў, я быў у пакоі Васілька. Міхась Восіпавіч сядзеў за сваім невялікім столікам у куточку і нешта пісаў. Пры маім з’яўленні ён паклаў аўтаручку і паглядеў на мяне. Я прадставіўся.

– Ага, добра, – прамовіў ён, – зараз паглядзім на твае творы.

Сталы паэт пачаў перабіраць лісткі. Пасля сказаў:

– Гэты верш добры, і гэты добры. А гэты патрэбна перапрацаваць. Ты збіўся з размеру. Два першыя куплеты напісаны адным размерам, астатнія – іншым. Пажадана, каб ад першага і да апошняга куплета вытрымліваўся аднолькавы размер. Я тут падкрэсліў радкі, якія патрэбна замяніць, і на палях напісаў заўвагі. Перапрацуй. А ўвогуле ў цябе здольнасці ёсць. Заходзь у любы дзень у рэдакцыю. Гэтыя два надрукуем у літстаронцы. Што ты і на самай справе быў на цаліне ці проста выдумаў?

– Быў, – кажу, – салдатам. Усё лета і восень 1956 года. Убіралі ўраджай пшаніцы.

– Гэта адчуваецца і па вершах. Пішы.

Мы развіталіся. Настрой у мяне падскочыў угору. Пазней, сапраўды, вершы былі надрукаваныя.

Пад аўрай Васіля Быкава

Добра, калі на нашым жыццёвым шляху трапляецца дарадчык. Такім для мяне быў Васіль Быкаў. Пад час вучобы ў Гродзенскім дзяржаўным педагагічным інстытуце імя Янкі Купалы я з ім сустракаўся даволі часта. Першы раз на занятках літаратурнага аб'яднання пры рэдакцыі газеты “Гродзенская праўда”. Гэта было восенню 1960 года. Васілю Быкаву ў той час споўнілася трыццаць шэсць гадоў, а мне – дваццаць тры.

Заняткі праходзілі ў Доме Элізы Ажэшка. Вёў іх Аляксей Карпюк. Сабралася чалавек пятнаццаць. Пачаткоўцы чыталі свае вершы, а пасля амаль усе прысутныя іх абмяркоўвалі. Дайшла чарга і да мяне. Я прачытаў каля дзесяці вершаў. Некалькі чалавек падзяліліся сваімі

ўражаннямі. Калі жадаючых выступіць больш не знайшлося, Аляксей Карпюк прамовіў:

– Васіль Уладзіміравіч, што вы скажаце?

З-за століка падняўся стройны, русавалосы, з чыстым свежым тварам малады чалавек, які сядзеў паміж намі ў невялікай чытальнай зале і які, як мне падалося, не намнога быў старэйшы за нас, студэнтаў. Ён адзначыў, што з прачытанага мною найбольш уражвае пейзажная лірыка, што ў вершах гэтага кшталту адчуваецца натуральнасць дэталю і непасрэднасць аўтара, ёсць запамінальныя радкі. Вершы ж грамадскага характару маюць патрэбу ў дапрацоўцы, у іх не адчуваецца асобы аўтара, яны ў некаторай ступені дэкларатыўныя.

У той час я не ведаў, што гэта быў Быкаў, і паціхеньку, каб ніхто не пачуў, запытаў у Валодзі Шурпы, які сядзеў побач:

– Хто гэта?

– Быкаў, – адказаў ён. – У рэдакцыі “Гродзенскай праўды” працуе.

Ад першага разу і сам Быкаў і словы, вымаўленыя ім, неяк натуральна засталі мне ў душу і ў памяць. Я прыйшоў вечарам у свой студэнцкі інтэрнат і яшчэ раз удумліва, не спяшаючыся, прачытаў тыя вершы, якія выносіў на суд літаб’яднання, і сам для сябе зрабіў вывад: Быкаў сказаў праўду. Вершы грамадскага гучання падаліся мне нязграбнымі, чужымі, а ў пейзажнай лірыцы было сее-тое ад свайго “я”.

Літкансультантам на той час у “Гродзенскай праўдзе” працаваў Міхась Васілёк, а Васіль Быкаў – у сакратарыяце.

Неўзабаве, той жа восенню Міхась Васілёк памёр, а рэдакцыя “Гродзенскай праўды” пераехала ў новы будынак. Літкансультантам стаў Васіль Быкаў. Нейк я сабраў свае вершы і панёс у рэдакцыю. У калідоры сустрэў незнаёмую жанчыну і спытаў:

– Каму можна паказаць свае вершы?

– Быкаву, – адказала яна. – Ідзіце па калідоры і пасля павернеце направа. У аддзеле культуры ён.

Гэта, як аказалася пазней, была Ірына Міхайлаўна Суворавы – загадчыца ўпамянёнага аддзела, якая пасля стала жонкай Быкава.

Я зайшоў. Васіль Уладзіміравіч падняўся з-за стала і першым падаў мне руку. У яго была такая звычка: заўжды вітацца першым, – гэта відаць, каб мы, студэнты, былыя вяскоўцы, не так губляліся. Праўда, тое падбэдзёрвала нас, прыдавала духу.

Ён адабраў пару вершаў з прынесеных і паабяцаў, што прапануе іх у літстаронку. Пазней яны былі надрукаваныя. А я ўсё часцей пачаў заглядваць у рэдакцыю “Гродзенскай праўды” – калі адзін, а калі разам з сябрамі. Ні разу не прапусціў заняткаў у літаб’яднанні. Пра наша наведванне рэдакцыі Васіль Уладзіміравіч успамінае ў сваёй кнізе “Доўгая дарога дадому”. Вось што ён піша ў раздзеле 46 “Гарбачоў, Сцяпанаў”: “Рэдакцыйныя справы на тую пару мяне не надта даймалі. Звычайна на дні прымаў маладых паэтаў з іх вершамі, пісаў адказы на іх допісы, рабіў агляды паэзіі, што дасылалася ў газету. Раз у месяц або ў квартал газета друкавала літаратурную старонку, на якую трэба было падабраць тузін вершаў і адно-два аповяданні. Увогуле мне было няцяжка і не рабіла клопату. У Горадні няблага пісалі маладыя. Са сваім адметным голасам ішла ў літаратуру Данута Бічэль і яе таварышы Ул. Шурпа і Ул. Васько. У дзіцячым доме падрастала спрытнёная школьніца Вольга Іпатава, на якую мы з Карпюком надта ж спадзяваліся. Часам у рэдакцыю заходзіў разважлівы менскі аспірант Сяргей Габрусевіч, вершы якога сталі паяўляцца і ў рэспубліканскім друку”.

Іншы раз я заходзіў у рэдакцыю і без вершаў. Бадзяюся, бадзяюся па горадзе і раптам падумаю: давай загляну да Васіля Быкава – хоць розуму набяруся. Ішоў я да яго, як

на споведзь, а выходзіў з кабінета, як з чысцілішча. Так ён уздзейнічаў не толькі на аднаго мяне, а і на ўсіх маіх сяброў, як яны ў размове прызнаваліся. Пасля сустрэчы з Быкавым, сапраўды, неяк станавілася лёгка і светла на душы, у ёй усталёўвалася святая, нерастлумачальная гармонія.

Сваімі наведваннямі рэдакцыі я, магчыма, і назаляў Васілю Уладзіміравічу, але выгляду ён не паказваў. Наадварот, пры маім з'яўленні ў яго кабінце ён як быццам ажыўляўся і з зацікаўленасцю слухаў, што я казаў ці чытаў. Праўда, любіў тонка і востра прыпусціць толіку гумару ў мой адрас, што Ірыну Міхайлаўну Сувораву, якая сядзела з ім у адным кабінце, і мяне здорава смяшыла (на гумар я не крыўдаваў). Аднойчы, напрыклад, ён сказаў:

– Ты, Васько, так пішаш, як ідзе па вуліцы салдат, у якога на адной назе бот, а на другой лапаць: то грукне ботам, то шлёпне лапцем. А патрэбна што-небудзь адно: ці грукаць, ці шлёпаць. Патрэбна гармонія ў творах. Разумееш?

Сам жа Васіль Уладзіміравіч усміхаўся стрымана, з характэрнай для яго цёплай хітрынкай ў вачах. Трэба сказаць, што заўвагі яго падштурхоўвалі зусім па-іншаму глядзець на свае творы. Адчуваючы высокі інтэлект і глыбіню думак Васіля Быкава, часам я звяртаўся да яго па параду чыста жыццёйскага характару.

Было такое: аднойчы, знаходзячыся ў доме адпачынку “Рось” Ваўкавыскага раёна і скачучы з трампліна на лыжах, я моцна падкруціў пры падзенні нагу – яна перастала выпростацца ў калені. Адправілі ў Гродна, у гарадскую бальніцу. Прафесар пры аглядзе сказаў, што прыйдзецца рабіць аперацыю, і даў мне суткі на роздум. Засмучаны, я пасядзеў крыху ў палаце, пагараваў, а пасля падумаў: “Ці не патэлефанаваць Васілю Быкаву, усё ж ён удзельнік вайны, сам не раз быў паранены. Можна дасць якую параду”.

Прама з бальніцы, з паста, патэлефанаваў.

– Ведаеш што, Валодзя, – прамовіў ён, – на калені даволі складаная аперацыя. Там жа сухажыллі. Глядзі, каб яны

цябе і зусім не зрабілі інвалідам. Няхай пашукаюць якія іншыя сродкі: праграванні ці гразь.

Я адмовіўся ад аперацыі і лячыўся амбулаторна: на каленны сустаў накладвалі гразь, прыкладвалі нейкія металічныя пласцінкі... Паехаў неяк у нядзелю на аўтобусе ў лясны масіў Пышкі, што туліцца да самага горада. Ішоў па вузкай, пратаптанай у снезе, сцяжынцы, пазіраў на лахматыя ад снегу галінкі соснаў – і раптам у калені нешта шчоўкнула і нага выпрасталася. Я перастаў кульгаць і пакрочыў нармальна, як і раней. Можаце сабе ўявіць маю радасць?! “Я не інвалід, – вырвалася з маіх грудзей. – Я не інвалід”.

А ў панядзелак быў ужо ў кабінэце Васіля Быкава. Удзячнасці у яго адрас не было мяжы.

Помню, мы неяк ехалі выступаць у вайсковую часць, якая размяшчалася ў лесе, далекавата ад горада. У грузавой ваеннай машыне, крытай брызентам, па адзін бок на лаўцы сядзелі Васіль Быкаў, Марк Віленскі, Уладзімір Шурпа, па другі – Данута Бічэль, Сяргей Габрусевіч і я. Была позняя халодная восень. Машыну трэсла на каўдобінах і гразевых мерзляках, на каранях дрэў, якія пераразалі дарогу. У кузаве завірухваўся сцюдзёны вецер.

Быкаў шмат жартаваў, казаў:

– Ну, усе позіркі салдат будуць скіраваны на Дануту.

– Так ужо, – адказвала яна і рассыпала па кузаве чаромха-бэзавыя смяшынкі.

Маладая, прыгожая, чарнавокая, Данута Бічэль усё адбівалася словамі ад быкаўскіх кампліментаў і вельмі прывабна паружавела.

Пасля Васіль Уладзіміравіч засунуў руку за пазуху і выняў з унутранай кішэні свайго дэмісезоннага паліто кніжку.

– Во, кнігу выдалі, – прамовіў ён. – “Жураўліны крык”.

Мы ўсе ахнулі. Ні ў кога з нас яшчэ не было кнігі. А тут сядзіць аўтар, наш старэйшы сябра. Кніга пайшла па руках. Мы па-шчыраму пазайздросцілі Васілю Уладзіміравічу, парадаваліся такой важнай падзеі ў яго жыцці. І глядзець на Быкава сталі ўжо зусім па-іншаму. Гэта была яго першая кніга. Ну, а ў салдацкім клубе ўсё было так, як ён і напярочыў. Але ж і аўтара “Жураўлінага крыка” афіцэры і салдаты слухалі з затоенным дыханнем.

Пасля першай кнігі Васіль Уладзіміравіч узлятаў у зеніт сваёй славы вертыкальна. У Маскве адна за другой друкаваліся яго аповесці. Найчасцей у часопісе “Новый мир”, рэдактарам якога быў Аляксандр Твардоўскі. У той час казалі, што менавіта Твардоўскі першым убачыў у асобе Васіля Быкава таленавітага празаіка і прадказаў яму зайздросную літаратурную будучыню. Так і сталася.

А ў нашым інстытуце і выкладчыкі, і студэнты адно толькі і гаварылі, што Васіля Быкава вынесла на літаратурную арбіту “Трэцяя ракета”. Яго запрашалі на сустрэчы ў вышэйшыя навучальныя ўстановы, у школы, тэхнікумы, за ім прысылалі машыны з раённых цэнтраў. Хоць я добра ведаю, што выступаць ён не любіў і казаў:

–Няхай чытаюць мае творы. Навошта яшчэ сябе выстаўляць на паказ, як экспанат.

І яшчэ адзін цікавы эпізод. Сакратар абкама партыі па ідэалогіі Еўдакія Емяльянава запрасіла нас на гутарку з нагоды рэвалюцыйнага свята Кастрычніка. Папрасіла, каб мы што-небудзь з твораў прысвяцілі гэтай даце. І згодна спісу, які ляжаў перад ёю, персанальна апытвала кожнага.

Карпюк сказаў, што піша аповесць, але тэматыка ў ёй зусім не звязана з Кастрычнікам.

– А новую я ўжо не паспею напісаць, – расчаравана закругліў ён.

Быкаў жа прамовіў:

–У мяне ўсе аповесці ваеннага зместу. Але, калі я нават напісаў бы новую аповесць, то пакуль яе уключаць у

план, пакуль яе надрукуюць, дык і не адзін Кастрычнік пройдзе.

Дайшла чарга і да нас, літаратурнай галоты. Што мы маглі сказаць? Абяцалі, што будзем старацца, будзем пісаць, а атрымаецца што-небудзь з нашых патугаў ці не – не ведаем.

Летуценнае расчараванне адбілася на твары сакратара па ідэалогіі, аднак яна развіталася з намі даволі тактоўна і шчыра.

Мы выйшлі на вуліцу. Быў цёплы, бясхмарны вераснёўскі дзень. На плошчы Савецкай “віравала” моладзь. Ля скверыка Карпюк развітаўся з кожным за руку і пакіраваў дадому. А мы пайшлі ўніз па Савецкай і дабраліся да вуліцы Ажэшкі. Васіль Уладзіміравіч жартаваў, пасмейваўся.

Насупраць педінстытута, на рагу вуліц Леніна і Ажэшкі, стаяла кавярня ці закусачная, з дахам накшталт каляровага (у палоску) парасона. Мы заглянулі туды. Якраз нікога не было. Васіль Уладзіміравіч прапанаваў апрабаваць сухое малдаўскае віно. Мы тут жа ўвішна пасунулі рукі ў свае кішэні.

– Супакойцеся, – спыніў ён нашы памкненні. – Студэнты. Бедната. Няма чаго ў вас там трэсці.

Ён загадаў тры бутэлькі віна і паўкілі цукерак. Пакуль разлічваўся, мы паставілі ўсё гэта на стол.

– Авансам адзначым Кастрычнік, – прамовіў Васіль Уладзіміравіч.

І ўсе мы па старой завядзёнцы дружна чокнуліся. У нас на сэрцах стала ўтульна і цёпла, весела і сонечна. Ах, маладосць, чаму ты так хутка збегла ад нас і нашага літаратурнага настаўніка?!

Цікава праходзілі заняткі літаб’яднання пры рэдакцыі “Гродзенскай праўды”. Пры абмеркаванні твораў выказваліся амаль усе, крытыкавалі адін аднаго, кожны даводзіў свае думкі, як хацеў. Помню абмяркоўвалі адзін

раз і мае вершы. У калідоры, перад гэтым, мяне сустрэла Ірына Суворава і падбадзёрыла:

– Сёння ты імяніннік. Трымайся.

Даклад рабіў пажылы паэт, падпалкоўнік у адстаўцы Яўген Яўсцігнееў, які часта пісаў скаргі ў ЦК КПБ, чаму нідзе не друкуюць яго вершы. Найбольш ён прычাপіўся да ўрыўка з маёй паэмы “Цаліна”, які я даслаў, будучы там са студэнцкім будаўнічым атрадам, і які ўжо быў надрукаваны ў “Гродзенскай праўдзе”.

Васіль Быкаў не ўтрываў пасля крытыкі. Ён падняўся і зазначыў:

–Як раз тыя месцы, якія вы крытыкуеце, самыя моцныя ў паэме. А дэталі не прыдуманя, не штучныя, як вы кажаце, а самыя натуральныя, дакладныя і дюць магчымасць убачыць каларыт той мясцовасці, якую аўтар апісвае, адчуць тую абстаноўку, у якой апынуліся студэнты. Мне, напрыклад, спадабаўся ўрывац.

У 1965 годзе я скончыў інстытут і паехаў настаўніцц на Дзятлаўшчыну. Пасля перайшоў на працу ў рэдакцыю мясцовай газеты “Перамога”, затым пераехаў у Ліду, дзе таксама ўладкаваўся на працу ў рэдакцыю аб’яднанай газеты “Уперад”. І з Васілём Уладзіміравічам бачыўся ўсё радзей і радзей, толькі тады, калі, будучы ў Гродне, заходзіў у яго кабінет.

Пасля пераезду яго ў Мінск адбыліся толькі чатыры сустрэчы: адна на Свіцязі, другая ў Лідскім Доме афіцэраў, дзе ён выступаў з Генадзем Бураўкіным, Рыгорам Барадуліным і Васілём Зуёнкам (на сцэну запрасілі і мяне), трэцяя – на пленуме Саюза пісьменнікаў у Доме літаратараў, чацвёртая – у фае гасцініцы “Ліда”, дзе ён жыў падчас чарговага прыезду ў горад з Генадзем Бураўкіным і Алесем Разанавым. Гэта, аднак, былі кароткія сустрэчы і мінутныя гутаркі. Пасля я бачыў толькі фотаздымкі Васіля Быкава ў часопісах, газетах і ў яго кнігах, а самога – у тэлеперадачах...

Аднойчы я паслаў яму паштоўку, у якой павіншаваў з 60-годдзем з дня нараджэння і пажадаў напісаць узвод баявых аповесцяў. Не падлічваў, сабраўся з іх узвод ці не, але перакананы: праўдай сваёй і сілай мастацкай вартасці яны паспяхова заваёўваюць сэрцы мільёнаў людзей.

Студэнцкі перыяд

Не ведаю, як для каго, а для мяне студэнцкі перыяд самы лепшы ў жыцці. З дня паступлення ў інстытут адразу адпалі ўсе праблемы, якія не давалі спакою ні ўдзень, ні ўночы. Цяпер застаўся толькі адзін клопат – добра вучыцца. Я ўжо ведаў, што атрымаю вышэйшую адукацыю, што праз пяць гадоў уладкуюся на працу, думкі адносна гэтага мяне асабліва не займалі.

Шчыра прызнацца, мы, студэнты, жылі весела. Я нават не помню сумных, тым больш, змрочных мінут. У нашым пакоі, ў інтэрнаце па вуліцы Сацыялістычнай, акно, якое мела форму паўкруга, выходзіла на вуліцу і займала амаль паўсцяны, заўсёды было многа смеху, шуму, жартаў. Да нас прыходзілі хлопцы з іншых пакояў, рассядаліся па ложках, гаманілі на розныя тэмы, спрачаліся, часам гулялі ў карты, па суботах і нядзелях, калі знаходзілася за душою якая капейка, прымалі ў невялікіх дозах партвейн, на першым паверсе, у вестыбюлі, наладжвалі танцы.

У інстытуце, на перапынках, мы, хлопцы, звычайна збіраліся ў калідоры каля акна і разглядалі дзяўчат з іншых факультэтаў. Студэнткі таксама стаялі групкамі і скіроўвалі свае позіркі на нас. Было неяк забаўна і займальна. Свежыя, непаўторныя ўражанні западалі ў памяць. Той-сёй са студэнтаў ужо спыняўся на сваёй абранніцы сэрца. У трэцякурсніцу Дашу Карацінскую, напрыклад, адразу закахалася аж тры першаккурснікі, але ў яе ўжо быў кавалер са свайго курса – і яна ўсім дала адлуп.

У верасні наша група, як і іншыя выязджала на копку бульбы ў калгас. Мы трапілі ў Зельвенскі раён, у вёску Пасуцічы. Размясцілі нас, студэнтаў з нашага пакоя, на кватэры загадчыцы мясцовай бібліятэкі, маладой прыгожай дзяўчыны, Алёнкі Патаповіч. Віктар Мархілевіч закахаўся ў яе.

Але спалі мы не ў хаце, а на сенавале, холаду не адчувалі, бо накрываліся цёплымі ватнымі коўдрамі, ды і ў сена часам зарываліся. Затое нікому не перашкаджалі. Іншыя хлопцы і дзяўчаты таксама былі размеркаваны па розных кватэрах.

Копка бульбы і вечарынкi, якія мы наладжвалі ў вёсцы, яшчэ больш зблізілі нас. У святочныя дні мы хадзілі на возера і мылі сваё запыленае адзенне, развешвалі яго на кустах і чакалі, сабраўшыся ўсе разам, пакуль яно высахне. Бераг свяціўся дзявочымі і хлапечымі ўсмешкамі, прастора напаўнялася маладымі здаровымі галасамі. Яшчэ адна рамантыка выпала на маю долю.

Эх, хлопцы, хлопцы, эх, дзяўчаты, дзяўчаты, дзе вы цяпер?!

Вярнуўшыся з копкі бульбы, мы, маладыя паэты-студэнты, якіх я ўзгадваў вышэй, патроху ўкліньваліся ў літаратурнае жыццё горада. Хадзілі ўсе разам ці па адным у рэдакцыю газеты “Гродзенская праўда” і насілі туды свае вершы, дзе лепшыя з іх друкавалі. Старэйшыя пісьменнікі Васіль Быкаў і Аляксей Карпюк, калі ў нас крыху памацнелі паэтычныя крылы, бралі нас іншы раз з сабою выступаць у школах, тэхнікумах, у ваенных часцях, у раённых цэнтрах. Помняцца, напрыклад, паездкі ў Ваўкавыск, у Свіслач. Тады разам з Быкавым і Карпюком выступалі мы з Сяргеем Габрусевічам, Маркам Віленскім, Уладзімірам Шурпам. Аднаго разу па мяне заехаў у інтэрнат на легкавой аўтамашыне Аляксей Карпюк і сказаў:

– Збірайся. Паедзем на заставу імя Усава.

Я хуценька сабраўся – і мы паехалі. Памежнікі вельмі цёпла прымалі нас, паказалі аўчарак у вальеры, якія кідаліся на драцяную сетку, гатовыя пакусаць нас. На развітанне, пасля выступленняў, ўручылі нам вялізныя букеты кветак. І калі Карпюк высадзіў мяне з машыны і я ішоў з букетам кветак у руках па заасфальтаванай дарожцы да свайго інтэрната (а жылі мы ўжо ў новым інтэрнаце па вуліцы Даватара), студэнткі з нашай групы праз акно махалі рукамі і пасылалі паветраныя пацалункі. Я ім – таксама.

Брала нас з сабою выступаць у школах і Данута Бічэль. У 1961 годзе выйшла яе першая кніга вершаў “Дзявочае сэрца” – і яна адразу стала вядомай у горадзе. Мы як бы апынуліся ў яе цяні.

Данута Бічэль

Як я пазнаёміўся з ёю? Стаялі мы неяк з Валодзем Шурпам на перапынку ў калідоры, каля акна, на другім паверсе інстытута. Гаманілі пра паэзію, пра гродзенскіх літаратараў. Я яму кажу:

–Як бы дзе сустрэцца з Данутай Бічэль?

Ён адказвае:

– Пачакай зараз яна можа будзе прагульвацца па калідоры. Яна непаседлівая, не любіць затрымлівацца ў аудыторыі. І, сапраўды, неўзабаве па лесвіцы з трэцяга паверха на другі шлі тры дзяўчыны.

– Вунь яна, – кажа Валодзя.

– Каторая?

– Сярэдняя.

Зыркая шатэнка, ад позірку якой, здавалася, нічога не схаваецца, звярнула ўвагу і на нас. Неўзабаве яны параўняліся з намі. Шурпа затрымаў іх. Тут я і пазнаёміўся з Данутай.

З круглым тварам, карымі вачыма, акуратнай, прыгожай прычоскай, яна выклікала прыемнае ўражанне. Голас у яе тонкі, пераліўчаты, бы з прыпевам, нахшталт журчання ручая. Пасля гэтага я вітаўся з ёю пры сустрэчах у калідорах інстытута, на вуліцы. Гэта быў 1960 год, у Дануты яшчэ не было зборніка. Мы, інстытуцкія паэты, разам з ёю выступалі ў многіх калектывах горада і раёна. Я ўжо згадваў пра гэта. З паяўленнем у паэткі першага зборніка “Дзявочае сэрца” яна як бы стала нашым важаком. Але асабліва не заганарылася і лічыла сябе роўнай з намі.

Пра некаторыя моманты літаратурнага жыцця я пісаў вышэй і паўтарацца не буду. Скажу толькі, што калі Данута выйшла замуж за Эрыка Загнетава, то кантактавала з намі радзей.

Данута Бічэль з маладых гадоў добра разбіралася ў паэзіі і шмат у чым дапамагала нам сваімі парадамі. Помніцца такі выпадак. Гэта было, калі я ўжо скончыў педінстытут, а яна працавала ў музеі Максіма Багдановіча. Я сабраў каля трыццаці вершаў і, будучы на семінары ў Гродне, зайшоў да яе ў музей і папрасіў, каб паэтка выбрала найлепшыя з іх. Нягледзячы на сваю занятасць, яна адклала ўсё ўбок, і пачала чытаць тое, што я прынёс. Добрыя вершы клала ў адну стопку, а горшыя ў другую. Як я пасля пераканаўся, выбар яе быў беспамылковы.

З пераездам з Дзятлава ў Ліду ў мяне ўзнікла жаданне пабыць на радзіме Дануты Бічэль, у вёсцы Біскупцы. І вось аднойчы на “козліку” па маёй просьбе мы пакіравалі ў той бок.

Звычайная вясковая хата, як хата, стаіць пры лесе без веранды, глядзіць на свет божы сваімі чатырма светлымі вокнамі. Прыемна было брацца рукой за жалезную клямку, бо і ў нашым доме такая ж, слухаць, як са скрыпам адчыняюцца дзверы ў сені, а пасля – у залу.

Маці Дануты Марыя Адамаўна неяк як быццам разгубілася ад прыезду незнаёмых няпрошаных гасцей. Але

мы тут жа прадставіліся, казалі, што з Лідскай рэдакцыі, я прызнаўся, што разам з Данутай вучыўся ў адным інстытуце, што мы сябруем – і яна паспакайнела.

На стале ляжаў томік Дануты Бічэль “Браткі”. Мы пагарталі яго, паглядзелі.

Марыя Адамаўна расказала пра жыццё сваёй сям’і, пра дзяцінства і юнацтва Дануты. Пра гэта я напісаў вялікі артыкул, які быў надрукаваны ў лідскай газеце “Уперад” і “Гродзенскай праўдзе”.

Тады з дома Дануты Бічэль мы паехалі на бераг Гаўі, пахадзілі па яе берагах аж да ўпадзення ракі ў Нёман. Хацелася пабачыць і адчуць, што сілкуе творчасць таленавітай паэткі. Сам для сябе зрабіў вывад: тое, што пульсуе ў вершах Дануты, тое мы напаткалі і тут. Прыгожыя, мілыя мясціны!

Пазней мы прыязджалі сюды яшчэ некалькі разоў. Тут і нарадзіўся такі мой верш:

Над Гаўяй

Дануце Бічэль

*Я на бераг Дануты прыйшоў –
Гаўя чыстая, як паэзія,
Як празрысты імкнецца шоўк.
Мы з шафёрам прыезджыя.
Я не бегаў, не рос тут, не жыў,
Тут прыволле Дануты Іванаўны,
Але плоткі яе і сліжы
У Лебяду заплываюць прынадліва,
Хвалі жоўтых пясчынак на дне,
Хвалі пругкія зверху,
Гэта, пэўна, па вашай віне
Я і ў сілу паэзіі веру.
Ну, а там за някідкім барком
Домік ціхі Дануты стаіўся.*

*Пахне ён мурагом, малаком,
Дух яго з краем Нёмана зліўся.
Праб'ягуся ўздоўж вёрткай ракі,
Між лазовых кустоў і алешын:
Ах вы, браткі мае, ах браткі,
Краю Нёман мой – сэрцу найлепшы!*

Трохі пра Апанаса Цыхуна

Апрача літаратурнага аб'яднання пры рэдакцыі газеты “Гродзенская праўда” дзейнічала яшчэ і літаб'яднанне пры рэдакцыі Гродзенскай раённай газеты “Сельская новь”, якім кіраваў інспектар раённага аддзела народнай адукацыі Апанас Цыхун. Мы і туды хадзілі. Апанас Пятровіч стаў нашым добрым старэйшым сябрам. Менавіта дзякуючы яму, вершы студэнтаў-паэтаў пачалі друкавацца і ў “Сельскай нови”.

Такім чынам, акрамя стыпендыі, мы папаўнялі свой пражытачны мінімум і ганарарам з газет.

Пра Апанаса Цыхуна варта сказаць больш слоў. Ён гэтага заслугоўвае. Праўда, даволі падрабязна пра яго напісала ў сваёй кнізе “Хадзі на мой голас” Данута Бічэль – і я не хачу паўтарацца. Спынюся толькі на некаторых уражаннях ад яго асобы.

Гэта быў вельмі добразычлівы, шчыры чалавек. Сам пісаў вершы і ведаў сакрэты паэзіі. Ён прыкмячаў у творах усё лепшае і горшае, даваў слушныя падказкі. Акрамя вершаў Апанас Пятровіч пісаў яшчэ штосьці накшталт эсэ, у прыватнасці напісаў кнігу пра акадэміка Карскага, імя якога насіла абласная бібліятэка.

А.Цыхун любіў арганізоўваць выступленні ў школах раёна і сам удзельнічаў у іх. Помніцца адно такое выступленне ў Парэцкай школе-інтэрнаце. Зала была поўная вучняў і настаўнікаў. Апанас Пятровіч прадставіў нас – і мы па чарзе пачалі чытаць вершы. Мы – гэта Уладзімір

Шурпа, Марк Віленскі і я. Напрыканцы ён выступіў сам. Хораша, змястоўна. У яго быў спакойны, роўны голас, якім усе заслухоўваліся. Пасля настаўнікі наладзілі сумесную вячэру. Быў тут і мясцовы музыка, які іграў на прыгожым зялёным баяне.

Уладзімір Шурпа

Калі я паступіў у Гродзенскі педінстытут імя Янкі Купалы, Уладзімір Шурпа ужо займаўся на трэцім курсе. Аднак мы з ім даволі хутка зблізіліся і пасябравалі. Разам хадзілі у рэдакцыю газеты “Гродзенская праўда”, выступалі на абласным радыё. Уладзімір Шурпа быў здольным паэтам, вясёлым, гарэзлівым, гаваркім, разумным хлопцам. На жаль, яму удалося выдаць толькі адзін зборнік вершаў “Перазвон адліг” (1996 г.).

У суботнія і нядзельныя вечары Валодзя звычайна браў у рукі гармонік, на якім добра іграў, і праходзіў па калідорах інтэрната з чацвёртага па першы паверх, выводзячы мелодыі беларускай полькі ці вальсаў. Гэта быў сігнал для хлопцаў і дзяўчат збірацца на танцы.

Яны ладзіліся на нашым, другім паверсе, у фае. Іграў Шурпа, яго змянялі Коля Петрыкевіч ці Алесь Пятроўскі. Часам мы Валодзю запрашалі ў свой 45-ы пакой і казалі:

– Ну, Вовік, ідзі адгавейся. Ты ужо, відаць, стаміўся.

Налівалі яму поўную шклянку “Партвейна” – і ён залпам асушаў яе. А пасля мы зноў усе разам ішлі на танцы.

Помніцца такі выпадак. Неяк Данута Бічэль запрасіла Апанаса Цыхуна, Валодню Шурпу і мяне выступіць у школе рабочай моладзі, дзе яна пасля заканчэння інстытута выкладала беларускую мову і літаратуру. Апанас Пятровіч дабіраўся сваім ходам, а мы з Шурпам па дарозе заехалі на кватэру яго брата: Валодзя хацеў папрасавачь сабе штаны. Дома нікога не было. Ён разагрэў прас і, не выключаючы яго з разеткі,

пачаў прасаваць. А час нас прыспешваў, я яго, Шурпу, крыху падганяў. Ён хуценька надзеў яшчэ цёплыя штаны – і ў калідор, дзе я ўжо гатовы быў адчыніць дзверы. А шнур ад праса з разеткі ветраны паэт забыў выцягнуць. Мы добра даехалі да школы, няблага выступілі. Але калі вярнуліся на кватэру яго брата, убачылі, што тут амаль не адбыўся пажар: прас ужо прапаліў стол і ўпаў на падлогу, на якой таксама высмаліў немалую пляму. Перажываў Валодзя.

– Перападзе мне ад брата, – казаў ён. – Адбярэ ключ.

– Дык стол жа стары, – суцяшаў я сябра. – Чаго яго так ужо шкадаваць. Купіць новы.

Назаўтра мы з Валодзем заглянулі ў кабінет Цыхуна у раённы аддзел адукацыі і расказалі пра гэта здарэнне.

– Ну і шалапуты, – папракнуў нас Апанас Пятровіч. – Маглі б і пажару нарабіць.

Аляксей Пяткевіч

Сапраўдным апекуном інстытуцкіх паэтаў быў выкладчык беларускай літаратуры Аляксей Міхайлавіч Пяткевіч. У кнізе “Беларускія пісьменнікі” (а ён член Саюза пісьменнікаў СССР з 1971 года) гаворыцца, што ён нарадзіўся 30 сакавіка 1931 года ў вёсцы Новы Свержань Стаўбцоўскага раёна Мінскай вобласці ў сям’і рабочага.

У 1954 годзе скончыў аддзяленне беларускай мовы і літаратуры філалагічнага фкультэта Беларускага дяржаўнага універсітэта імя Леніна, у 1957 годзе – аспірантуру пры кафедры беларускай літаратуры універсітэта.

Падчас маёй вучобы ён быў выкладчыкам беларускай літаратуры ў Гродзенскім педінстытуце імя Янкі Купалы, затым загадчыкам кафедры, дацэнтам кафедры. Ён кандыдат філалагічных навук, прафесар. Выступаў у галіне крытыкі і літаратуразнаўства. Артыкулы, гісторыка-літаратурныя і

краязнаўчыя даследванні, рэцэнзіі друкаваліся ў альманахах, навуковых зборніках, энцыклапедычных выданнях, перыядычным друку. Выдаў кнігу “Сюжэт. Кампазіцыя. Характар: Аб прозе Кузьмы Чорнага” (1981 г.). Адзін з аўтараў “Гісторыі беларускай дакастрычніцкай літаратуры” (1969 г.), “Гісторыі беларускай літаратуры XIX-пачатку XX стагоддзя” (1981 г.).

У суаўтарстве напісаў і выдаў кнігу “Гісторыя беларускай літаратуры XX стагоддзя”. Том 4, кніга 2-ая. Аўтар кнігі “Старонкі спадчыны: культурнае памежжа Гродзеншчыны, працэсы і з’явы, асобы” (2006 г.)

Дык вось Аляксей Міхайлавіч пастаянна трымаў нас ў полі зроку. Уся бяда ў тым, што мы, за выключэннем Дануты Бічэль, Уладзіміра Шурпы і Аляксея Дземідовіча, пісалі на рускай мове, а ён быў вялікі прыхільнік беларушчыны. Ён усімі сіламі імкнуўся пахіліць нас да роднай мовы. Але мы марылі аб саюзнай славе. Ды і займаліся на рускім аддзяленні гісторыка-філалагічнага факультэта. Я асабіста рускае аддзяленне выбраў таму, што збіраўся па заканчэнні інстытута паехаць у Сібір і папрацаваць там некалькі гадоў. У Навасібірску жылі дзве мае стрыечныя сястры – Надзя і Зоня. Да іх я і наважваўся падацца. Са спецыяльнасцю выкладчыка беларускай літаратуры і мовы ўладкавацца на працу там мне, вядома, не ўдалося б. Хіба што даверылі б быць настаўнікам гісторыі.

У гэтым была ўся мая бяда, што я выбраў рускае аддзяленне і пісаў вершы на рускай мове. Яшчэ ў Петразаходску Ілья Сіманенкаў мне і Гладкову казаў: “Пішыце, хлопцы, на беларускай мове. Трэба, каб на Радзіму вы прыехалі з пэўным багажом вершаў на роднай мове і заявіліся б з імі ў рэдакцыі газет ці часопісаў. Гэта было б вельмі добра”. Але мы яго не паслухалі.

Ну няхай сабе: там на Поўначы, у Карэліі, дзе ўсе выданні рускамоўныя, мы і пісалі на рускай мове, бо хаце-

лася друкавацца. Але чаму ж тут, у Беларусі, займаючыся ў інстытуце, маючы побач такіх магутных, добразычлівых апекуноў, не пераключыцца было з першага курса на родную мову. Не, чамусьці ўсе ўпарціліся. Хоць я асабіста вельмі хіліўся да хлопцаў і дзяўчат з беларускага аддзялення, і яны лічылі мяне сваім.

Помніцца адзін раз я ездзіў разам з імі на экскурсію ў Мінск, дзе апрача іншага, пабылі і ў оперным тэатры, паглядзелі балет “Лебядзінае возера”. Дык вось, едучы дамоў, я зноў распачаў спрэчкі ў аўтобусе наконт таго, якая мова багацейшая – руская ці беларуская.

– Ну скажыце, – даказваў я, – як па-беларуску сказаць “достопримечательности”, з якімі мы ў Мінску пазнаёміліся?

– Славутасці, – спакойна абсёк мяне Аляксей Міхайлавіч, і ўсе студэнты яго падтрымалі.

– А памятнікі архітэктуры?

– Помнікі архітэктуры, – прамовілі ўсе.

– Але слова “достопримечательности” аб’ядноўвае ўсё.

– Тады скажы, даражэнькі, а як на рускую мову перакласці “памяркоўны”? – прыціснуў мяне да сценкі А.Пяткевіч.

І тут я запнуўся: ні нашым, ні вашым – не гучыць, і вашым, і нашым – таксама не гучыць.

– Не ўсе словы, – працягваў Аляксей Міхайлавіч, – перакладаюцца аднаслоўна. Трэбы іншы раз ужываць словазлучэнні. І кожная мова багатая па-свойму, і ў кожнай мове ёсць свае асаблівасці. Так што ні пра якія перавагі адной над другой гаварыць не варта. А неабходна помніць, дзе мы жывём – не ў Расіі ж. На якой мове размаўлялі нашы дзяды і бацьці, на такой мове павінны размаўляць і пісаць і мы. Беларуская ж мова – наша родная, а не якая-небудзь замежная. Усе дзяржавы і народы карыстаюцца сваёй роднай мовай – чым жа мы, беларусы, горшыя за іх?

Па праўдзе кажучы, у свядомасці маёй штосьці зрушылася. Я задумаўся над словамі Аляксея Міхайлавіча. І рабіў спробу пісаць вершы на беларускай мове, хоць адразу мне гэта не ўдавалася.

Іншы раз у нас былі сумесныя лекцыі па беларускай літаратуры для беларускай і рускай груп. Я здзіўляўся на іх вялікай эрудыцыі Аляксея Пяткевіча, яго дасканалому веданню літаратуры XIX-га і XX-га стагоддзяў, сучаснай беларускай літаратуры. Ён пільна сачыў за ўсімі навінкамі ў ёй, за ростам маладых літаратараў, выдатна разбіраўся ў паэзіі і прозе, тонка адчуваў мастацкую палітру, аргументавана, безпамылкова судзіў аб ёй. Я і па заканчэнні інстытута, на многа пазней ад студэнцкай пары, атрымліваў ад Аляксея Міхайлавіча лісты – водгукі на мае зборнікі вершаў і ўлічваў не толькі яго грунтоўныя прафесійныя меркаванні, але і ўлаўліваў інтуітыўнае адчуванне ім паэзіі.

Аляксей Пяткевіч у вольныя хвіліны неяк заўсёды знаходзіўся сярод студэнтаў: на перапынках, іншы раз нават пасля заняткаў, на усіх мерапрыемствах, сустрэчах з беларускімі пісьменнікамі.

Пасля выпускнога вечара хлопцы і дзяўчаты нашага гісторыка-філалагічнага факультэта ўсе разам з Аляксеем Міхайлавічам пайшлі да Каложскай царквы сустракаць узыход сонца. Музыка Коля Петрыкевіч прыхапіў з сабою баян, мы – такога-сякого правіянту, гарэлкі. Колькі тут было і радасці, і смеху, і слёз, і вяселля, і засмучэння ад таго, што бачымся апошні раз, і ўзмахаў рук насустрач узыходзячому сонцу, і абдымкаў! Коля Петрыкевіч рэзаў на баяне, а мы танцавалі. Разам з намі, з нашымі студэнткамі, танцаваў і Аляксей Пяткевіч. Гэта была незабыўная, цудоўная, сонечная раніца! Зараз у мінуты смутку і радасці я часта ўспамінаю пра гэта – і на душы становіцца лягчэй.

Я вельмі ўдзячны Аляксею Міхайлавічу за тое, што ў сваёй кнізе “Літаратурная Гродзеншчына”, якая выйшла

ў Мінску ў 1996 годзе накладам пяць тысяч экзэмпляраў, у раздзеле “З пакалення шасцідзсятнікаў” ён знаўшоў некалькі радкоў і для мяне. Вось яны:

“У вёсцы Ліпічанка Шчучынскаа раёна нарадзіўся ў 1937 годзе паэт Уладзімір Васько, аўтар кнігі “Прасветленасць” (1981). Скончыў ён філфак Гродзенскага педінстытута і шмат гадоў ужо працуе журналістам у Лідзе. Вершы яго вылучаюцца асаблівым даверам да рэальнага жыцця. Увесь навакольны свет з яго прывычнымі бытавымі праявамі поўніцца ў У.Васько нечаканым зместам, бо з’яўляецца крыніцаю паэтычнага. Па-народнаму ўдумліва ўзіраючыся ў нецікавыя прадметы і з’явы, аўтар бачыць іх цікавасць і значнасць.

На схіле дня за горад выйду.

Тут жыццё інакш ідзе, не мітусіцца:

Каровы ходзяць, і сівы пастух

На камені, нібы бацяп, гняздзіцца...”

У сваёй кнізе-даведніку “Людзі культуры з Гродзеншчыны”, якая выйшла ў Гродне ў 2000 годзе, Аляксей Пяткевіч таксама не прамінуў мяне і змясціў у ёй маю біяграфію. Ён напісаў мне і рэкамендацыю ў Саюз беларускіх пісьменнікаў, у якой не паскупіўся на добрыя словы. І калі мы сустрэліся з ім у Мінску ў снежні 2011 года ў Палацы мастацтваў, на з’езде пісьменнікаў, ён дастаў з сумкі і падараваў мне “Беларускі настольны перакідны каляндар”, складальнікам якога з’яўляецца, я абрадаваўся, убачыўшы такі запіс:

“2 студзеня 2012 года. Панядзелак. 75 гадоў з дня нараджэння Уладзіміра Васько, беларускага паэта, журналіста. З в.Ліпічанка (Шчучынскі раён). Жыве ў Лідзе”.

На з’ездзе Аляксей Міхайлавіч, як і некалі ў студэнцкай аудыторыі, быў жывым, дасціпным у пошуках сваіх сяброў і знаёмых, вочы яго свяціліся добрым, чалавечым агнём, хоць у 2011 годзе яму і споўнілася 80 гадоў.

Як зараблялі грошы

Вернемся зноў да нашага студэнцкага жыцця. Амаль кожнае лета я працаваў у піянерскіх лагерах. Яшчэ мы здавалі экзамены за першы курс на летняй сесіі, а я ўжо ўладкаваўся на работу ў піянерскі лагер “Зорка”. Мяне ўзялі выхавацелем. Днём я займаўся з дзецьмі, а вечарам падчытваў канспекты, кнігі, рыхтаваўся да здачы чарговага экзамена. На экзамены мяне заўсёды адпускалі і здаваў я іх на “чатыры” і “пяць”.

У лагеры было працаваць добра. Вакол шумеў лес, сосны раслі і на тэрыторыі лагера, паблізу працякала неглыбокая і нешырокая рачулка, але дастатковая для таго, каб дзеці і выхавацелі ў спякотны дзень маглі ў ёй пакупацца. Мы некалькі разоў хадзілі ў паходы, знаёміліся з раслінным светам.

Але ў лагеры прапрацаваў усяго адзін месяц. Па заканчэнні сесіі мы, Сяргей Габрусевіч, Ваня Лашко, Валодзя Шапіра, Віктар Мархілевіч і я, дамовіліся падацца на будаўніцтва Гродзенскага азотна-тукавага завода, які толькі пачынаў узводзіцца. Нас як маладых, здаровых хлопцаў прынялі. Мы ў асноўным замешвалі раствор і падавалі яго мулярам. Работа была не з лёгкіх, затое добра аплачвалася. За лета мы змаглі зарабіць дастатковую колькасць грошай, каб купіць сабе новыя паліто і пашыць касцюмы. Паліто ўсе па дамоўленасці пакуплялі карычневага колеру, а касцюмы заказалі, хто які хацеў. Я выбраў карычневы матэрыял, пашылі ў атэлье касцюм вельмі ўдала, і ён здатна гарманіраваў з паліто. Астатнія хлопцы заказалі цёмна-сінія. На наступны навучальны год з адзеннем у нас не было праблем. Грошы яшчэ засталіся нават на тое, каб схадзіць у кіно, і больш-менш цярпіма харчавацца.

Яшчэ я працаваў летам ў піянерскіх лагерах “Церамок” і “Лясная казка”, размешчаных у лясным масіве

Пышкі, на беразе Нёмана. Быў фізкультурным кіраўніком, інструктарам па плаванню. Засталіся добрыя і прыемныя ўспаміны аб гэтым перыядзе.

У 1962 годзе дапамог паступіць у наш інстытут роднай сястры Веры. Яна выбрала фізіка-матэматычны факультэт і паспяхова на ім займалася. Мне стала лепш у тым сэнсе, што яна мыла кашулі, іншы раз прасавала штаны, мы па чарзе ездзілі дамоў і прывозілі сякі-такі правіант, якім пасля дзяліліся. Калі ў мяне не было грошай, звяртаўся да Веры, і яна дапамагала, і – наадварот.

Зноў цаліна

Летам 1963 года ў складзе студэнцкага будаўнічага Латрада я зноў пабываў на цаліне. На гэты раз у Фурманаўскім раёне Уральскай вобласці.

Наўкол усё той жа, як і ў Какчатаўскай вобласці, голы стэп, нідзе ні аднаго дрэўца. Размясціліся мы збоч невялікага населенага пункта, тыпу нашай беларускай вёскі, толькі з выгляду намнога горшага. (У Дзённіку, які я вёў у студэнцкі перыяд неахайна, дзе апісваў пераважна пра свае заляцанні да дзяўчат, няма назвы гэтай вёскі, а ўспомніць яе зараз не магу).

Хаты спрэс саманныя, толькі рознай велічыні і формы. Што такое саман? Гэта цагліны, зробленыя з чарназёму, які на цаліне клейкі, як гліна, з дабаўленнем саломы. Вось з такіх цаглін і ўзводзяць тут хаты. З усходняга боку ад вёскі блішчэла доўгаю паласою возера Узень. Яно вельмі падобнае на раку, бо не шырокае, і не круглае, а прадаўгаватае, як не глядзі ў абодва канцы, – нідзе не бачна краю. Вада ў ім не рухаецца і таму гэта возера. Шырынёю яно было, прыкладна, як наш Нёман каля Гродна, а магчыма, і шырэйшае. Цераз яго хадзіў паром, на якім казахі перабіраліся на супрацьлеглы бераг: там у іх былі агароды, і жанчыны

(пераважна), і мужчыны ездзілі іх паліваць. Інакш усё за-сохла б пад сонцам. А дажджы тут выпадалі рэдка. За лета, здаецца, ні аднаго і не было.

Размясцілі нас у катоне – так па-казахску называецца аўчарнік. Наставілі ложкаў, перагарадзілі яго дошкамі пасярэдзіне: у адной палавіне пасялілі дзяўчат, а ў другой – хлопцаў. Катон быў прадаўгаваты, такі, як у нас кароўнік, але будуюць на цаліне і круглыя катоны. Для камандзіра нашага атрада, выкладчыка фізкультуры ў педінстытуце, паставілі юрту. Паблізу катона стаяў навес і пад ім размяшчаліся збітыя з дошак даўгія сталы і такія ж даўгія лаўкі. Тут мы снедалі, абедалі і вячэралі. Стравы рыхтавалі нашы студэнткі ў спецыяльным катле і каструлях, а прадукты дастаўлялі казахі.

Узводзілі мы ў гэтай вёсцы васьмігадовую школу са шчытоў, з якіх будуюць фінскія домкі. Камандаваў намі інжынер Халіула, у якога была спецыяльная будаўнічая адукацыя. Яму дапамагаў наш аднакурснік Марк Віленскі, ён да інстытута працаваў на будоўлі і добра петрыў у гэтай справе.

Увогуле збіваць шчыты было не так складана. Патрэбна было толькі згодна з чарцяжамі падбіраць правільна неабходныя дэталі: бэлькі і дошкі на падлогу і столь, для класаў і калідораў, шчыты з вокнамі і без вокнаў, з дзвярыма і без дзвярэй, неабходных памераў. Перш за ўсё доўга правазіліся з падмуркам. Тут таксама ўлічваліся ў адпаведнасці з чарцяжамі ўсе памеры. Халіула і Марк Віленскі пастаянна знаходзіліся з намі.

Не ўсе займаліся ўзвядзеннем школы. Некаторыя студэнты раз'ехаліся па брыгадах і будавалі там катоны.

У цэлым работа на будоўлі ладзілася, толькі данімала спякота. Уставалі мы рана, каб больш захапіць прахалоды. Пасля дванаццаці гадзін ужо немагчыма было працаваць. Мачылі кашулі, на галовы надзявалі капялюшы, але і

гэта не дапамагала. Збіраліся і ішлі ў катон і былі там аж да шаснаццаці гадзін. За гэты перыяд і паспявалі паабедаць.

Іншы раз да нас, да школы, прыходзіў стары, з даўгою барадою, казах. Яму было сто два гады. Ён не ўмеў размаўляць па-руску і толькі казаў: “Вот молодец! Дай Бог!” Халіула перакладаў нашы словы на казахскую мову, а яго – на рускую. Так мы і гутарылі.

Пасля работы кожны дзень хадзілі на возера купацца, каб змыць дзённы пот, крыху ахаладзіцца. Гэта прыдавала нам свежасці і бадзёрасці, здымала стому. Купаліся амаль увесь час каля парома: тут было тупкае дно ды і ныраць з парома было лепш, чым з берагу. А яшчэ ў возеры хлопцы мылі свае кашулі, а дзяўчаты сукенкі. Гэта рабілі ў нядзелю. Як паравешваем, бывала, на шнурах сваю бялізну – увесь бераг трымціць рознакаляровым убраннем. На сонцы, пры подыху лёгкага цаліннага ветрыка бялізна вельмі хутка высыхала.

У Фурманава па шнуры на грузавой машыне ездзілі я і яшчэ некалькі студэнтаў. Уражанне ад райцэнтра не вельмі прыемнае. У ім таксама хапала нізкіх саманых домікаў, хоць сустракаліся і драўляныя, і цагляныя. Але гэтых было намнога менш.

Павячэраўшы, мы не клаліся спаць, а сабіраліся каля юрты і наладжвалі танцы. Два музыкі – Коля Петрыкевіч і Алесь Пятроўскі папераменна ігралі. Хораша было так пад месяцам на цалінным прасторы, пры цёплым подыху ветрыка, весяліцца і танцаваць. У нас сваіх дзяўчат было малавата, затое з Фурманава прыезджалі маладыя казашкі. З адной дзевяцікласніцай, тоненькай, хрупкай, гнуткай, з правільнымі рысамі твару (магчыма, яна была меціска), было асабліва прыемна танцаваць і прагульвацца па стэпу.

Калі я быў салдатам, і мы вечарам спыніліся на машынах у бязлюдным стэпе, то пазней напісаў верш:

*Пад месяцам сярод стэпу
танцуюць салдаты.
Няма ні адной дзяўчыны,
ні саклі, ні хаты.
Цалінны свавольны вецер
цалуе нам твары.
Танцуем на векавечным папары.*

А тут былі і дзяўчаты, і хаты, хоць пад нагамі таксама шарэў векавечны папар.

Б л у к а н н е

Аднойчы па заданню Халіулы мы, хлопцаў пятнаццаць, паехалі на грузавой аўтамашыне, якая пастаянна стаяла у нас пад рукамі, у нейкі пасёлак па цэмент. Гэта было даволі далекавата – кіламетраў сто. Дабраліся нармальна, хутка загрузіліся і зайшлі ў мясцовы магазін. На паліцах убачылі ўзбекскае вінаграднае віно. Рашылі затаварыцца. Узялі па бутэльцы на брата, сякой-такой закускі, на кожнага чалавека купілі па фарфоравым прыгожым кубку – і ў дарогу.

Ад'ехаўшыся некалькі кіламетраў, спыніліся сярод стэпу і пачалі сілкавацца. Трэба сказаць, што віно было выдатнае, лепшае, чым нашы еўрапейскія. Мы развесяліліся, ажывіліся, загаманілі. Было так здорава: наўкола толькі шэры казахскі стэп і сіняе неба над галавою, ну, і яшчэ дзе-нідзе ў ім парылі адзінокія арлы. І ў гэтым неабсяжным стэпе, пад гэтым чыстым высокім небам сядзяць маладыя, гарэзныя студэнты з Гродзенскага педінстытута і радуюцца жыццю, цешацца сваім шчасцем, бяскрайнасцю зямлі, смяюцца, веселяцца, гамоняць.

Пасля мы сабраліся і адправіліся да свайго месца жыхарства. Ехалі доўга – і вось паварот направа. Машына павярнула.

– Не туды едзе! – падняў я трывогу ў кузаве.

– Туды! – запырэчылі студэнты.

– Гэта не тая дарога! – казаў я. – Трэба ехаць па прамой і там будзе другі паварот – туды і пахілім.

Я забарабаніў па кабіне машыны – вадзіцель, наш студэнт, спыніўся, высунуў галаву:

– У чым справа?

– Вяртайся назад. Не па той дарозе едзе.

– Па той, – закрычалі хлопцы. – Дуй уперад.

І ён падуў. Праехалі кіламетраў пяцьдзесят – ніде ніякага жылля. А наша стаянка даўно павінна была паказацца на гарызонце. Я яшчэ раз прапанаваў вярнуцца назад. Машына спынілася, пастаялі, параіліся. Нарэшце, паслухалі мяне і павярнулі назад. Зрабілі, такім чынам сто лішніх кіламетраў. Выехалі на тую дарогу, па якой вярталіся з пасёлка і паімчалі па прамой. І сапраўды, цераз кіламетраў дваццаць убачылі другі паварот направа.

– Бачыце, – не даязджаючы да яго, прамовіў я. – вунь злева сурковая нара – гэта арыенцір, які я запомніў. А там, куды мы збочылі раней, такой нары не было. Цяпер вось паварочвай направа, – звярнуўся я да вадзіцеля, – і заедзем на сваю стаянку.

– Ну, у цябе і галава, – загаманілі студэнты.

– Не галава, а горкі вопыт, – адказаў я. – Я быў на цаліне салдатам і ведаю, што ў стэпе патрэбна арыентавацца альбо на сурковыя норы альбо лічыць павароты дарог – інакш заблукаць вельмі проста. Гэта не тое, што ў нас у Беларусі, дзе па дарогах вельмі многа розных прыкмет – дрэў, вёсак, азёр, рэк, пагоркаў. А тут жа ўсё пуста. Ды і прасторы не тыя.

(Недасведчанаму чалавеку хачу патлумачыць, што такое сурковая нара. Сама па сабе сурковая нара непрыкметная, але вакол яе вялізная куча жоўтага пяску. Вось ён і кідаецца ў вочы. Часам суркі сядзяць каля сваіх нор, але

пры набліжэнні машыны хаваюцца ў сярэдзіну. Сурок – гэта такая стэпавая жывёліна, якая крыху меншая за зайца).

Пад вечар мы прыбылі да свайго месца размяшчэння.

Выезд у бригаду

Няк раніцай у наш катон зайшоў камандзір нашага будаўнічага атрада і сказаў:

–Вы, вы, вы і вы паедзеце сёння ў бригаду і будзеце там рабіць саманныя цагліны.

Вы – гэта Валодзя Шапіра, Ваня Лашко, Віктар Мархілевіч і я. Нашы ложкаўкі ў катоне стаялі побач. Я ўжо пісаў, што і ў студэнцкім інтэрнаце мы жылі ў адным пакоі.

–А каб вам не было сумна, з вамі паедуць разам чатыры дзяўчыны, – дабавіў Цыцэрон. (Так студэнты яго называлі, а сапраўднага прозвішча яго не помню. Ён у нашай групе фізкультуру не вёў).

Паснедаўшы, мы сабраліся і паехалі. У бригадзе было ўсяго восем нізкіх саманых домікаў, адзін з іх – фінскі, збіты з дашчатых шчытоў. Ён прызначаўся для бригадзіра, але пакуль што пуставаў – і мы ў ім пасяліліся. Хлопцы размясціліся ў адным пакоі, дзяўчаты – у другім, кухня была агульнай.

Брыгадзір-казах завёў нас у невялічкі саманны домік і сказаў пажылой жанчыне, каб яна нас накарміла. Мы паселі на земляной падлозе, засланай нейкім шырокім, ад сцяны да сцяны, вайлаком. Мэблі ніякай тут не было.

Казашка пачаставала нас маслам і кумысам.

Адразу пасля абеда ўзяліся за работу. Рыдлёўкамі пачалі ўскопваць каля вёскі зямлю. Брыгадзір да мяне наблізіўся і кажа:

–Ідзі вунь у той крайні домік, возьмеш у гаспадароў аброць і прывядзеш вярблюда са стэпу. Астатняе сам гаспадар усё зробіць.

Я пайшоў. Пажылы, сівавалосы казах даў мне аброць і я пакіраваў у стэп. Але не тут тое было. Вярблюд задраў галаву высока ўгору і стаяў, як укопаны. Колькі я не стараўся закінуць аброць на галаву, у такім становішчы – нічога не атрымлівалася, і я вярнуўся назад. Гаспадар засмяўся і прамовіў:

– Ты для яго новы чалавек, таму ён так сябе і вядзе. Добра, што яшчэ не плюнуў. Пайшлі разам.

Мы наблізіліся да вярблюда – і той нізка апусціў галаву.

– Ідзі вучыся, як адзяваць.

– Ну так, як і каню.

– Правільна.

Я надзеў на галаву вярблюда аброць і павёў за сабою. Ён не супраціўляўся. Каля доміка запраглі ў вазок-бочку – і я вазіў ад калодзежа, які быў далекавата ад вёскі, ваду. Хлопцы палівалі ўскапанае і пасыпанае здробленай саломай месца, пасля канём, седзячы на ім вярхом, мясілі гэтую грязь. А з коньмі таксама былі праблемы. Тут яны нейкія дзікія. Што ні рабілі, ні адзін не даўся ў рукі. І толькі з дапамогаю казахаў аднаго злавілі і прывялі да ямы. Далей ўсё пайшло больш-менш гладка.

Перамешаную грязь мы закладвалі ў спецыяльныя формы, яна падсыхала – і атрымліваліся саманныя блокі, якія ішлі на будаўніцтва домікаў.

На другі дзень зарэзалі авечку, якіх у Казахстане процьма (іх ніхто і не лічыць), і мы частаваліся мясам.

Спалі на падлозе, падкладваючы пад бок нейкія вайлакі з вярблужай шэрсці. Холаду не адчувалася.

Нарабіўшы прыстойную колькасць саманнах блокаў, зноў вярнуліся на сваю стаянку.

Прыезд Зінулы

На цаліне я пісаў вершы адпаведнага зместу і пасылаў Ён у “Гродзенскую праўду” на імя Васіля Быкава. Яны друкаваліся. Распачаў паэму “Цаліна”. Урывак таксама паслаў па таму ж адрасу. Ён быў апублікаваны. Іншы раз з Віленскім зыходзіліся каля юрты ці ў юрце, ці пад навесам і абмяркоўвалі тое, што напісаў ён, і тое, што напісаў я. І хвалілі, і крытыкавалі адзін другога. Было цікава.

Да студэнтаў часта прязджаў дырэктар саўгаса Зінула, невысокага росту, жывы, энергічны казах. У некаторым родзе нават гумарыст. З ім было цікава гаманіць, слухаць яго – адно задавальненне. Зінула абяцаў, што прыедзе да нас у Гродна. І прыехаў у кастрычніку. Пабываў з камандзірам будаўнічага атрада ў інстытуце, у нашым інтэрнаце па вуліцы Даватара.

У ленінскай зале сабраліся ўсе цаліннікі, а таксама студэнты, якія не былі ў Казахстане. Зінула хораша апавядаў пра тое, як добра дзецям займацца ў новай школе, чабаны задаволены катонамі, якія ўзвялі студэнты.

Нехта з прысутных прамовіў:

– Васько піша паэму пра цаліну.

– Дзе Васько? – запытаў Зінула.

Я падняўся. У мяне была з сабою “Гродзенская праўда”, у якой быў надрукаваны ўрывак з паэмы “Цаліна”.

– Прачытайце, – папрасіў Зінула.

Я прачытаў і падарыў яму газету на памяць аб нашым прабыванні ў саўгасе. Ён паабяцаў паказаць яе ў школе вучням, дырэктару і настаўнікам.

Вяртанне ў Гродна

Пішучы гэтыя радкі пра Зінулу, я крыху забег наперад. У жніўні мы яшчэ заставаліся на цаліне. Аднак перад пачаткам новага навучальнага года поўнасьцю закончылі будаўніцтва школы і здалі ў эксплуатацыю, як кажуць, пад ключ. На адкрыцці былі Зінула, Халіула, дырэктар школы, настаўнікі і ўсе нашы студэнты. Многа было сказана цёплых слоў у наш адрас.

У пачатку верасня прыехалі ў Гродна. На чыгуначным вакзале нас сутракаў амаль увесь інстытут: студэнты, выкладчыкі. На прывакзальнай плошчы наладзілі штосьці накшталт мітыngu. Мы прывезлі з сабою маладога арла, які яшчэ не ўмеў лятаць. Ён быў даволі вялікі. Студэнт Занеманскі паставіў птушку на руку і падняў угору. Арал нікуды не ўцякаў, толькі балансаваў крыламі. Было многа смеху, вяселля, радасці.

Да мяне падыйшлі сястра Вера, аднакурсніца Ірына Зуева і выкладчык рускай мовы Аляксей Вілюга і ўручылі букеты кветак. Пасля ўся калона накіравалася ў інстытут, адтуль цаліннікі пайшлі ў свой інтэрнат, каб адпачыць з дарогі. Арла дамовіліся здаць у Гродзенскі заапарк.

На другі дзень студэнты групы наладзілі ў нашым пакоі №45 вечар цаліннікаў. Пазносілі з іншых пакояў сталы, крэслы, закупілі многа малдаўскага віна, іншай правізіі. Гаманілі, шумелі, спявалі, весяліліся. Такое не забудзецца ніколі!

Адзначалі вечар цаліннікаў і іншыя групы. Пасля ў фае ўсе сабраліся на танцы. Шчаслівыя, радасныя вочы, расчырванелыя твары, квяцістыя, бэзава-чаромхавыя ўсмешкі дзяўчат і хлопцаў залятаюць да мяне праз час і прастору аж ў сённяшні дзень.

Будні і святы

Цалінная эпапея закончылася. Зноў пайшлі лекцыі, семінары, сесіі. Пра гэта я пісаць не хачу, бо будзе нецікава чытаць: звычайныя будні. Скажу толькі, што да летняй сесіі мы, хлопцы з нашага пакоя, рыхтаваліся каля Каложскай царквы альбо выязджалі ў Пышкі. Чытаем, чытаем, стане спякотна – пакупаемся ў Нёмане, адпачнем і зноў чытаем. Рыхтавацца да экзаменаў на ўлонні прыроды было намнога лепш, чым ў чытальнай зале ці ў душным пакоі.

Але будні ўпрыгожваліся і заляцаннямі да дзяўчат. Паўлу Дубку, рухаваму, неўтаймаванаму хлопцу з беларускай групы я даў заданне шукаць прыгожых дзяўчат з іншых факультэтаў і груп і дамаўляцца з імі аб сустрэчах па вечарах у іх пакоях, што ён і рабіў. Бывала, вечарам не паспею яшчэ і павячэраць, як у пакой да нас забягае Дубок:

– Хутка! Збірайся! Знайшоў!

Я кідаю ўсё. Імгненна нацягваю штаны, абуваю туфлі, а пакуль надзяваю кашулю, Дубок выхоплівае з шафы шчотку і чысціць мае туфлі. Гузікі ў кашулі зашпільваю ўжо на калідоры ці на лесвіцы. Многа было смеху і радасці ў такіх паспешных зборах. Так мы часта па вечарах бывалі ў многіх пакоях дзяўчат. А найчасцей у пакоі, у якім жылі Зіна Весялоўская, Ніна Сакалоўская і іншыя. Мы з Дубком называлі іх малымі, бо яны на два курсы шлі ніжэй за нас. З Весялоўскай я некалькі разоў хадзіў у кіно. Русая, прыгожая, сціплая, з правільнымі рысамі твару, грэчаскім носікам, яна будзіла маю фантазію.

Не раз мы заглядвалі ў пакоі, у якіх жылі дзяўчаты (называю тых, якія запамніліся) Валя Сарока, Марыя Гудайціс, Іра Смоліч, Галя Раманюк, Жэня Навіцкая, Вольга Грэцкая, Валя Хрышчановіч, Ніна Багуцкая і іншыя.

Наш 45-ы пакой быў цэнтрам зборышчаў. Чаму яго так аблюбавалі студэнты – не ведаю. Мабыць, таму, што ў ім жылі добрыя, памяркоўныя і шчырыя хлопцы. Сюды заглядвалі суседзі Сяргей Габрусевіч, Славiк Лапата (Радыёнаў), прыходзілі Толя Гармаза, Коля Гетман, Вацак Гайдаць, Толя Грывіцкі, Іван Баравік, Іван Мацько і многія іншыя. З гітарай заглядваў Лёня Блізнюк. Ён хораша іграў і спяваў. У нашым пакоі мы пра многае гаманілі: пра жыццё, пра палітыку, пра сучасных пісьменнікаў, пра дзяўчат. Іншы раз гулялі ў карты, бывала, што скідваліся па рублю і куплялі партвейн: не святыя ўсё ж, і кроў бурліла ў маладых сасудах. Часам перад сном хадзілі на прагулку – аж да Савецкай плошчы і назад.

Заглядалі ў рэдакцыю

Па прыездзе з цаліны я заходзіў у рэдакцыю газеты “Гродзенская праўда” да Васіля Быкава, прыносіў новыя вершы. Васіль Уладзіміравіч казаў, што цаліна дала мне новы творчы штуршок, што ў мяне з’явіліся свежыя, цікавыя тэмы. Аднекуль з Сібіры ў Гродна прыехаў паэт Віктар Яркін. Ён уладкаваўся на працу ў згаданную рэдакцыю, веў суботнюю чацвёртую старонку. Мы з Маркам Віленскім заходзілі да яго, ён вельмі цёпла прымаў нас і друкаваў нашы вершы пра прыроду. А ў фотакарэспандэнта Косціна прасіў зрабіць адпаведны эцюд. Было прыемна, ідучы ў студэнцкую сталовую па вуліцы Сацыялістычнай, убачыць на стэндзе, які стаяў каля сталовай, “Гродзенскую праўду”, а ў ёй свае вершы і побач прыгожы, маляўнічы эцюд.

Паклікання песняй

Пра гродзенскага кампазітара Яўгена Петрашэвіча я мог бы напісаць цэлую кнігу: у нас было столькі многа сустрэч, вандровак па Гродне і Гродзеншчыне, а наша творчае супрацоўніцтва цягнулася гадамі.

Пачну з творчасці. Ён вельмі прыдзірліва адносіўся і адносіцца да тэкстаў, патрабуе, каб ў іх былі меладычныя, песенныя словы, менш зычных літараў і больш галосных. Як кампазітар ён валодае талентам неардынарным, стараецца, каб матыў песняў быў просты, даступны, у духу фальклёру, не вычаўпляе ніякіх выкрунтасаў у музыцы.

Як адбылося наша знаёмства? У 1960 годзе я паступіў у Гродзенскі педінстытут імя Янкі Купалы. Адразу ж з першых дзён заняткаў мяне назначылі рэдактарам вялізнай ілюстраванай насценгазеты. Улічылі, мабыць, што перад інстытутам я працаваў штатным супрацоўнікам Шчучынскай раённай газеты “Чырвоны сцяг”.

І вось пасля чарговага выпуску насценгазеты я на перапынку падыйшоў да яе і пачаў яшчэ раз праглядваць, ці ўсё ў ёй добра. Да мяне наблізіўся высокі, стройны хлопец і спытаў:

– Дзе тут можна было б убачыць Валодзю Васько?

– Я Васько і ёсць, – адказаў я.

– А я Яўген Петрашэвіч. Чытаў твае вершы ў “Гродзенскай праўдзе” – і многія спадабаліся. На некаторыя з іх хачу напісаць музыку.

Мы разгаварыліся. З гэтага дня і распачалося наша сяброўства і творчае супрацоўніцтва, якое цягнецца ўжо больш, як пяцьдзсят гадоў. Я часта заходзіў да яго ў драўляны домік па вуліцы Антонава, дзе ён жыў разам з бацькамі, а ён да мяне – у студэнцкі інтэрнат.

Помню неяк летам я працаваў у піянерскім лагеры “Церамок”, які размяшчаўся ў лясным масіве Пышкі. Напісаў верш з адпаведнай назвай (“Церамок”), прыехаў у домік Петрашэвіча і паказаў яму толькі што “спечаны” твор. Ён ухапіўся за яго. Тут жа сеў за піяніна і пачаў наігрываць мелодыю. Я адчуў, што песня прарэзваецца.

– Давай, давай! – кажу. – Нешта гучыць.

– Не хвалюйся, песня будзе, – і ён зноў пачаў “муштравацца” за піяніна.

У працэсе творчасці прасіў у мяне, дзе змяніць якое слова ці ў цэлым перабудаваць той ці іншы куплет, каб лепш на яго клалася музыка. Я прыслухоўваўся да заўваг і тут жа папраўляў тэкст. Да абеду песня быда гатовая. Ён некалькі разоў праспяваў яе, пасля ўзяў пралінеены ліст паперы і запісаў ноты, а ўверсе – “Словы Уладзіміра Васько, музыка Яўгена Петрашэвіча”.

– Паехалі ў лагер, – прапанаваў Жэнька.

– Паехалі!

Там мы паказалі песню старшай піянерважатай, тая паклікала лагернага музыканта, разам пачалі спяваць. Спадабалася песня ўсім: і выхавацелям, і дзецям, і дырэктару лагера. Яе развучылі хорам і даволі часта выконвалі. І жыла яна ў лагеры доўгія гады. А магчыма, і зараз жыве і гучыць на ўвесь лес.

Згадваецца яшчэ такі момант у нашым жыцці. У 1981 годзе ў выдавецтве “Мастацкая літаратура” выйшаў мой першы зборнік паэзіі “Прасветленасць”. Падарыў яго Яўгену Петрашэвічу. Той, чытаючы кнігу, натрапіў на верш “Панямонцы”. Патэлефанаваў мне і сказаў, што прыедзе ў Ліду і каб я яго чакаў. Прыехаў.

– Ведаеш што, сябра, давай пабываем у вёсцы Панямонцы, – прапанаваў ён. – Хачу паглядзець на яе, на Нёман. Буду пісаць музыку на гэты верш і думаю, што ўбачанае там яшчэ больш ускалыхне маю фантазію.

Я без усялякага пярэчання пагадзіўся. Цёплай нядзельнай раніцай выправіліся ў дарогу. І вось ўжо ў Беліцы. Аўтобуса на Панямонцы не было.

– Колькі туды кіламетраў? – запытаў Яўген Канстанцінавіч.

– Дзевяць.

– Пайшлі пешшу.

– Я не супраць. Толькі, мабыць, давай не будзем цялёпкацца па шапшы, а пашыбуем берагам Нёмана.

– Па пейзажы я і прыехаў, – адказаў ён. – Добрая прапанова.

Мы раздзеліся, разуліся, звязалі дзятгамі сваё адзенне і башмакі і спакойна, не спяшаючыся, крочылі па мурожнай траве берага, часам трапляючы на плямкі шэрага пяску, парослага падбелам, абмінаючы лазовае кустоўе. Паўтаралі ўсе зігзагі Нёмана, не спрамляючы дарогі, – і гэтым самым падоўжылі свой шлях. Аднак тое нас не хвалявала. Наадварот, радавала.

Было лета, і калі спякота нас моцна данімала, выбіралі палогі бераг, усыпаны жоўтым пясочкам, неглыбокую мясціну ў рацэ і купаліся. Пасвяжэлыя, зноў крочылі далей.

У дарозе ў мяне пачалі нараджацца радкі пра нас саміх:

*Наіўныя хлопцы,
Нёман наіўны,
Наіўна цвітуць
Маладыя маліны.*

– Працягвай далей, – сказаў я. – Складзем разам верш, а ты напішаш мелодыю.

– Не будзем сягоння забіваць сабе гэтым галовы, – запырэчыў Жэнька. – Давай лепш нахапаемся прыемных уражанняў, пераварым іх, а пасля паглядзім у што яны выльюцца.

Праўда, прайшоўшы пэўную толіку шляху, у затоцы, насупраць Зблян, ён выразаў сцызорыкам з трыснягу прадаўгаваты свісточак і пачаў насвітваць на ім нейкую мелодыю, адрываючыся, паўтараў словы: “Наіўныя хлопцы, Нёман наіўны”.

Так неўпрыкмет, прасоўваючыся наперад, мы наблізіліся да вёскі Панямонцы. Тут на беразе ракі раслі старыя, пакручастыя вербы, нахіляючыся над вадой і адлюстроўваючыся ў ёй. Мы любаваліся дрэвамі, датыкаліся да кары, варушылі доўгія ліпкія галінкі. Пры Нёмане была нізінка, а ўгары, за некалькі метраў ад нас, красаваліся Панямонцы, вёска, дзеля якой мы і выправіліся ў дарогу. А на другім беразе ракі рос малады барок, віднелася возера, з якога выцякала рачулка і ўпадала ў Нёман, паабапал барка, на ўзвышаных месцах, у летнім трапяткім мроіве праглядваліся вёскі Калпінскія, Нагорнікі, Латышы.

– Во цяпер, пасля ўсяго гэтага, песня атрымаецца, – у расцяжку прамовіў Яўген Петрашэвіч. – Ну і прыгажосць! Ну і прыгажосць! – паўтараў ён.

Я прыгадаў, што з Панямонцаў жонка Міхася Мельніка, што тут жывуць яго цешча і цесць, а магчыма, і ён сам зараз знаходзіцца ў гэтай вёсцы: ўсё ж летнія канікулы.

– Давай заглянем да іх, – прапанаваў Петрашэвіч.

Па крутой сцяжынцы мы падняліся ўгору, выйшлі на вуліцу, распыталі ў людзей, якія сядзелі на лаўцы, каля плоту, дзе месціцца патрэбны нам дом, і выбавіліся на падворак гаспадары. У гэты ж час на верандзе скрыпнулі дзверы і на прыступках з’явіўся настаўнік Фёдар Івашэвіч, цесць Мельніка. Мы прывіталіся і сказалі, хто мы такія і адкуль і што хочам бачыць нашага агульнага сябра Міхася.

– Яго то сёння дома няма, – прамовіў гаспадар, – паехаў на радзіму, у Асіповіцкі раён. Але вы не хвалойцеся, нікуды не спяшайцеся. Ідзем у цень.

Мы ўвайшлі ў садочак, дзе ў засені яблынь стаялі самаробны столік і дзве лаўкі каля яго.

– Вось тут пасядзіце, – прамовіў Івашэвіч, – а я зараз вярнуся.

Неўзабаве ён, сапраўды, з’явіўся на садовай сцяжынцы з невялікім крыштальным графінчыкам “бліскучкі” ў руках і з талеркай парэзанага на лустачкі кумпяка, сала і хлеба.

– Вы здарожыліся і прагаладаліся, напэўна, – сказаў Івашэвіч, – вось і падсілкуйцеся, адпачніце, як след.

Гадзіны дзве мы бавілі час у садочку, у цяньку, з гасцінным гаспадаром. Пасля Івашэвіч правёў нас на аўтобусны прыпынак, і мы паехалі ў Ліду.

Песня “Панямонцы” была напісана і гучэла на ўсё Прынямонне.

Неяк, знаходзячыся ў Гародні на семінары, вечарам я завітаў на кватэру Яўгена Петрашэвіча. Прапанаваў напісаць музыку на верш “Добры дзень, горад Ліда”. Ён уважліва прачытаў тэкст, працягнуў мне руку і прамовіў:

– Віншую. Гэта ж гатовая песня. Словы самы просяцца на музыку.

Тут жа сеў за піяніна і пачаў падбіраць мелодыю, якая сама сабою нараджалася ў галаве. Я прыслухаўся і сам для сябе зазначыў: гучыць і гучыць добра. Прышлося ўзгадніць толькі некаторыя радкі для прыпева.

А праз пэўны час Петрашэвіч прыехаў у Ліду з цэлым стосам нотаў і тэкстаў песні. І песня “Добры дзень, горад Ліда” пайшла ў людзі. Яе спявалі лідскі гарадскі народны ансамбль “Лідчанка”, народны ансамбль абутковай фабрыкі “Чаравічкі”, хор ветэранаў Ліды, хор торфабрыкетнага завода “Першамайскі”, народны ансамбль Бярозаўскага шклозавода “Нёман”.

Песня жыла. І дай Бог, каб і ў будучым яна шырока гучэла і хвалявала сэрцы людзей, а ў галаве і ў душы Яўгена Петрашэвіча нараджаліся матывы новых песняў.

Абласны семінар

У 1964 годзе ў Гродне праходзіў абласны семінар маладых пісьменнікаў.

Праводзіўся ён у педінстытуце. З Мінска прыехалі вядомыя літаратары Піліп Пястрак, Ніл Гілевіч, Рыгор Бярозкін, Мікола Аўрамчык, Аляксей Русецкі, Мікола Ткачоў, Андрэй Макаёнак, Віктар Каваленка, Міхась Стральцоў, Вячаслаў Адамчык, Нічыпар Пашкевіч і іншыя. Прысутнічалі на ім таксама гродзенскія літаратары Васіль Быкаў, Аляксей Карпюк, Данута Бічэль, Аляксей Пяткевіч. Семінар працягваўся тры дні.

Маладыя паэты читалі свае вершы, а пасля ўсе разам іх абмяркоўвалі. Мінчане ўказвалі на недахопы ў творах некаторых аўтараў, а таксама адзначалі станоўчае. Асабліва актыўна разбіралі вершы малыдах літаратараў крытык

Рыгор Бярозкін і паэт Ніл Гілевіч. На адным з чарговых заняткаў Рыгор Бярозкін нечакана для мяне спытаў:

– Васько ёсць у зале?

Я падняўся. Усе аглянуліся, бо я сядзеў за апошнім сталом.

– Ну, дык вось ён напісаў верш, які на ўсё жыццё мне запомніўся. Ён быў надрукаваны ў часопісе “Неман”.

Рыгор Саламонавіч па памяці прачытаў першы куплет, прапанаваў мне прачытаць увесь, што я і зрабіў. Сказалі, што, сапраўды, гэта адзін з лепшых твораў, якія ўдалося сёння пачуць. Такая падрымка з боку старэйшых літаратараў мяне акрыліла. Пра гэты верш, аглядаючы часопіс “Неман”, станоўча адгукнуўся ў газеце “Знамя юности” Пётр Валкадаеў. А вечарам з Уладзімірам Шурпам мы хадзілі ў гасцініцу “Неман”, у пакой, у якім пасяліўся паэт, загадчык аддзела паэзіі часопіса “Маладосць” Мікола Аўрамчык. Там читалі многа вершаў. Знакаміты паэт таксама нас

падтрымаў нас. А пра асобныя мае вершы сказаў, што яны ўпаўне дасканалыя ў мастацкіх адносінах. Іх можна друкаваць і ў рэспубліканскім друку. Я пасылаў творы ў мінскія выданні. Яны публікаваліся ў газетах “Літаратура і мастацтва”, “Звязда”, “Знамя юности”.

У канцы семінара Аляксей Карпюк сказаў:

–Ёсць прапанова сфатаграфавання на памяць. Грошы аддавайце Уладзіміру Васько, паколькі вы яго ўжо ўсе ведаеце.

Карпюк назваў кошт аднаго здымка. І грошы хутка пасыпаліся. Фатаграфаванне нас інстытуцкі фатограф Расціслаў Вярстак на прыступках перад уваходам у інстытут. Здымкі атрымаліся выдатныя. Адзін з іх Аляксей Пяткевіч змясціў у сваёй кнізе “Літаратурная Гродзеншчына”. У мяне ёсць гэты здымак і пастараюся таксама выкарыстаць у кнізе ўспамінаў.

Яшчэ трохкі інтымнага

Гартаючы старонкі мінулага, не хочацца ўпусціць такія моманты, якія мяне ў гады маладосці асабліва займалі, хоць яны і інтымныя. Працуючы на ўзвядзенні Гродзенскага азотна-тукавага завода, я пазнаёміўся з маладым рабочым (не помню прозвішча). Неяк сустрэліся мы ў горадзе, і ён запрасіў да сябе ў госці. Пайшлі. Вясковы хлопец, сціплы, парадачны, кватараваў тады ў аднапавярховым цагляным доміку па вуліцы Антонова, у сям’і Маславых.

Сядзім мы гэтак у прахадным пакоі, размаўляем, як раптам з вуліцы, з марозу ўварвалася з конікамі ў руках расчырванелая, прыгожая, чарнавокая дзяўчынка. Яна сціпла прывіталася і пайшла ў пакой, дзе жыла разам з маці. У хлопца даведаўся, што яна ходзіць у восьмы клас, што зваць яе Галя, а маці – Ганна Дзмітрыеўна. Пасля дзяўчынка яшчэ некалькі разоў праходзіла праз наш пакой, але ў гутарку не

ўступала. Уражанне, аднак, выклікала вельмі прыемнае, і заглядаць да сябра я стаў часцей.

І вось, займаючыся на трэцім курсе, неяк успомніў гэты эпізод і падумаў, што Галя ужо ходзіць у дзесяты клас, недзе ўпаўне аформілася і стала сапраўднай сталай дзяўчынай. Я рашыў пабываць на кватэры ў Маславых і пасля заняткаў пакіраваў адразу на вуліцу Антонова. Аднак тут ужо жыла іншая сям'я. Я запытаў у пажылой жанчыны, ці не ведае яна, куды Маславы пераехалі. Тая дала дакладны адрас па вуліцы Лермантава.

Гэта было непадалёку ад нашага інстытута, і я адразу пашыбаваў туды. Галя аказалася дома. Яна пазнала мяне і запытала, дзе той хлопец, што ў іх кватараваўся. Я адказаў, што не ведаю. З кухні дзяўчына правяла мяне ў свой пакой і прапанавала пасядзець. Прамовіла:

– Я зараз дасмажу бульбу, паем і тады ў мяне будзе вольны час.

З нецярпеннем чакаў і думаў: якая ўсё-такі прыгожая дзяўчына! Чорныя валасы, чорныя рахманья вочы, чысты, з лёгкай ружавінкай, твар, абаяльная постаць, півучы голас.

Неўзабаве Галя прыйшла і села на канапу. Я прапанавала схадзіць у кіно. Пагадзілася.

– Пабудзьце на кухні, – прамовіла яна. – Зараз пераадзенуся.

Праз тры-чатыры мінуты яна выйшла, і мы пакіравалі ў кінатэатр “Чырвоная зорка”. Па дарозе купіў цукерак. Размясціліся на галёрцы. Былі там толькі дваіх, і я больш глядзеў на яе, чым на экран. У паўзмроку яна ўвогуле здавалася надзвычайна рамантычнай, загадкавай, таямнічай.

Яшчэ некалькі разоў хадзілі ў кіно. Адноўчы ў чытальнай зале абласной бібліятэкі я рыхтаваўся да сесіі. Калі ўсё, што патрэбна было, прачытаў, пакрочыў да выхаду. Бачу: за апошнім столікам сядзіць Галя. Яна падняла вочы

і ўтрапёна ўставілася ў мяне. Я мог бы гадзінамі глядзець у яе вочы, і мне ніколі не надакучыла б. Спыніўся, крыху паразмаўлялі, пасля прапанаваў:

– Галя, ідзем паходзім па горадзе.

Не адмовілася, здала кнігі, і мы выйшлі на Савецкую плошчу. Пахілілі да Палаца тэкстыльшчыкаў, а адтуль уніз, да Нёмана. Прашпацыравалі берагам да Каложскай царквы, падняліся на пагорак, дзе царква размяшчалася, пахадзілі па новым парку. Адтуль правёў дзяўчыну дамоў, на вуліцу Лермантава.

Жыла Галя з маці ў двухпавярховым драўляным будынку, на другім паверсе. Дом, як і Каложская царква, таксама размяшчаўся на ўзвышэнні. Да дзвярэй вяла нешырокая брукаваная дарожка, а на другі паверх – дашчатая лесвіца з перыламі. Мне вельмі падабалася хадзіць і па гэтай брукаванай дарожцы, і паднімацца ўгору па драўлянай лесвіцы ў спадзяванні, што застану Галю дома. Маці называла яе Галчонок.

Неяк, калі мы гулялі па горадзе, нас сустрэла наша студэнтка Галя Раманюк. У інтэрнаце яна спытала:

– З якой гэта ты дзяўчынкай па вуліцы ішоў?

Я адказаў:

– З Маславай.

– Але і прыгожая, – прамовіла Раманючка. – Такія рэдка сустракаюцца.

– Так і ты прыгожая.

– Не, у ёй ёсць штосьці асаблівае.

У раздзеле “Аляксей Пяткевіч” я апісваў, як мы, студэнты, пасля выпускнога вечара хадзілі да Каложскай царквы ўсім факультэтам сустракаць узыход сонца. Дык вось тады, калі па вуліцы Лермантава вярталіся адтуль у свой інтэрнат, мы моцна галасілі і разбудзілі Галю Маславу і маці. Яны адчынілі вакно і ў белых начнушках пазіралі на нас. Як раз у гэты час студэнтка з нашай групы Тамара

Ясіновіч, з якой я ішоў поруч наперадзе натоўпу, папрасіла накінуць ёй на плечы пінжак. Накінуў. І тут жа убачыў, як перакрывіліся твары ў Галі і маці. Моцна выкрыкнуў:

– Не хвалюйся, Галя! Я на табе жанюся!

Усе студэнты гучна засмяліся. А Галя памахала нам сваёй загарэлай ручкай.

Па заканчэнні інстытута, бываючы ў Гродне, не прамінаў кватэры Маславых і быў тут жаданым госцем. Галя ўжо працавала выхавацельніцай у дзіцячым садку, Ганна Дзмітрыеўна знаходзілася на пенсіі. Чаму я на Галі не жаніўся – і сам не ведаю. Відаць, гэта была мая чарговая памылка.

Аднойчы, калі мне было пяцьдзесят восем гадоў і я знаходзіўся на трохдзённым семінары ў Гродне, захацелася ўбачыцца з Галяй. Пайшоў на вуліцу Лермантава і з жалем убачыў, што таго дома, дзе жыла Маслава, ужо няма. На яго месцы растуць дрэвы. На супрацьлеглым баку вуліцы, каля аднапавярховага драўлянага доміка стаяў нейкі мужчына, і я рашыў запытаць пра лёс сям’і Маславых.

– Помню іх, – адказаў ён. – Тут жыло некалькі сем’яў. Але дом гэты зняслі, а жыльцам далі кватэры недзе на ўскрайку горада па вуліцы Балдзіна. Адраса не ведаю.

Я пайшоў ва ўпраўленне міліцыі, дзе працаваў у званні палкоўніка наш былы студэнт Мікола Якубовіч, і з яго дапамогай раздабыў тэлефон Галі. Адтуль і пазваніў. Яна адказала:

– Усё помню вельмі добра, што было паміж намі. Але я ўжо замужам. Маёй дочцы зараз столькі гадоў, колькі мне было тады. Сустрэцца не можам, таму што хутка прыйдзе муж з работы. Калі-небудзь іншым разам.

Летам 2012 года я паехаў у Гродна, каб пабыць у музеі Васіля Быкава. Але дзверы ў пакой музея былі зачынены, і я пакіраваў на вуліцу Лермантава. Стаў насупраць таго ўзвышэння, дзе стаяў дом, у якім жылі Маславы, успомніў,

як мы, студэнты, ішлі ад Каложскай царквы, як галасілі на ўсю вуліцу, як я накінуў на плечы Тамары Ясіновіч свой пінжак, як Галя далікатна махала нам з акна загарэлай ручкай, і вельмі расчуліўся. Парывы маладосці ўварваліся ў маё сэрца. Стаю на траутуары, аглядаю вуліцу і ўсё ўспамінаю, што тут было ў маё студэнцкія гады. Азірнуўся назад, а за плячыма ўжо семдзсят пяць гадоў. Але нічога, гэта яшчэ не старасць. Я адчуваю сябе па-сапраўднаму маладым і поўным сілы.

З вуліцы Лермантава ў гэты дзень пакіраваў да свайго студэнцкага інтэрната, што месціцца на вуліцы Даватара. Іду па дарожцы да яго дзвярэй, гляджу на вокны – і падаецца, што я зноў студэнт, што вось паднімуся на другі паверх і зайду ў свой сорок пяты пакой, у якім некалі жыў са сваімі сябрамі, у якім было так хораша і весела.

У сярэдзіну інтэрната не заглядваў. Пастаяў каля дзвярэй, пастаяў, паглядзеў, як праходзяць збоч маладыя студэнты і студэнткі, якіх тады яшчэ і на свеце не было, і пазайздросціў ім. Пасля адтуль пашыбаваў у музей Быкава на вуліцу Савецкую. На сваё шчасце застаў у ім былога нашага студэнта Аляксея Дземіновіча, супрацоўніка музея. Ён добра і падрабязна пра ўсё раскажаў, паказаў фотаздымкі Васіля Быкава, кнігі, многія іншыя экспанаты. З чыстым сэрцам і прыемнымі багатымі ўспамінамі і ўражаннямі вярнуўся я дадому, у Ліду.

Развітанне з інстытутам

Вярнуўшыся тады ад Каложскай царквы пасля выпускнога вечара некалькі хлопцаў і дзяўчат з нашага факультэта сабраліся ў нашым пакоі і мы працягвалі баль. На другі дзень многія з інтэрната пачалі раз'езджацца па дамах. Але некаторыя яшчэ заставаліся. Мы са Слаўкам Лапатай (праўда, ён змяніў сваё прозвішча на Радыёнаў), які жыў

у суседнім пакоі, не глядзячы на тое, што выпускны вечар адбыўся 25 чэрвеня, жылі у інтэрнаце аж да 2 ліпеня. Не хацелася развітвацца ні з інтэрнатам, ні інстытутам. Цяжка і балюча было на душы ад адчування, што ўсё скончылася, што прайшла наша студэнцкая маладосць, што больш мы не вернемся сюды, не будзем тут жыць, што толькі выпадкова, калі-нікалі будзем сустракацца, бачыцца, што наша радаснае і шчаслівае жыццё ў Гродне застаецца ў мінулым. Тыя ж самыя пачуцці былі і ў душы Слаўкі. Мы з ім хадзілі па горадзе, па тых мясцінах, якія запалі нам ў сэрцы, успаміналі ўсё, перажывалі, пасля бралі бутэльку гарэлкі, вярталіся ў інтэрнат і з расстройства выпівалі. Да нас далучаліся Федзя Вербаў і Хрысціна Мацко. Яны былі з нашай групы, нядаўна пажаніліся і таксама пакуль жылі ў інтэрнаце. Чатыром лягчэй было перажываць расстанне з інстытутам. Праўда паэзій Хрысціна Вербава засталася працаваць у гэтай ВНУ.

2 ліпеня 1965 года мы са Слаўкам узялі свае чамаданы, развіталіся з Вербавымі і пакіравалі на аўтавакзал. Прайшліся па вуліцы Ажэшкі, глянуў я на домік пісьменніцы, дзе праходзілі некалі заняткі літаб'днання, пакланіліся бюсту Янкі Купалы, роднаму інстытуту (хацелася заплакаць, але ж мы мужчыны – нельга) і па вуліцы Леніна, цераз масток дабраліся да стаянак аўтобусаў. Ён паехаў у свае Юрацішкі, а я ў сваю родную Ліпічанку. Так закончылася наша студэнцкае рамантычнае жыццё.

У школе

Мяне накіравалі на працу ў Дзятлаўскі раён. Я сам таго папрасіў, таму што ў вёсцы Калпінскія жыла мая родная сястра Лёдзя, якая выйшла туды замуж за Паўлоўскага Антона. Гэта крайняя вёска на Дзятлаўшчыне. Размешчана яна на беразе Нёмана, на другім баку ракі стаяць Панямонцы, якія належаць да Лідчыны.

У сярэдзіне ліпеня я з'ездзіў у раённы аддзел адукацыі і пацікавіўся наконт вакансій. Загадчык аддзела Анатоль Матвеенка запытаў:

– А ў якую вёску ты хацеў бы трапіць?

Я адказаў:

– У тую, якая знаходзіцца бліжэй да Калпінскіх.

– Ёсць такая вёска Хвіневічы. Там васьмігодка, і патрэбны школе гісторык.

– А сярэдніх паблізу няма?

– У Жыбартах сярэдняя. Але там няма вакансіі, і гэтая вёска ад Калпінскіх далекавата – каля васемнаццаці кіламетраў.

Я выказаў жаданне ісці працаваць у Хвіневіцкую васьмігодку. З'едзіў туды – і мне спадабалася школа, людзі. Дырэктара дома не застаў і цераз тыдзень зноў наведаўся ў Хвіневічы. На гэты раз удачна. Дырэктар Каліноўская сказала, што месца будзе трымаць, прыезджайце і працуйце.

З першага верасня пачаў выкладаць гісторыю ў 5-ым, 6-ым і 8-ым класах. Аднак цераз некалькі дзён мяне выклікаў загадчык райана і сказаў, каб я арганізоўваў у Хвіневічах сярэднюю школу рабочай моладзі і быў яе дырэктарам. А таксама неабходна было стварыць філіялы гэтай школы ў Разважы і Накрышках. У Накрышках існавала васьмігодка, у Разважы – пачатковая школа, але ў гэтай вёсцы жылі настаўнікі з Жыбартоўскай СШ і Хвіневіцкай васьмігодкі. Так што выкладаць прадметы было каму.

Я крута ўзяўся за справу. Схадзіў у сельвыканкам, выбраў з кнігі прозвішчы і месца жыхарства ўсіх хлопцаў і дзяўчат, у якіх не было сярэдняй адукацыі. А лозунг на той час быў такі: “Усім сярэднюю адукацыю”.

Браў у Барыса Лаўніка, у якога кватараваўся, веласіпед і раз'язджаў па навакольных вёсках. Адно хлопцы і дзяўчаты ахвотна пісалі заявы, дзе ўказвалі ў які клас ім патрэбна

хадзіць, іншых прыходзілася ўгаворваць. Аднак школа рабочай моладзі і яе філіялы былі створаны. І запрацавалі.

Некаторы час я вёў яшчэ ўрокі ў васьмігодцы, пасля адмовіўся і пераклучыўся толькі на сваю вячэрнюю. На падмогу яшчэ прыслалі дзвюх маладых настаўніц, частку ўрокаў размеркаваў паміж мясцовымі настаўнікамі з васьмігодкі.

Увогуле ўсё ішло добра, каб не гэты сум па былым студэнцкім жыцці... Пасля заняткаў прыду, бывала, дадому і не ведаю, куды падзецца... Да гэтага я не курыў, а то пачаў курыць. Познім восеньскім вечарам іншы раз выйду на падворак, закуру цыгарку, гляджу на зорнае неба, калі добрая пагода, ці стану пад страху, калі ідзе дождж, і думаю: “Бог ты мой, Бог, навошта ты разлучыў нас, такіх дружных, маладых, гарэзных. А недзе ж так, як і я, сумуюць ў вёсках мае сябры Коля Гетман, Толя Гармаза, Славік Радыёнаў, Ваня Лашко, Павел Дубок і іншыя. Дарагія мае, харошыя, як добра нам было, калі мы ўсе былі разам.”

Па суботах я выязджаў у Гродна, альбо хадзіў у Калпінскія да сястры Лёдзі, альбо ездзіў дадому ў Ліпічанку.

Бываючы ў Гродне, заходзіў у інтэрнат па вуліцы Сацыялістычнай, дзе жыў мой сябар, аспірант Сяргей Габрусевіч, заглядваў да Галі Маславай, да маладога кампазітара Яўгена Петрашэвіча. З ім мы падоўгу гулялі па гораде, ездзілі ў Пышкі, у піянерскі лагер “Лясная казка”, дзе летам працаваў выхавацелем наш студэнт, які таксама пісаў вершы, Сцяпан Чарнышэўскі.

Падвечар я ішоў у свой студэнцкі інтэрнат па вуліцы Даватара. Зноў акунаўся ў вяселую кампанію хлопцаў і дзяўчат. Там яшчэ жылі мае сябры, якія працягвалі навучанне, Іван Кандратовіч (ён таксама выпускнік Орлеўскай сярэдняй школы), Міша Радкевіч, Іван Сідарэвіч, Іван Мацько і многія іншыя. Чаго грэх таіць, скідваліся не раз па рублю. Альбо

я фундаваў адзін. Часцяком заглядваў у пакой, дзе жылі і працягвалі вучобу, Зіна Весялоўская, Ніна Сакалоўская і іншыя. Бывала, прыносіў дзяўчатам кулёк цукерак. Вечарам па-ранейшаму ў фае стыхійна ўзнікалі танцы, і я іх ніколі не прапускаў. Наэлектрызаваўшыся студэнцкім жыццём, сустрэчамі са сваімі сябрамі і сяброўкамі, паспайкайнены, задаволены, зноў ехаў на працу ў Хвіневічы.

Радасна і прыемна было хадзіць у госці да Лёдзі. Ад Хвіневіч да Накрышкаў крочыў праз малады барок. Да Раманавіч вяла палявая дарога, але непадалёку злева стаяў сасновы лес, а справа блішчэла немалое возера. Ад Раманавіч да Калпінскіх, да якіх было яшчэ дзевяць кіламетраў, дарога вілася лесам. Паабапал раслі прыгожыя бярозкі, сосны, ёлкі, дубы – крочыць было прыемна і рамантычна. Як малады, энергічны, узнёслы хлопец, я ніколі не стамляўся. У дарозе шмат пра што успамінаў, марыў, уяўляў сваё будучае жыццё. Ва уяўленні яно заўсёды здавалася вясёлкавым і радасным.

Так неўпрыкмет набліжаўся да Калпінскіх. Размешчана гэтая вёска ў вельмі маляўнічым месцы. З паўночнага і заходняга бакоў яе акаймоўвае густы, дрымотны лес. На ўсход аж да Нагорнікаў цягнецца дугападобнае натуральнае возера, парослае па берагах у некаторых месцах айрам і трыснягом. Яно вельмі рыбнае. Прычым рыбы тут водзяцца розных парод: шчупакі, ліні, карпы, краснапёркі, акуні, яршы, платва, ляшчы і г.д. Вада ў ім чыстая і празрыстая, як шкло, з возера выцякае віхлясты раўчук і ўпадае ў Нёман.

На поўдзень ад Калпінскіх, метраў за пяцьдзсят, на пагорку, у засені дрэў, стаяць два дамы братаў Панкевічаў. Гэты хутарок таксама з трох бакоў, за выключэннем заходняга, абмываецца вадой – натуральнымі прыгожымі азёрцамі, у якіх я любіў рыбачыць. Далей ад хутара цягнецца выган, за ім малады барок, а там далей цячэ Нёман.

Непадалёку ад Калпінскіх размяшчаецца вёска Ганчары. Каля яе таксама многа натуральных азёр. Так што гэтая мясціна ў прыродных адносінах унікальная.

Мне добра было быць у гасцях у роднай сястры. Лёдзя заўсёды радавалася, калі я прыходзіў. Яна перш за ўсё старалася пачаставаць.

– Ты з дарогі, – казалы, – прагаладаўся. Сядзь, паеш.

Лёдзя тады была маладой, прыгожай, разумнай жанчынай, добра разбіралася ў людзях і ў жыцці. Інтуіцыя яе ніколі не падводзіла. Яна амаль заўсёды пры маім з’яўленні казалы:

– Я так і адчувала, што ты сёння прыйдзеш.

Лёдзя была выдатнай, здольнай краўчыхай. Умела шыць усялякае адзенне – і жаночае, і мужчынскае. Да яе шлі людзі з Калпінскіх і з навакольных вёсак. Шытвом яна зарабляла на сям’ю грошы.

Яе муж Антон Паўлоўскі (праўда, яго Антонам ніхто не зваў, а ўсе звалі Тонікам) быў высокага роста, спакойны, разважлівы, памяркоўны. Яны дружна жылі, ніколі не сварыліся. У іх быў сын Коля, якога я, будучы яшчэ студэнтам, зімою па глыбокім снезе на санках разам з Лёдзяю і кумою вазіў хрысціць у Накрышкі, у царкву. Пазней нарадзіўся сын Дзіма. Я ім абодвым купіў марацкія фуражкі без брылікаў, са стужкамі і якарамі. Яны вельмі любілі іх насіць і зухавацца перад сваімі равеснікамі.

Звычайна, у Паўлоўскіх я праводзіў суботу і нядзелю, а ў панядзелак пад абед вяртаўся ў Хвіневічы.

Да свайго сораму, мушу прызнацца, што пакуль я не прыехаў у вёску працаваць настаўнікам, пісаў вершы пераважна на рускай мове. А тут, акунуўшыся ў беларускамоўнае асяроддзе, міжвольна пераклучыўся на беларускую мову. Некалькі вершаў паслаў у рэдакцыю часопіса “Маладосць”. Атрымаў ад загадчыка аддзела паэзіі Міколы Аўрамчыка ліст, у якім ён пісаў, што вершы будуць надрукаваны і прасіў,

каб выслаў фотаздымак. Паслаў. Нізка вершаў была змешчана ў часопісе №10 за 1966 год. Пазней паехаў у рэдакцыю сам. Паказаў вершы Міколу Аўрамчыку. Яму спадабаліся. Ён паклікаў фатографа. Той паставіў мяне каля акна і сфатаграфавалі. Неўзабаве была змешчана ў “Маладосці” і другая нізка.

Паслаў неяк вершы і ў рэдакцыю часопіса “Беларусь”. Анатоць Шаўня даў адказ, што вершы павінны быць змешчаны ў такім-та нумары. Пасля ад яго атрымаў другі ліст, дзе ён пісаў, што вершы пераносзяцца ў наступны нумар. Аднак, яны так і не былі надрукаваныя. Затое мне ў вясковай цішыні нядрэнна пісалася і тое з напісанага, што лічыў больш-менш удачным, пасылаў у “Гродзенскую праўду” і Дзятлаўскую раённую газету “Перамога”. Там яны друкаваліся.

Паступова я акліматызаваўся ў вёсцы. Прыемным было, што і ў вячэрняй школе і ў васьмігодцы панавала сяброўская, таварыская абстаноўка. Тры настаўніцы-халасцячкі ўносілі нейкую жывінку, ды і старэйшыя настаўнікі не былі зачуханымі. Асабліва я зблізіўся з выкладчыкам матэматыкі Георгіем Апанасавічам Рамашэўскім. Ідучы пасля ўрокаў дадому (жыў у Накрышках), ён часцяком забягаў да мяне на кватэру, дзе я, рыхтуючыся да паступлення ў аспірантуру, штудыраваў нямецкую мову і філасофію.

Георгію Апанасавічу было сорок два гады. Гэта быў чалавек адчыненай душы, шырокай натуры, рамантык. Пра запас я трымаў у чамадане “бліскучку”. Пры яго прыходзе даставаў. Маці Барыса, ці як звалі яе ў вёсцы, Манюшка-масквічка (яна з Масквы прыйшла ў Хвіневічы замуж), нарэзвала на сподак ломцікі сала – і мы частаваліся. Калі быў дома Барыс, яе сын, запрашалі да стала і яго. Так уносілася нейкая разрадка ў наша будзённае жыццё.

Пасля мы з Георгіем Апанасавічам ішлі ў Накрышкі, дзе яго бацька Апанас Рамашэўскі, былы вучань Ванды Васілеўскай, колішні загадчык Дзятлаўскага райана,

расказваў цікавыя гісторыі са свайго жыцця. Пад вечар я зноў вяртаўся на работу ў Хвінявічы.

Аднойчы завітала з хутара ў школу выпускніца дзесяцігодкі Марына Ківульчык і прасіла ўзяць яе на работу. Гэта была вельмі прыгожая, стройная, абаяльная дзяўчына, чымсьці падобная на Галю Маславу. Не задумваючыся, узяў бы. Але вольных вакансій не было, і я нічога не мог зрабіць. Пасля з Георгіем Рамашэўскім мы некалькі разоў хадзілі да яе на хутар, дзе нас не скупа частавалі.

Згадваецца такі выпадак (тут крыху забягаю наперад). Калі я працаваў у Дзятлаўскай газеце “Перамога”, з фотакарэспандэнтам Уладзімірам Ельевым на матацыкле паехалі ў Міроўшыну на выбарчы ўчастак, каб даць адтуль матэрыял, як праходзілі выбары ў Вярхоўны Савет БССР. Там як раз быў бацька Марыны. Ён прыйшоў галасаваць і амаль за рукаво цягнуў і казаў:

–Паехалі да нас. Паехалі да нас. Прыехала Марына з Мінска. Яна займаецца ва ўніверсітэце.

Бацька яе працаваў лесніком і, мабыць, хацеў, каб я ажаніўся на Марыне. Мне і самому тады так захацелася паехаць! Але Ельеў упёрся: “Не хопіць бензіну. Мы нават да Дзятлава можам не дацягнуць”. Ён не паддаваўся ні на якія ўгаворы – і паездка сарвалася. А так, магчыма, мы з Марынаю вырашылі б нашы лёсы станоўча. Ну і сам хлопаў вухамі. Хіба не можна было б на другі ці трэці дзень з’ездзіць туды, на хутар, на аўтобусе? Але не паехаў. Ці то не хапіла хваткі, ці то разгубіўся ў моры іншых дзяўчат, якіх у Дзятлаве хапала.

Пераезд у Меляхавічы

У пачатку 1967 года мяне выклікаў загадчык райана Анатоль Матвеенка і сказаў:

– Ты вось што здавай сваю школу рабочай моладзі іншаму настаўніку, а сам едзь у Меляхавічы. Там будзеш працаваць намеснікам дырэктара па навучальнай частцы ў сярэдняй школе. Пасля, магчыма, назначым і дырэктарам.

Я пачаў біць у хамут:

– Але ж я стварыў вячэрнюю школу. Ужо прывык да вучняў, настаўнікаў, наладзіў навучальны працэс.

– Праз два гады твая школа разваліцца. Не будзе каго вучыць. А там перспектыва.

Я даў згоду. На другі день перадаў усю дакументацыю настаўніку Васілю Пратацкаму, а на трэці – паехаў у Меляхавічы.

Пасяліўся на кватэры ў настаўніка матэматыкі Аляксандра Васільевіча Казловіча, пажылога, вопытнага педагога, сціплага, добрага чалавека. Жонка яго, Марыя Максімаўна, хатняя гаспадыня, вельмі любіла музыку і плакала, калі па радыё перадавалі паланэз Агінскага. У іх былі дзве дачкі: Таіса, якая вучылася ў шостым класе, і Ліда, якая займалася ў Жалудоцкім медвучылішчы.

Размясцілі мяне ў зале. Тут было чыста, цёпла, утульна, добра. У вазонах раслі кветкі. Скардзіцца ні на што не прыходзілася.

З першых дзён працы на новай пасадзе я прыкмеціў, што ў настаўніцкім калектыве дзеецца штосьці нядобрае. Педагогі мала аб чым размаўляюць, сядзяць нейкія насупленыя, невясёлыя. Па тварах можна было прачытаць аб іх дрэнным настроі.

Праз тыдняў два разабраўся, што калектыву раздзіраюць канфлікты. Дырэктар падзяліў настаўнікаў на лепшых і

горшых – і ў гэтым была ўся трагедыя. Сыпаліся скаргі ва ўсе інстанцыі, прыязджалі праверкі. Праўда мяне як новага чалавека ў гэты хаос не ўпутвалі. Але было непрыемна, калі настаўнікі адкрыта грызліся паміж сабой. На сходах я спрабаваў пахіліць абстаноўку ў лепшы бок, выступаў з прымірэнчымі прамовамі. Дарэмна. Канфлікты зайшлі ў глыбіню. І ўсе паездкі работнікаў райана, райкама партыі, з мінскіх інстанцый з такімі ж добрымі намерамі аказаліся марнымі. Праглядвалася, што некаторыя настаўнікі і сам дырэктар былі зацікаўлены ў канфліктах. Хвіневічская школа ў параўнанні з Меляхавічскай “нізінай” мне падавалася ўжо раем.

Меляхавічы і ў прамым сэнсе слова размяшчаюцца ў нізіне, і прырода тут далёка не маляўнічая. Частка дарогі да вёскі праходзіла праз тарфянікі, і ў вясновае разводдзе не мог праехаць аўтобус. Прыходзілася пешшу за дзевяць кіламетраў ісці да станцыі Выгада, адтуль на цягніку дабірацца да Наваельні, з Наваельні да Дзятлава – на аўтобусе. Цэлы дзень праходзіў, каб заехаць ў раённы цэнтр і вечарам вярнуцца назад.

Усё ж сваю справу, як мне здавалася, рабіў добра: складаў расклад урокаў, выкладаў у некаторых класах нямецкую мову, наведваў урокі настаўнікаў і выказваў ім свае заўвагі, правяраў (ускладваўся і такі абавязак) работу пачатковых школ, размешчаных на тэрыторыі сельсавета і Харашкоўскай васьмігодкі.

Па вечарах, калі выдараўся вольны час, пісаў заметкі, артыкулы, вершы, бываючы ў райцэнтры, заносіў іх у рэдыкцыю газеты “Перамога”, дзе і друкаваліся.

З усіх педагогаў Меляхавічскай школы мне найбольш успамінаецца настаўніца спеваў Тамара Пуйта. У яе быў салаўіны голас, русыя, пышныя валасы, блакітныя разумныя вочы, прыгожы твар, адмысловая постаць. Да яе найчасцей і хадзіў на урокі, але не для таго, каб рабіць

заўвагі, а каб паслухаць, як яна хораша спявае, віртуёзна іграе на баяне. І гэтым адводзіў сваю душу.

У канцы навучальнага года патэлефанаваў у нашу настаўніцкую рэдактар Дзятлаўскай райгазеты “Перамога” Рыгор Пятровіч Кавальчук, і запрасіў:

– Прыедзь у рэдакцыю. Ёсць размова. Пажадана, каб чым найхутчэй.

Назаўтра ж выправіўся ў Дзятлава. Зайшоў у кабінет рэдактара. Ён цёпла прывітаўся і прамовіў:

– У нас свабодная вакансія загадчыка аддзела пісьмаў. Мы хочам цябе ўзяць на работу. Як ты на гэта глядзіш?

Я задумаўся. Успомніліся непрыязныя адносіны з рэдактарам Шчучынскай газеты “Чырвоны сцяг”. Аднак я рашыў пайсці на кампраміс.

– Добра, – адказаў. – У школе як раз пачынаюцца летнія канікулы, а ў мяне водпуск. Папрацую летам. Спадабаецца – застануся. Не спадабаецца – зноў паеду ў школу. Хацеў бы, каб у мяне не перарываўся педагагічны стаж. Ці можна хоць на паўстаўкі ўладкавацца ў Дзятлаўскую вячэрнюю школу?

– Я пагутару з дырэктарам Мяцеліцай.

– Ён мяне ведае.

– Тым лепш.

На рабоце ў рэдакцыі

З першых дзён я настырна ўключыўся ў працу ў рэдакцыі. Усё пайшло добра, бо такі-сякі вопыт у журналістыцы ў мяне ўжо быў (карэльскія ваенныя газеты, Шчучынская газета, інстытуцкая насценгазета). Ездзіў з работнікамі рэдакцыі па раёну, сабіраў матэрыялы, пісаў замалёўкі пра настаўнікаў, урачоў, загадчыц ФАПаў, культработнікаў, механізатараў, даярак, свінарак, будаўнікоў. Не цураўся аналітычных артыкулаў, дробных інфармацый,

карэспандэнцый, рэпартажаў, нарысаў, інтэрв'ю з кіраўнікамі калгасаў, апрацоўваў пісьмы, разбіраўся са скаргамі, некаторыя пасылаў на рэагаванне.

Але самае галоўнае было тое, што па душы прыйшоўся калектыў рэдакцыі.

Яго не раздзіралі супярэчлівасці, у ім не было склокаў, сварак. Панавала абстаноўка добразычлівасці, сардэчнасці. Рэдактар хоць і быў строгім, патрабавальным чалавекам, але не дзяліў калектыў на добрых і дрэнных, да ўсіх адносіўся аднолькава. І гэту рысу характара супрацоўнікі ў ім цанілі, спакойна выслухоўвалі ўсе яго заўвагі, не крыўдавалі за праўку матэрыялаў.

Душою калектыву стала карэктар Алена Рамановіч, нядаўняя выпускніца сярэдняй школы, стройная, блакітнавокая, ружоватварая, гаваркая і ўсмешлівая шатэнка. Яна як бы прыкоўвала да сябе ўвагу ўсіх супрацоўнікаў.

Адказны сакратар рэдакцыі, дабрэйшай душы чалавек, Васіль Пранкевіч выдатна ведаў беларускую мову, не прапускаў русізмаў, прыгожа макеціраваў газету. Па характара ён быў такім, што і муху не мог пакрыўдзіць.

Дружна жылі з усімі і старанна працавалі загадчыца сельгасаддзела Валя Смірнова, супрацоўніца рэдакцыі Алена Гардынец. Амаль не зыходзіла з твару ўсмешка ў машыністкі Марыі Клімко, якая ўмела, граматычна і хутка друкавала нашы матэрыялы.

Карэспандэнт-арганізатар раённага радыё Аркадзь Брындо штодзень заходзіў у рэдакцыю, разам з намі ездзіў па раёну. Ён умеў рассяшыць свежым анекдотам, забаўнай гісторыяй, увогуле быў вясёлы, кампанейскі хлопец.

Я лічу, што заслуга ў стварэнні такой творчай, таварыскай абстаноўкі перш за ўсё рэдактара Рыгора Кавальчука. Гэта разумелі і ўсе супрацоўнікі. А я за два летнія месяцы пераканаўся, што работа ў рэдакцыі – мая стыхія, і што тут той калектыў, які адпавядае майму ўяўленню і маім

патрабаванням. Таму, калі ўжо новы загадчык райана Вячаслаў Шыдлоўскі ў жніўні патэлефанаваў і запытаў, ці паеду працаваць у Меляхавічы, я адказаў, што застаюся ў рэдакцыі.

– Тады падавай заяву на звальненне, бо нам патрэбна падбіраць новага чалавека, – прамовіў ён.

Я тут жа напісаў заяву і аднёс яму. А з верасня вечарам ужо вёў урокі геаграфіі і гісторыі ў школе рабочай моладзі. Дырэктар Іван Мяцеліца ахвотна прыняў мяне на работу.

Збіраючы па раёне матэрыялы, мы іншы раз заязджалі ў Калпінскія, дзе Лёдзя з Тонікам ахвотна частавалі нас свежай падсмажанай рыбай. Тут супрацоўнікі рэдакцыі захапляліся прыродай вакол Калпінскіх. Восенню па дарозе ў Дзятлава збіралі ў мясцовым лесе грыбы, якіх тут процьма.

Даручыў рэдактар мне весці ў газеце літаратурную старонку. Дасылалі альбо прывозілі ў рэдакцыю вершы Мікола Грышан з Раготна, Пятрусь Граніт (Іван Івашэвіч) з Зачэпіч, Васіль Струмень (Аляксандр Лебедзеў) з горада Сарны, што на Украіне, Вера Хрышчановіч з Гэзгалаў, Алесь Жальба (Бяленка) з Труханавіч, вучні сярэдніх школ. Я падбіраў лепшыя вершы, рэдагаваў, правіў, стараўся, каб літстаронка выходзіла кожны месяц.

Пазней з Карэліцкага раёна прыехаў працаваць у рэдакцыю малады хлопец Раман Шаўко, невысокага росту, русявы, кучаравы, на якім скура гарэла. Ён таксама добра ўпісваўся ў калектыў. З ім, з Аркадзем Брындэ, фотакарэспандэнтам Уладзімірам Ельевым мы найчасцей і насіліся па раёну.

Знаёмства з Алегам Лойкам

Дырэктар Яварскай сярэдняй школы Алесь Пятроль запрасіў на літаратурны вечар Алега Лойку (гэта было ў 1968 годзе). Ён жа патэлефанаваў і мне і сказаў, каб быў гатовы, што Алег Лойка і інспектар райана Уладзімір Пазняк заедуць за мной. Прызнацца, крыху расхваляваўся, але падрыхтаваў вершы, бо ведаў, што прыйдзеца выступаць, і чакаў. І вось у рэдакцыю заглянуў Пазняк.

—Паехалі, — прамовіў ён. — Алег Лойка ўжо ў машыне.

Выйшлі на вуліцу, улезлі ў “казла”, я прывітаўся з Алегам Антонавічам, і вадзіцель узяў курс на вёску Явар.

У школе настаўнікі разам з вучнямі, сапраўды, наладзілі вялікі літаратурны вечар. Нас запрасілі на сцэну. Тут за даўгім сталом знаходзіліся дырэктар школы, некаторыя настаўнікі. Пятроль прадставіў нас. І, канечне, як і належала галоўны ўпор зрабіў на асноўнага віноўніка урачыстасці, прафесара, доктара філалагічных навук, паэта Алега Лойку.

Вучні чыталі нашы вершы. На той час у Алега Лойкі з друку выйшла нямала паэтычных зборнікаў, і школьнікам было прасцей выбіраць па ўласнаму густу тыя творы, якія павінны былі найбольш уразіць прысутных. І ўразілі. У мяне ж ніводнай кнігі яшчэ не было, і вучні адшукалі вершы ў газетах “Перамога”, “Гродзенская праўда”, часопісе “Маладосць”. Прыемна было чуць, як з вуснаў юных дзяўчат і хлопцаў гучаць твае ўласныя творы. Не ведаю, як для Лойкі, а для мяне такая сітуацыя выдарылася ўпершыню.

Пасля выступіў галоўны госць на вечары, Алег Антонавіч. Ён зрабіў беглы агляд твораў сучаснай літаратуры, назваў прозвішчы старэйшых і маладых пісьменнікаў, прачытаў свае вершы. Затым далі слова мне. Я кратка раскажаў пра мясцовых паэтаў, якія ў той час гуртаваліся пры рэдакцыі газеты “Перамога”, прачытаў вершы, надру-

каванья ў часопісе “Маладосць” у кастрычніку 1966 года. Дарэчы, у гэтым самым нумары была змешчана і нізка твораў Алега Лойкі. На “другой частцы” вечара, без якой тады нідзе не абыходзіліся, Алег Антонавіч сказаў, што чытаў мае вершы і што яны яму спадабаліся.

Сустрэча з Янкам Брылём

З Польшчы ў Дзятлава летам 1968 года прыехаў нейкі дзядзька, які да вайны служыў разам з Янкам Брылём у польскай марской пяхоце на Балтыцы. Ён зайшоў у рэдакцыю і перадаў адказнаму сакратару Васілю Пранкевічу фотаздымкі, на якіх красаваўся ў марской форме малады Янка Брыль, і прасіў перадаць іх сябру сваёй маладосці. Вася паказаў гэтыя здымкі мне і сказаў:

– Ты бываеш у Мінску, заходзіш у рэдакцыю, можа, перадасі як-небудзь фотаздымкі Брылю.

Я ўзяў іх, паклаў у канверт і паабяцаў, што яны знойдуць патрэбнага адрасата. Праз некалькі дзён я паехаў у Мінск, зайшоў у рэдакцыю часопіса “Маладосць”, аддаў Міколу Аўрамчыку новыя вершы і паказаў фотаздымкі.

Спытаў:

– Як іх перадаць Янку Брылю?

– Пакідай тут, – адказаў Мікалай Якаўлевіч. – Я перадам. Мы з Брылем сябры.

Я і пакінуў. Праз тыдні два ў Дзятлава прыязджае Янка Брыль са сваёю дачкою і заходзяць у рэдакцыю, у мой кабінет. Прывітаўшыся, Янка Брыль пытае:

– Гэта ты Валодзя Васько?

– Я.

– Як да цябе трапілі гэтыя здымкі?

Я патлумачыў тое, што ведаў, і дадаў:

– Зараз паклічу адказнага сакратара, ён раскажа больш падрабязна.

– Пакліч.

Прыйшоў у кабінет Вася Пранкевіч і стаў дэталёва апавядаць, адкуль гэты дядзька, якое ў яго прозвішча, да каго ён прыязджаў у Дзятлава, як у маладосці яго звёў лёс з Іванам Антонавічам і г.д. Янка Брыль уважліва слухаў, а пасля прамовіў:

– Так гэта ж мой самы лепшы сябра. Дзякую вам за здымкі.

Яшчэ з паўгадзіны размаўлялі. Іван Антонавіч цікавіўся, як жывем, пра што пішам.

– А я вось з дачкою еду ў калгасны дом адпачынку “Рэчанька”, што на Шчары, у вёсцы Малая Воля. Там ціхі, маляўнічы куточак, добра адпачываць, рыбачыць. У пакоі, дзе звычайна пасяляюся, непафарбаваная падлога – і гэта мне вельмі падабаецца. Чысценькія сасновыя дошкі, пахнуць смалою. Няблага там і пішацца. Загляніце, калі будзеце выязджаць на раён.

Але мы не асмеліліся трывожыць славу тага пісьменніка. Баяліся, што можам прыехаць у той час, калі ён як раз што-небудзь піша, і толькі пераб’ём яго думкі.

Згаданы дом адпачынку (у творы ён называецца “Шчарынка”), быт у ім, сустрэчу з людзьмі, пушчанскую прыроду Янка Брыль адлюстравваў у сваім апавяданні “Дырэктарка”.

Згадка пра Івашэвіча

У вёсцы Зачэпічы, што на Дзятлаўшчыне, жыў Пятрусь Граніт (Іван Пятровіч Івашэвіч), саматужны паэт, як называў яго Уладзімір Калеснік. Ён працаваў дырэктарам пачатковай школы і часта прыязджаў у Дзятлава. Не прамінаў рэдакцыі. Прыносіў кожны раз лісткі з вучнёўскага сшытка, альбо цэлы вучнёўскі сшытак, з вершамі. Хацеў, каб я абавязкова прачытаў іх пры ім, што

я і рабіў. Вершы паэта друкаваліся больш-менш рэгулярна. Іншы раз рукапісы правіліся. Ён на гэта даваў згоду. Кожны раз, развітваючыся, Іван Пятровіч запрашаў у госці.

Бада ўся ў тым, што вёска яго стаіць далекавата ўбаку (налева) ад цэнтральнай дарогі, што вядзе з Дзятлава на Беліцу і далей у Ліду. І неяк усё не выпадала павярнуць на Зачэпічы.

Але аднойчы, на Коляды, будучы ў Нагародавічах, у сельсавеце, мы ўсё-такі рашылі пабываць у Івана Пятровіча і пакіравалі на яго палявую дарогу. У машыне акрамя мяне былі Раман Шаўко, Аркадзь Брындо, Валодзя Ельеў і вадзіцель Міша Латушынскі.

Распачыналася завейка, але мы на яе асаблівай увагі не звярталі, прытрымліваліся прынцыпу: “Наперад і толькі наперад”. І вось машына ўжо насупраць хаты Івана Івашэвіча. Гаспадар выйшаў на вуліцу і гасцінна запрасіў нас у свой дом. Як толькі пераступілі парог кухні, у твары дало прыемным цяплом. Паселі ў зале каля стала. Іван Пятровіч даў каманду жонцы заняцца смажанінай, а сам прынёс мне некалькі вучнёўскіх сшыткаў, спісаных вершамі і папрасіў прачытаць. Я тут жа ўзяўся за справу. Хлопцы сядзелі і маўчалі, не перашкаджалі.

Праз колькі часу на кухні запішчалі скваркі, запахла свежай, пальцам пханай, смажанай каўбасой. Я паспяшаўся з чытаннем. Найбольш уразілі дзіцячыя вершы. Сам Івашэвіч заядлы грыбнік, рыбак. Жывучы пры лесе, ён добра ведаў у ім усе сцяжынкі, дарогі, пароды дрэў, назвы птушак, звяркоў, кветак, увогуле раслін. Усё гэта знайшло адлюстраванне ў яго творах, у якіх адчуваецца сапраўдная чалавечая любоў да прыроды і дзяцей. І я параіў выбраць усе дзіцячыя вершы, скампанаваць іх у адну кнігу і адвезці ці паслаць ў выдавецтва “Юнацтва”.

– А што, калі звярнуцца да Максіма Танка? – запытаў ён. Заручыцца яго падтрымкай? Мы разам з ім былі ў падполлі, сябравалі, ён помніць мяне.

– Гэта не перашкодзіць. Гэта можа толькі паспрыяць выданню кнігі.

Пазней Івашэвіч так і зрабіў: звярнуўся па дапамогу да класіка беларускай літаратуры.

Але пакуль што мы сядзім у яго хаце, гутарым. Завая за вокнамі разышлася не на жарты. Цэлыя космы снегу кідала на вокны, на сцены, завывала ў дрэвах, правадах. Аднак у доме Івашэвіча было цёпла і ўтульна. Неўзабаве на стале з’явілася “бліскучка” і талеркі смажаніны, з прыемным духмяным пахам тміну. Мы прыкметна ажывіліся, як вераб’і, трапіўшыя з марозу ў цяпло, яшчэ больш сагрэліся, мацней і дружнай загаманілі. Івашэвіч стаў чытаць вершы, якія найбольш падабаліся яму. І ў выбары сваім не памыліўся. Хлопцы шчыра падтрымалі яго, падбадзёрылі, пахвалілі. Пачалі запрашаць да стала гаспадыню, якая недзе тулялася на кухні, але тая наадрэз адмовілася, спаслаўшыся на стан здароўя. Гамана стаяла на ўсю хату.

А тым часам набліжаўся вечар, наступіла пара вяртацца ў Дзятлава. Іван Пятровіч правёў нас да машыны, уабдымкі развіталіся. Завая забівала лабавое шкло, дарога была перамецена снегам, у многіх месцах машына буксавала. Мы вылазілі з “козліка” і піхалі яго праз курганы, балазе, што сілы хапала: усе тады былі маладыя, здаровыя. У Нагародавічах падабралі на аўтобусным прыпынку маладую настаўніцу, якая адна стаяла і дрыжэла ад холаду. На цэнтральнай дарозе яшчэ некалькі разоў забуксавалі, але прабіліся і да вечара даехалі ў Дзятлава.

Успамінаецца яшчэ такі выпадак. У шасцідзiesiąтых гадах вялікая ўвага надавалася палітвучобе. Іван Івашэвіч вёў палітгурток на ферме ў Зачэпічах, а я ў райспажыўсаюзе. І аднойчы нас, як і іншых такіх жа, выклікалі на рэспубліканскі семінар. Да адкрыцця яго заставалася больш, як паўтары гадзіны і Іван Пятровіч кажа:

– Давай зойдзем да Максіма Танка. Ён жыве вунь у тым доме, каля глаўпачтамта.

– Ні за што, – адмовіўся я. – Хто я такі каб ісці ў кватэру да такога славутага паэта, як Максім Танк? Ідзі адін, калі хочаш.

– Ну, тады пабудзь тут. Я доўга не затрымаюся.

Івашэвіч пайшоў на другі бок праспекта Леніна (так ён у той час называўся), а я застаўся стаяць каля гасцініцы “Мінск”. Ажно гляджу: праз некалькі мінут Іван Пятровіч вяртаецца назад. Ён наблізіўся і з усмешкай кажа:

– Пайшлі да Танка.

Я зноў заўпарціўся.

– Скажаў, каб без Васька назад не прыходзіў. Хоча цябе бачыць. Пайшлі!

– Ну раз так, то трэба паслухацца.

І мы рушылі ў бок дома беларускага класіка. Я, канечне, хваляваўся, але куды дзенешся, не быць жа ўцекачом у такую, магчыма, гістарычную часіну? Мы падняліся, здаецца, на чацвёрты паверх. Івашэвіч націснуў на кнопку. Дзверы адчыніў сам Максім Танк. Ён правёў нас па даўгім калідоры ў свой пакой, прапанаваў сесць каля стала. Сам сеў насупраць. Івашэвіча ён ведаў многа гадоў, а вось я для яго быў навічком. І Яўген Івановіч пацікавіўся, дзе я працую, што пішу.

– Я чытаў твае вершы ў “Маладосці”, – прамовіў ён. – Неблагія. Прачытай што-небудзь новае.

Я па памяці пачаў чытаць тое, што лічыў лепшым.

– Добра, – падбадзёрыў Максім Танк. – Але старайся не паўтараць тэм, на якія ўжо пісалі іншыя аўтары. Шукай свае, новыя, свежыя. А каб не паўтарацца, трэба больш чытаць твораў і старэйшых і маладых паэтаў.

Загаварылі пра зборнік вершаў для дзяцей Івана Івашэвіча. Максім Танк сказаў:

– Надрукуй свае творы на машынцы і пашлі ў выдавецтва “Юнацтва”. Я патэлефаную хлопцам і папрашу, каб выбралі ўсё самае лепшае і выдалі кнігу.

Кніга “Сцяжынка”, прыгожа ілюстраваная, пазней была выпушчана ў свет.

А ў сваім Дзённіку за 1969 год 27 сакавіка пра той дзень і нашу сустрэчу Максім Танк зрабіў такі запіс: “А хваробы не ўступаюць. Магчыма, Любашы прыйдзеца легчы ў бальніцу, бо тромбафлебiт усё больш дае аб сабе знаць. І ніякія лекі не памагаюць. І ў мяне зноў вярнулася арытмія. Быў доктар. Загадаў ляжаць. А як ляжаць, калі ўварваліся госці з Вільнюса. Прыехаў П.Граніт з маладым паэтам Васько. Пазванілі з ЦК, пыталіся, як мы думаем адзначыць 25-годдзе вызвалення Беларусі ад нямецка-фашысцкіх захопнікаў”. (“Полымя” №1 за 1997 год).

Летам з Раманам Шаўко мы зноў трапілі ў Зачэпічы да Івана Івашэвіча. А было гэта так. У суботу выехалі на Нёман пазагараць, пакупацца, адпачыць. Размясціліся на левым беразе ракі насупраць вёскі Збляны, што на Лідчыне. Тут вельмі маляўнічая прырода. Справа ад нас сінела, цягнучыся аж да лесу, даўгая затока. За ёю расло асобнымі астраўкамі белавата-зелёнае лазовае кустоўе. Злева ўзвышаўся невялікі пагорак з абрывістым пясчаным берагам, з якога мы скочваліся ў раку. А далей раскінулася з невялікімі лагчынкамі і ўзвышэннямі, пакрапанымі ядлоўцавымі кустамі, паша, на якой пасвіліся каровы збялянскіх жыхароў.

Нёман у гэтым месцы быў неглыбокі, з цвёрдым пясчаным дном. Каровы цераз яго пераганялі ў большасці сваёй дзяўчаты, загаліўшы, каб не намачыць, вышэй каленяў, сукенкі. Увогуле было прыгожае відовішча: раніца, спяваюць птушкі, ласкава свеціць сонца, цераз раку брыдуць каровы, а за імі – гарэзныя, усмешлівыя дзяўчаты з галінкамі ў руках.

Тады, у шасцідзiesiąтых гадах, у Зблянах, як і ва ўсіх вёсках, было многа людзей, дзяўчат, хлопцаў – не тое, што зараз, калі вясковыя хаты апусцелі. У кожным двары трымалі

па адной, па дзве каровы. У затоках каля правага берага плавалі гусі.

Вада ў Нёмане ў той час была чыстая. Мы з Раманам, абапёршыся рукамі аб дно, нават пілі яе, і нічога з намі не рабілася. Паблізу ў рацэ віднеліся рэшткі тамавання – загароды, складзенай з камянёў. Некалі іх рабілі з абодвух бакоў ракі, каб пасярэдзіне вада лепш разрыхляла дно, каб было глыбей і без перашкоды маглі хадзіць катэры і платы. Такія тамаванні там-сям засталіся, астатнія разбурылі час і вада.

Ну дык вось, у рэштках гэтага тамавання прабіваліся пругкія рукавы вады, і мы з Раманам любілі, трымаючыся рукамі за камяні, плюхацца ў іх. Пасля, крыху паплаваўшы, ішлі на бераг заграць.

Выкупаўшыся, як гусі, пасвяжэлыя, загарэлыя, недзе каля шасці гадзін рушылі ў бок вёскі Нясілавічы на аўтобусны прыпынак, каб адтуль дабрацца ў Дзятлава. Але па дарозе ўзнікла думка: ці не правесці на берае Нёмана і яшчэ адзін дзень – нядзелю.

– Дык чаго мы паедзем дадому? – прапановаў я. – Давай зойдем да Івашэвіча, пераначуем у яго – і зноў вернемся на сваё сённяшняе месца. Раман падтрымаў такую думку. Мы павярнулі на дарожку, якая праглядвалася ў траве (тут была сенажаць), і пакročылі па ёй да лесу, мяркуючы, што недзе ў тым баку павінны быць Зачэпічы. Трапім туды ці не ў такім накірунку – дакладна не ведалі.

На шляху трапіўся невялікі палетак з моркваю, які цягнуўся аж да Нясілавіч. Згаладнелыя, накінуліся на моркву, чысцілі яе спачатку аб траву, а пасля знайшлі асколкі шкла ад разбітай бутэлькі і імі саскрабалі пясок са сваёй спажывы.

Неўзабаве ўвайшлі ў лес. Спакойна крочылі ў засенні дрэў, ловачы асалоду ад спева птушак. Праз колькі часу перад намі паказаліся першыя будынкі. Зачэпічы ці не? У агародзе ўбачылі жанчыну з хлопчыкам. Запыталі ў яе.

– Зачэпічы, – адказала спакойна.

– А дзе дом Івашэвіча?

– Выходзьце вось сюдою на вуліцу, а там вам падкажуць.

Мы і без падказкі трапілі на падворак паэта. На шчасце Іван Пятровіч быў дома. Ён абрадаваўся нашаму прыходу. Запрасіў у хату. Добра пачаставаў. Паказаў некалькі новых твораў. Сказаў, што ў выдавецтва адправіў рукапіс свайго зборніка вершаў для дзяцей. Пасля мы выйшлі на падворак, з паўгадзіны пасядзелі на бярвеннях каля дрывотні, пагаманілі. Затым Івашэвіч адвёў нас на сенавал спаць.

А раніцаю пачулі, як скрыпнулі дзверы і Іван Пятровіч запытаў:

– Спіце яшчэ?

– Не, ужо прачнуліся.

– Ідзіце, будзем снедаць.

Ён яшчэ добра пачаставаў нас і даў на дарогу парэзанага на лустачкі хлеба і сала. Вывеў за гумно, прамовіў:

– Вось ідзіце па гэтай дарозе. Яна вас выведзе прама на бераг Нёмана насупраць Зблян. Туды ў маладосці мы хадзілі на рыбалку. У затоцы вадзілася вельмі многа рыбы. А сюды вы як ішлі ад Нясілавіч, крыху калясілі.

Прыемна было крочыць праз росны лес, у суправаджэнні сонца спускацца з узвышанага месца на выган, зноў бацьчы вёску Збляны, Нёман, кароў і дзяўчат, якія перабрыдалі цераз раку, і добрым словам успамінаць Івашэвіча.

Як жылося ў Дзятлаве

Можна сказаць, што і надрэнна. Я і Ігар Паранок, які працаваў у дзіцячай спартыўнай школе, уладкаваліся на добрую кватэру па вуліцы Чырвонаармейскай.

Дом гэты стаяў насупраць царквы. У ім жыла ўкраінка Ганна Міхайлаўна (не помню прозвішча). Усе ў Дзятлаве яе добра ведалі, бо яна рабіла вянкi да помнікаў, і называлі про-

ста Міхайлаўна. Мы – таксама. Таму і засталася ў памяці толькі адно слова “Міхайлаўна”.

Гэта жанчына вельмі добра нас даглядала. Варыла смачны ўкраінскі боршч, мыла кашулі. За ўсё гэта плацілі па сорок рублёў на старыя грошы.

Іншы раз заглядалі ў нашае жытло былы загадчык райана, а ў згаданы час дырэктар сярэдняй школы №1 Анатоль Матвеенка, а таксама рэдактар газеты “Перамога” Рыгор Кавальчук. Ім, напэўна, было сумнавата сядзець дома ў чатырох сценах, а тут збіралася кампанія, тут мы гулялі ў карты, гаманілі.

Усе шэсць асноўных вуліц у Дзятлаве выходзяць на плошчу. І пасля работы на ёй заўсёды збіраліся ў групкі людзі, каб скінуць дзённыя турботы, абмяняцца думкамі. Пасля адны ішлі ў закусачныя, іншыя, калі быў не зімовы перыяд, – на стадыён.

Хлопцы з рэдакцыі Васіль Пранкевіч, Аркадзь Брынд, Раман Шаўко, я, работнікі дзіцячай спартыўнай школы – браты Валера і Мікола Петрыкевічы, Ігар Паранок, Вячаслаў Венславоўскі, супрацоўнік райархітэктуры Толя Радзюк, інжынеры з ляггаса Славік Шэршань, Валодзя Барысевіч і многія іншыя, як толькі злазіў снег, ішлі пасля работы на стадыён і гулялі там у гарадкі. У выхадныя дні таксама не абыходзілася без гэтага. Каля нас збіралася нямала балельшчыкаў. Было весела і займальна. Тут я сябе адчуваў намнога лепш, чым ў Хвінявічах і Меляхавічах. Мала сумаваў і таму амаль перастаў ездзіць у Гродна. Ездзіў толькі, калі пасылалі на якія-небудзь семінары ці курсы ўдасканалення па лініі абкама партыі.

На гэтыя курсы выпраўляўся з вялікай ахвотай, бо ўдавалася сустрэцца з сябрамі, пахадзіць па любых мясцінах, вуліцах, заглянуць у свой інстытут, у рэдакцыю газеты “Гродзенская праўда” (ўбачыцца там з Васілём Быкавым), у дом Элізы Ажэшкі (сустрэцца з Аляксеем

Карпюком), у музей Максіма Багдановіча і пагаманіць з Данутай Бічэль. З Гродна Дзятлава мне падавалася такім, як з Дзятлава – Хвіневічы і Меляхавічы, – глухаманню.

Тым не менш, Дзятлаўшчыне я аддаў сем гадоў, два з іх – школе і пяць – рэдакцыі газеты “Перамога”.

Пераезд у Ліду

У гэтым горадзе я быў тры разы. Адзін раз заказваў аўтобус для паездкі на экскурсію вучняў Хвіневічскай васьмігодкі і два выпраўляўся з Лідскага аўтавакзала ў Ашмяны і Валожын. Але добра горада не ведаў і пэўнага уяўлення аб ім не меў. І вось ў 1971 годзе мае сябры з рэдакцыі Лідскай газеты “Уперад”, з якімі я бываў на курсах удасканалення ў Гродне, патэлефанавалі, што ў Лідзе патрабуецца карэспандэнт-арганізатар раённага радыё, і калі хочаш – прыезджай. Я адмовіўся: не хацеў развітвацца з такім зладжаным, дружным калектывам рэдакцыі газеты “Перамога”, дзе працаваў ужо адказным сакратаром, з бездакорнымі сябрамі, з прыродай Дзятлаўшчыны. І карцела быць бліжэй да Калпінскіх, да Лёдзі і яе сям’і.

Але вось у 1972 годзе з рэдакцыі аб’яднанай газеты “Уперад” (зараз “Лідская газета”) зноў патэлефанавалі, што ёсць вольнае месца карэспандэнта ў прамысловым адзеле. Я задумаўся. А ў суботу паехаў у Ліду, пахадзіў па вуліцах гэтага горада, пабываў у парку, на беразе возера, каля крэпасці, на рынку, заглянуў у некаторыя магазіны. Ліда мне спадабалася, і, едучы дадому ў аўтобусе, я цвёрда рашыў: пераеду сюды. Тут, напэўна, большае літаратурнае асяроддзе, і ўсё-такі немалы горад, не якісьці там гарадскі пасёлак Дзятлава. А пэўнае кола сяброў і знаёмых з цягам часу знойдзецца і ў Лідзе.

Дачакаўшыся панядзелка, патэлефанаваў у рэдакцыю газеты “Уперад” і сказаў, што згодны пераехаць і пайсці працаваць у прамысловы адзел карэспандэнтам.

– Тады падавай там заяву на звальненне і прыязджай.

Падаў. Дзятлаўскі рэдактар не хацеў мяне адпускаяць. Праз два тыдні напісаў другую заяву, і ў адпаведнасці з заканадаўствам мяне звольнілі.

У жніўні 1972 года ўжо прыступіў да работы на новым месцы.

Двухпавярховы цагляны будынак рэдакцыі стаяў (ён і цяпер тут стаіць) па вуліцы Ленінскай, непадалёку ад пераезду цераз чыгунку. Маста цераз яе тады яшчэ не было, але пачалі ўжо завозіць пясок і рабіць з двух бакоў насыпы.

Я сядзеў на другім паверсе ў прасторным кабінце разам з загадчыкам прамысловага аддзела Кастусём Сіневічам. Рэдактарам тады быў Аляксандр Жалкоўскі, намеснікам рэдактара Мікола Янушкевіч, адказным сакратаром Віктар Кучынскі, загадчыкам сельгасаддзела Сямён Якацук, загадчыкам аддзела пісьмаў Аляксандр Нідзер. У аддзеле пісьмаў працавалі яшчэ малады паэт Пятро Макарэвіч і Людміла Бручыкава (дзявочае прозвішча Калошка), якая разам з мною вучылася ў адным інстытуце, былая аднакурсніца Зіны Весялоўскай і Ніны Сакалоўскай. З Людаю ў Гродне ў мяне былі цёплыя дружэлюбныя адносіны. Я бываў з Паўлам Дубком у іх пакоі ў інтэрнаце. Мяне радалі і натхнялі яе шчырыя дзявочыя ўсмешкі на лесвіцах і ў калідорах інстытута. У Лідзе нашы адносіны таксама нічым не азмрочваліся. Наадварот, часта ўспаміналі гродзенскае студэнцкае жыццё, разглядалі фотаздымкі тае пары.

Неўзабаве Нідзер перайшоў працаваць у рэдакцыю газеты “Знамя юности” (уласным карэспандэнтам па Гродзенскай вобласці), а мяне назначылі загадчыкам аддзела пісьмаў. У гэтым аддзеле па-ранейшаму заставаліся Макарэвіч і Бручыкава. Наш вялізны кабінет размяшчаўся на першым паверсе. За ім быў кабінет адказнага сакратара Віктара Мікалаевіча Кучынскага. Суму не ведалі, бо ў

адзел часта заходзілі пазаштатныя аўтары газеты: спартсмены, ветэраны вайны, пачынаючыя паэты, супрацоўнікі дзяржаўтаінспекцыі, школьная моладзь.

Да таго ж, у хуткім часе стварылі ў рэдакцыі школу рабселькораў, якой кіраваў я і ў якой праводзіў заняткі з наведвальнікамі: знаёміў з газетнымі жанрамі, вучыў, як пісаць заметкі, карэспандэнцыі, аналітычныя артыкулы, нарысы, замалёўкі, рэпартажы, фельетоны і г.д.

Гэту школу наведвалі рабочыя заводаў (заняткі праводзіліся пасля пяці гадзін), урачы санэпідстанцыі, супрацоўнікі архітэктуры, школьнікі горада і раёна, спартсмены, міліцыянеры. Быў вялікі пазаштатны актыў (больш як шэсцьдзесят чалавек), не тое, што ў пазнейшыя часы. Прыходу кожнага ў рэдакцыю заўсёды былі рады, ахвотна друкавалі іх матэрыялы. Выпускнікам сярэдніх школ, жадаючым звязаць свой лёс з друкаваным словам, пісаў рэкамендацыі для паступлення ў Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт на факультэт журналістыкі. І зараз некаторыя з выпускнікоў працуюць у рэдакцыі “Лідскай газеты”, у абласных і рэспубліканскіх сродках масавай інфармацыі. Прыемна з імі сустракацца і ўспамінаць іх першыя крокі ў журналістыку.

У гэты час ў рэдакцыі “Лідскай газеты” працуюць выпускнікі школы рабселькораў Кацярына Серафіновіч – зараз галоўны рэдактар (дзявочае прозвішча Чапля), Святлана Талмачова – загадчыца сельгасаддзела (дзявочае прозвішча Казлова), Таццяна Кудрашова – загадчыца прамысловага аддзела (дзявочае прозвішча Роман). У той час усе яны былі маладзенькімі дзяўчынкамі.

З пазаштатных аўтараў актыўна выступалі ў друку Анатоль Свечкін, Міхась Хахлоў, Мікалай Сарока, Рыгор Галко, Сяргей Говар, Серафім Янец, Уладзімір Пышынскі, Аляксей Рачыцкі, Анатоль Кулеш, Канстанцін Пасечнік, Іван Новікаў, Міхась Булай, Яўген Пятакін, Тадэвуш Вайткевіч, Марыя Маліхтаровіч і іншыя.

Калі мы выпраўляліся ў Гродна на абласны з'езд рабселькораў, то заказвалі ў аўтобусна-таксаматорным парку вялікі аўтобус, і ён быў запоўнены да адказу. То было кіпучае, шматграннае, паўнакроўнае жыццё.

У адзеле пісьмаў рэдакцыі на сцяне вісеў вялізны стэнд (амаль на ўсю сцяну), на якім была адлюстравана гісторыя газеты “Уперад”. На ім размяшчаліся пасведчанні былых работнікаў рэдакцыі, фотаздымкі і іншыя матэрыялы. Праз некалькі гадоў гэты стэнд перанеслі ў другую палавіну будынка, адкуль выселілі гаспадарчы магазін, і ўтварылі там актавую залу рэдакцыі. Але пад час чарговага рамонта памяшкання таго стэнда не стала.

3 гісторыі газеты “Уперад” (зараз “Лідская газета”)

Першыя нумары газеты “Уперад” выйшлі ў свет у верасні 1939 года. На жаль, яны не захаваліся. У бібліятэцы імя Леніна ў Маскве пачатак архіўнай падшыўкі газеты “Уперад” пачынаецца з №12 за 2 лістапада 1939 года. На тытульнай старонцы выдання значыцца: “Уперад”, орган часовага ўпраўлення горада Ліды і Лідскага павета”. У правым верхнім баку напісана: “Ад гэтага часу ўся ўлада на тэрыторыі Заходняй Беларусі належыць працаўнікам горада і вёскі ў асобе Саветаў дэпутатаў працоўных”.

Гэта быў бурны час станаўлення новай, Савецкай, улады на былых заходніх крэсах. Па стану на 3 жніўня 1940 года, як пісала газета, у Лідскім павеце былі ўжо арганізаваны калгасы імя Сталіна (в.Беневічы), “17 верасня” (в.Агароднікі), імя Леніна (в.Ганчары), “Чырвоны Сялец” (в.Сялец), імя Молатава (Бердаўскі сельсавет), імя Сталіна (Вяліка-Ольжаўскі сельсавет).

23 сакавіка 1941 года газета “Уперад” паведамляла аб зацвярджэнні ўдзельнікаў Усесаюзнай сельскагаспадар-

чай выстаўкі. З Лідскага раёна туды трапілі калгас імя Молатава, які сабраў 161,5 цэнтнера бульбы з 13 гектараў, калгас імя Леніна, які сабраў 180 цэнтнераў клубняў з 18 гектараў, сельгасгаспадарка “Чырвоны Сялец”, дзе з 11,7 гектара плошчы атрымалі 157,7 цэнтнера бульбы.

А вось, напрыклад, якія факты лічыліся тады значнымі. У газеце за 10 чэрвеня 1940 года ў невялікай інфармацыі паведамлялася: “У падрыхтоўцы да ўборачнай кампаніі лідскім спажывецкім саюзам завезена ў вёскі больш, як 100 штук кос, каля 4000 штук брускоў, малаткоў і бабак, закуплена 10 тон вяровак. Райспажыўсаюз заказаў 15 тысяч трапыжак, з якіх 8 тысяч ўжо падрыхтавана”.

Як жа газета “Уперад” па тым часе выконвала свае функцыі? Тут можна прыгадаць адзін цікавы факт. Рэспубліканская газета “Звязда” у №275 за 29 лістапада 1939 года пад рубрыкай “Бальшавіцкі друк заходніх абласцей БССР у барацьбе за новае жыццё” пад загалоўкам “Глыбей асвятляць новае жыццё” пісала: “Перад намі два калектывы газет: Лідскай “Уперад” (рэдактар таварыш Абрамзон) і маладзечанскай “Чырвоны сцяг” (рэдактар таварыш Багданаў). Па фармату яны аднолькавыя, поле дзейнасці іх таксама аднолькавае, але розніца паміж імі вялікая.

Газета “Уперад” – жывая, цікавая. На яе старонках можна бачыць імёны дзесяткаў мясцовых аўтараў, якія пішуць па розных хвалюючых пытаннях. У газеце адлюстроўваецца кіпучае жыццё, якім жыве горад Ліда з яе дваццацітысячным насельніцтвам”.

Гэта была высокая ацэнка лідскай газеты, не тое, што маладзечанскай. Яна прыдавала натхнення творчым супрацоўнікам рэдакцыі і пазаштатным карспандэнтам, падняла іх настрой.

Аднак усё гэта светлае, радаснае крыху больш, чым цераз паўтара года, раптам абарвалася ў адзін дзень. 22

чэрвеня 1941 года на нашу зямлю накацілася вайна. Апошні перадваенны нумар газеты “Уперад” №69 (230) – выйшаў у пятніцу, 20 чэрвеня 1941 года з перадавым артыкулам “Мацаваць абаронную работу”.

На жаль, мацаваць было позна. У першы дзень вайны нямецкія самалёты ўжо бамбілі наш горад. А праз кароткі час захопнікі акупіравалі яго.

Газета перастала выходзіць. Прыціхла пад цяжарам навалы мясцовае насельніцтва. Але ненадоўга. На Лідчыне нараджаецца партызанскі рух. Асабліва разгортваецца ён у 1942 годзе. І неўзабаве выходзіць свая, да болю знаёмая, газета “Уперад”. Яна друкуецца на лістках з вучнёўскага сшытка, на абгортачнай паперы. Матэрыялы яе заклікалі да барацьбы з ворагам, інфармавалі людзей аб становішчы на франтах. Да вызвалення Лідчыны ад захопнікаў выйшлі 52 нумары газеты агульным тыражом 26 тысяч экзэмпляраў.

Неўзабаве пасля вызвалення Лідчыны зноў пачынае выходзіць газета “Уперад” на дзвюх палосах. Да канцы вайны ў ёй галоўным чынам друкаваліся загады Вярхоўнага Галоўнакамандуючага, апэратыўныя зводкі з франтоў.

Асвятленню тутэйшага жыцця месца адводзілася мала: не хапала плошчы. Аднак, з №61 (481) за 3 ліпеня 1947 года газета стала выходзіць на чатырох палосах – і лепш, паўней у ёй расказвалася пра справы горада і вёскі.

Гэта быў цяжкі час пасляваеннага станаўлення, аднаўлення разбуранай гаспадаркі. Пачалі адбудоўвацца прадпрыемствы. Адраджаліся камбінат харчовых канцэнтратаў, завод сельскагаспадарчага машынабудавання, мясакамбінат, млынзавод і г.д.

Газета “Уперад” давала цераз БелГА кароткія звесткі з усіх буйнейшых будоўляў краіны, а таксама асвятляла ход будаўніцтва на Лідчыне. У гэтым штатным супрацоўнікам рэдакцыі дапамагалі грамадскія карэспандэнты.

Найбольш актыўнымі сярод іх былі Н.Кастрыцкая, І.Мудрэнка, П.Сучкоў, В.Савіч, А.Сяльвашка, А.Лісаф’еў, Т.Лушкова і іншыя. На жаль, перад большасцю з іх сёння ўжо прыходзіцца нізка схіліць галовы, каб успомніць іх добрым словам, іх былыя заслугі перад лідчанами.

Шмат сіл, энергіі, розуму, душэўнай цеплыні аддалі газеце яе былыя штатныя супрацоўнікі М.Шалімава, Г.Радкевіч, М.Дзелянкоўскі, М.Васілеўскі, М.Радчанка, В.Кучынскі, Л.Казачэўскі, У.Мельнікаў, В.Сініца, А.Окунеў.

У газеце “Уперад” працавалі такія вядомыя беларускія паэты, як Валянцін Таўлай і Ніна Тарас. Друкавалі ў ёй свае вершы паэты-падпольшчыкі Іван Івашэвіч і Васіль Струмень.

Нельга не ўспомніць сёння рэдактараў газеты “Уперад”. Імі былі Аркадзь Абрамзон, Юльян Драгун, Аркадзь Гарэлік, Аляксандр Богуш, Аляксандр Жалкоўскі, Аркадзь Бяспалы.

Гісторыя выдання працягваецца.

У наш час

Некаторых работнікаў рэдакцыі я ўзгадваў вышэй. Зараз хочацца ўспомніць і тых, якія прыйшлі ў рэдакцыю і на радыё раней ці пазней за мяне (радыё тады ўваходзіла ў склад рэдакцыі, таму я не буду іх размяжоўваць, а таксама не буду называць іх пасады, за выключэннем некаторых, таму што яны, пасады, мяняліся).

У рэдакцыі ў тых часы працавалі творчыя работнікі Пятро Макарэвіч, Іван Лазута, Міхась Дашко, Алесь Нідэр, Алесь Стадуб, Аляксей Карэнка, Сямён Якацук, Ганна Басікевіч, Святлана Казлова, Таіса Бушык, Віктар Кучынскі, Мікалай Мамоўка, Зінаіда Салаўянава, Кацярына Чапля (Серафіновіч), Тадэвуш Чарнавус, Сяргей Кучынскі, Людміла Петрулевіч, Фёдар Кардаш, фотакарэспандэнты

Яўген Пятакін, Генадзь Гайдурэў, Георгій Бараўцоў, Ліля Лапшына, карэктары Марыя Шалімава, Людміла Бручыкава, якая перайшла з аддзела пісьмаў, Ірына Мась, вадзіцелі аўтамашыны Уладзімір Майбарада, Мікалай Рачынскі, машыністкі Міва Траяноўская і Марыя Мікша.

Пры цякучасці кадраў, магчыма, каго і прапусціў.

Для чаго пералічваю работнікаў рэдакцыі, якія працавалі ў маю бытнасць? Я кіраваўся думкай, што пры прабежцы часу пра іх, магчыма, ніхто і не ўспомніць. А ў гэтай кнізе прозвішчы іх захаваюцца, перайдуць у спадчыну наступным пакаленням рэдакцыі, лягчэй будзе працягваць гісторыю “Лідскай газеты”, калі хто-небудзь з творчых работнікаў загарыцца для гэтай мэты натуральным чалавечым жаданнем.

Як працавалася ў рэдакцыі? Паміж намі кажучы, усяго хапала. Цікава было збіраць матэрыялы на прамысловых прадпрыемствах, у будаўнічых арганізацыях, у школах, у калгасах, у сельсаветах, у лясніцтвах і г.д.

Для мяне заўсёды быў радасным выезд у раён, асабліва, калі ў машыне падбіралася добрая, дружная кампанія. То былі святочныя дні, прыпудраныя нават духам рамантыкі. Я навучыўся хутка браць матэрыял, не цягнуў жылы са свайго суразмоўцы. Памятаю такі выпадак: пакуль адзін з нашых супрацоўнікаў “дабіваў да ручкі” сваімі роспытамі заатэхніка на ферме, я на каленях у машыне напісаў цэлы артыкул на чатыры старонкі з толькі што ўзятых фактаў.

Не ўсё ў рэдакцыі, аднак, ішло гладка. Былі і канфлікты, пераважна з-а нейкай драбязы. Адны крыўдавалі, што іх матэрыялы залежваюцца, іншыя выказвалі незадавальненне тым, што іх артыкулы скарачаюцца, а значыць і радкоў атрымліваецца менш, што адмоўна адбівалася на зарплатце. Часам канфлікты набывалі высокі накал, ствараліся групойкі пакрыўджаных і залашчаных. Іншы раз абстаноўка ў рэдакцыі нагадвала былую абстаноўку ў Меляхавіцкай сярэдняй школе. Пісаліся ананімныя і

за подпісам лісты ў вышэйшыя інстанцыі. Прыязджалі на праверку і з мэтай прымірыць канфлітуючыя бакі прадстаўнікі абкама партыі, прыходзілі ідэолагі з райкама. Але не заўсёды удавалася жаданае прымірэнне. Альбо, можна сказаць, нават зусім не ўдавалася.

А во якая была акалічнасць: калі выязджалі на сустрэчы з сябрамі-журналістамі ў Вільнюс, у Тракай, на возера Свіцязь, у Маладзечна, у Баранавічы, Іўе, Воранава, то там усе былі “блізняты-браты”, чокаліся, спявалі песні, часова забываліся пра ўсе крыўды і нягоды. А пры вяртанні ў рэдакцыю, з надыходам шэрых будняў канфлікты зноў ажывалі.

Але я не буду ў дэталях іх узгадваць. Ды гэта нікому і не патрэбна. Добрае, як кажуць, застаецца ў памяці назаўжды, а дрэннае забываецца.

І ўсё ж прыемнага, станоўчага было больш, чым адмоўнага, заганнага. З асаблівай цеплынёй успамінаюцца выезды на ўлонне прыроды, дзе мы адзначалі Дзень друку. Гэта было на беразе Нёмана, Дзівы, проста ў лесе, каля вёскі Дайнава, Далекія. Засталіся незабыўныя ўражанні ад нашых застолляў у двары Тадэвуша Чарнавуса на хутары Рылаўцы. Сталы звычайна ставілі пад высокаю, тоўстаю, разгаліністаю грушою, у цяньку, каб не данімала сонца. Каля іх старанна ўвіхаліся нашы жанчыны, а мы, мужчыны, чакалі ўрачыстага моманту. Колькі было смеху, песень, вяселля!

Аднойчы адзначалі Дзень друку непадалёку ад вёскі Белагруда. У самы разгар вяселля паліў дождж. Мы хуценька ўсё сабралі і паехалі на хутар Дубчаны, у дом, дзе некалі жылі песць і пёшча Пятра Макарэвіча. Такая назіралася карціна: за вокнамі бліскае маланка, грыміць гром, шуміць дождж, а мы весялімся. Тады рэдактарам быў Аркадзь Пятровіч Бяспалы.

Жаніцьба

У пачатку 1974 года я пазнаёміўся з маладой прыгожай дзяўчынай Марыяй Францаўнай Акавіцкай. Яна працавала галоўным бухгалтарам ў райкаме прафсаюза работнікаў сельсай гаспадаркі і нарыхтовак. Пайшоў да яе браць інтэрв'ю адносна таго, як і дзе адпачываюць і лечацца калгаснікі, у якія санаторыі ім выдзяляюцца пуцёўкі, ці ўсе заяўкі задавальняюцца.

Мы з ёю на гэтую тэму размаўлялі больш гадзіны. Марыя акуратна выбірала са сваіх папераў усе данныя. Пасля загаварылі на вольныя тэмы. Тут жа даведаўся, што яна халасцячка. Да пераезда ў Ліду жыла ў вёсцы Кавалі Ваверскага сельсавета. Зараз у выхадныя дні ездзіць туды да сваіх бацькоў, дапамагае па гаспадарцы, завочна займаецца ў вышэйшай прафсаюзнай школе ВЦСПС у Маскве на эканамічным факультэце.

Прапанаваў схадзіць вечарам у кіно ў кінатэатр “Юбілейны”. Яна пагадзілася. Пасля праводзіў яе дадому. Жыла Марыя ў той час па вуліцы Перамогі, непадалёку ад універсама “Цэнтральнага”, у драўляным прыватным доме, у якім гаспадары адвялі ёй асобны пакой.

З гэтага часу мы сустракаліся амаль кожны вечар. Разам хадзілі на розныя гарадскія мерапрыемствы, у кіно, у канцэрты, на танцы ў Дом афіцэраў. А ў сакавіку 1974 года распісаліся і згулялі вяселле. Два гады жылі на прыватнай кватэры па вуліцы Міцкевіча, пасля гарвыканкам выдзяліў мне двухпакаёвую кватэру ў пяціпавярховым доме, у цэнтры горада па вуліцы Савецкай.

У 1975 годзе ў нас нарадзілася дачка Алёна, а ў 1983 – сын Аляксандр. Яны выдатна займаліся, калі падраслі, у школе, без усялякіх праблем паступілі ў вышэйшыя навучальныя ўстановы і паспяхова скончылі іх: Алёна

педагогічны ўніверсітэт імя Максіма Танка, а Аляксандр – Мінскі інстытут кіравання, юрыдычны факультэт.

У дзевятнаццаць гадоў Алёна выйшла замуж. У яе ёсць сын Аляксей і дочка Волечка – гэта мае ўнук і ўнучка. Яны, трэба спадзявацца, працягнуць наш радавод.

Пра Паэтаў

Да майго прыезду ў Ліду літаратурным аб'яднаннем пры рэдакцыі газеты “Уперад” кіраваў адказны сакратар Віктар Мікалаевіч Кучынскі. Ён жа ўкладваў літстаронку. З маім пераходам на пасаду загадчыка аддзела пісьмаў гэтую справу даручылі мне. І ёю займаўся аж да выхаду на пенсію і яшчэ два гады, будучы на пенсіі, але ужо не працуючы на штатнай рабоце ў рэдакцыі. Доўгі час літаб'яднанне не мела сваёй назвы. Пасля я прыдумаў – “Суквецце”. Такой яна трымаецца і па сённяшні дзень. Літаб'яднанне “Суквецце” – гучыць не дрэнна. І жыць яму, магчыма, у вяках.

Пры рэдакцыі ў розныя часы гуртаваліся паэты Станіслаў Суднік, Пятро Макарэвіч (штатны работнік), Алесь Бурак, Віктар Бачароў, Міхась Мельнік, Смарагд Сліўко, Ірына Сліўко, Уладзімір Бурак, Леанід Віннік, Іван Гушчынскі, Святлана Цішук, Галіна Каваленка, Тадэвуш Чарнавус (пазней стаў штатным работнікам), Іван Саўко, Марыя Масла, Уладзімір Дронаў, Таццяна Сямёнава, Алесь Хітрун, Алена Какорына, браты Валеры і Алесь Мацулевічы, Ірына Барадзіна, Валер Санько, Алесь Старадуб, Аляксей Сымановіч, Юля Палякова, многія іншыя.

Літстаронкі раней займалі цэлыя поласы, не тое, што зараз – маленькі куточак.

Акрамя таго, даваў нізкі вершаў многіх згаданых паэтаў разам з іх фотаздымкамі.

Мы не жылі ў вузкім замкнёным коле. Нас запрашалі выступаць у школы, у педвучылішча, у індустрыяльны

тэхнікум, у ПТВ. Мы ахвотна ішлі туды і чыталі там свае вершы, гутарылі з настаўнікамі, вучнямі, навучэнцамі.

Да таго ж у Ліду прыяджала нямала літаратараў з Мінска. Яны таксама падключалі нас да сваіх выступаў, але найперш заходзілі ў нашу рэдакцыю. У нас, напрыклад, за маю бытнасць пабывалі такія пісьменнікі, як Максім Лужанін, Станіслаў Шушкевіч, Мікола Гроднеў, Мікалай Кругавых, Уладзімір Паўлаў, Сцяпан Гаўрусёў, Казімір Камейша, Яўгенія Янішчыц, Мікола Федзюковіч, Алесь Ставер, Міхась Скрыпка, Мікола Маляўка, Мікола Мятліцкі, Уладзімір Скарынкін, Ніл Гілевіч, Васіль Быкаў, Генадзь Бураўкін, Рыгор Барадулін, Міхась Скобла, Васіль Зуёнак, Уладзімір Арлоў, Леанід Дранько-Майсюк, Эдуард Акулін, Вольга Іпатава і многія іншыя.

З 2004 года літаб'яднаннем кіраваў Міхась Мельнік. І вось значны час кіруе ім Алесь Хітрун.

У 70-ыя гады было модным праводзіць розныя фестывалі мастацтваў, дні літаратуры, семінары маладых паэтаў. У лютым 1976 года дні беларускай літаратуры праходзілі і ў Гродзенскай вобласці. Перад гэтым у “Гродзенскай праўдзе” за 14 лютага (№33) з вялікім артыкулам “Ясна ўсведамляючы свой абавязак” выступіў адказны сакратар абласнога аддзялення Саюза пісьменнікаў БССР Васіль Быкаў. Пералічваючы дасягненні літаратараў Гродзеншчыны, адзін абзац ён прысвяціў і нам, паэтам, якія “фармальна не з’яўляючыся членамі Саюза пісьменнікаў, тым не менш актыўна, на працягу шэрагу гадоў працуюць у літаратуры – гэта Яўген Яўсцігнеў, Валянцін Чэкін, Людміла Цыхун, Уладзімір Васько, Уладзімір Шурпа, Самсон Пярловіч і многа іншых – рабочых, настаўнікаў, журналістаў”.

У красавіку 1979 года ў Гродне адбылося выязное пасяджэнне бюро секцыі паэзіі Саюза пісьменнікаў БССР. Праходзіла яно ў доме Элізы Ажэшка. Сюды прыехала група паэтаў з Мінска на чале са старшынёй секцыі паэзіі, нашым земляком Алегам Лойкам. Сярод іх былі Мікола Арочка,

Вольга Іпатава, Рыгор Семашкевіч, Уладзімір Скарынкін, Генадзь Бубноў. На пасяджэнне былі запрошаны многія паэты Гродзеншчыны, вершы якіх былі вынесены на патрабавальны, але добразычлівы суд майстроў слова.

Пачатак размовы паклаў выконваючы абавязкі адказнага сакратара Гродзенскага абласнога аддзялення Саюза пісьменнікаў Беларусі Аляксей Карпюк. Грунтоўна і зацікаўлена гаварыла пра сучасную паэзію, і ў прыватнасці пра аўтараў, жывучых на Гродзеншчыне, Данута Бічэль. Яна адзначыла найбольш характэрныя рысы паэтычных твораў, расказала пра іх аўтараў, падзялілася думкамі аб далейшым развіцці маладой паэзіі. Вось вытрымкі з невялікай заметкі Юркі Голуба “Размова шла пра паэзію”, надрукаванай у “Гродзенскай праўдзе” за 17 красавіка 1979 года (№75): “Яна, Данута Бічэль, назвала імёны Марыі Шаўчонак, Генадзя Дзмітрыева, Алены Ручкай, Уладзіміра Васько, Ірыны Навуменка, Марата Гарданава, Юрыя Ленца і іншых, вершы якіх нясуць у сабе добрую сэнсавую і эмацыянальную нагрузку, хвалююць чытача. Затым госці і пісьменнікі Гродзеншчыны Аляксей Пяткевіч, Анатоль Іверс і іншыя рабілі дэталёвы разгляд прадстаўленых твораў, падзяліліся ўражаннямі ад прачытанага”.

Пасля ўсяго Алег Лойка з прэзідыма спытаў:

-Васько ёсць у зале?

Я падняўся і сказаў:

-Вось я.

Трымаючы ў руках мае вершы, надрукаваныя на машынцы, ён прамовіў:

– Дык у цябе ж гатовы зборнік. Яго хоць сёння аддаваў у выдавецтва. Нікуды не адлучайся, на перапынку пагутарым.

Неўзабаве адбыўся перапынак. Я ўстаў з-за століка і наблізіўся да Алега Антонавіча. Мы прывіталіся, і ён спытаў:

– Гэта я з табою выступаў у Яварскай школе?

– З мною.

– Ну дык вось што, вазьму з сабою твае вершы, больш уважліва прачытаю іх дома, зраблю на палях заўвагі. І як-небудзь вышлю табе ці перадам праз каго. Выправіш недахопы – і адвозь будучую кнігу ў выдавецтва.

Я, канечне, абрадаваўся такой сітуацыі. Алег Лойка здорава падтрымаў мяне. Чакаў вяртання рукапісу з нецярпеннем. І вось аднойчы, падняўшыся на пляцоўку ў сваім пад’ездзе, бачу ў дзвярах запіску. Дастаў і прачытаў. Алег Лойка пісаў: “Быў у Лідзе ў стрыечнага брата, хацеў бачыць цябе, але дома, мабыць, нікога не было, бо дзвярэй ніхто не адчыніў”. Далей ён пісаў, што амаль усё лета будзе жыць у Слоніме, у цешчы. Пакінуў у запісцы яе адрас і запрасіў, каб я ў бліжэйшы час прыбыў туды.

Дачакаўшыся суботы, на маршрутным аўтобусе з радасцю і хваляваннем ехаў у Слонім. Знайшоў патрэбны домік на беразе Шчары. На падворку сустрэў цешчу Алега Лойкі. Яна сказала, што Алег Антонавіч пакуль адпачывае: усю ноч нешта пісаў. Дамовіліся, што пасяджу на лаўцы, на вуліцы, каля плоту, і буду чакаць.

Была цудоўная светлая пагода. Пачатак чэрвеня. Яркая свяціла і грэла сонца. На лузе пасвіліся коні. Я сядзеў на лаўцы, прыпёршыся плячыма да плоту, аглядваў наваколле і марыў пра сваю першую кнігу.

Ажно праз паўгадзіны Алег Лойка ціха падыйшоў да веснічкаў і аклікнуў:

–Валодя...

Я падхапіўся.

– Ідзем на Шчару, – прамовіў ён. – Там цішэй.

Рака цякла (і цячэ) літаратальна за варотамі. На беразе таксама стаяла лаўка, зробленая, напэўна, рукамі Алега Антонавіча. Селі. Ён сказаў, што ў рукапісу, які трымаў у руках, нямала перлаў сапраўднай паэзіі, але ёсць і недахопы. І кожную заўвагу на палях растлумачваў больш падрабязна, дэталёва, падказваючы, у якім месцы патрэбна напісаць

па-іншаму. Я, безумоўна, уважліва слухаў і ўсё запамінаў. Алегу Лойку вельмі спадабаліся мае радкі:

*І намагнічвае прастору
Твая зямная прыгажосць.
Да ночы быць натхнёным бору,
Калі ты ў ім такая ёсць.*

Паэт іх працытаваў. А непадалёку, сапраўды, стаяў прыгожы сасновы бор, а ўнізе цякла празрыстая Шчара, на другім беразе якой расцілаліся лугі, парослыя лавовым кустоўем, наўкола спявалі, ціўкалі птушкі. І так хораша і светла было на душы ў мяне! Думаю, што і ў Алега Антонавіча – таксама. Вельмі іскрыста свяціліся яго вочы.

Дамоў з рукапісам у руках я ехаў у неапісальна радасным настроі. Вось што значыць падтрымка вядомага літаратара, навукоўца!

Заўвагі Алега Лойкі ўсе ўлічыў, ухіліў указанья недахопы і паехаў у Мінск.

З выданнем кнігі ніякіх праблем не было. У выдавецтве “Мастацкая літаратура” сустрэўся з Уладзімірам Паўлавым, загадчыкам аддзела паэзіі, якога ўжо ведаў, з Рыгорам Яўсеевым, які быў тут жа прызначаны рэдактарам маёй першай кнігі. Я напісаў заяўку, просячы па прапанове Паўлава ўключыць зборнік у выдавецкі план на 1981 год.

У назначаны тэрмін кніга выйшла з друку. Але сам пра гэта не ведаў. І раптам атрымліваю пісьмо ад Віктара Бародзіча са Слуцка. Раскрываю канверт, дастаю сваю кнігу “Прасветленасць” і ад радасці пацалаваў вокладку. А праз некалькі дзён атрымаў з выдавецтва яшчэ дзесяць кніг. Зборнік выйшаў накладам чатыры тысячы экзэмпляраў.

У Каралішчавічах. На пленуме Саюза пісьменнікаў

У снежні 1976 года Гродзенскае абласное аддзяленне Саюза пісьменнікаў Беларусі паслала мяне на вучобу ў дом творчасці ў Каралішчавічы. Стаяла марозная светлая пагода. Усе сцяжынкi ў лесе былі занесены пушыстым снегам. А ў Доме творчасці, былой дачы Якуба Коласа, радалі цяпло, утульнасць і чысціня. Перад намі выступалі прэзаікі, паэты, крытыкі. А мы, тыя, хто прыехаў з перыферыі, прагна лавілі кожнае свежае слова мэтраў літаратуры. Асабліва запомніліся выступленні крытыка-навукоўца Віктара Каваленкі, Івана Шамякіна, Аляксея Карпюка. Карпюк сказаў некалькі пахвальных слоў у мой адрас – і ўсе прысутныя маладыя звярнулі на мяне ўвагу. Нас тут вучылі, як выбіраць тэмы, як будаваць сюжэт, як прытрымлівацца высокіх ідэйна-мастацкіх прынцыпаў, пазбягаць у творах усяго выпадковага, дробязнага, і ў першую чаргу не забываць пра вобразнасць.

У перапынках мы ўсе перазнаёміліся. Прыемнае ўражанне пры сустрэчах выклікалі паэты Віктар Гардзеі, Павел Саковіч, прэзаік Васіль Ткачоў і іншыя.

А па заканчэнні вучобы нас павезлі ў Мінск у Дом літаратараў. Тут, у каміннай зале, адбылося выступленне маладых паэтаў. Усе, хто быў у Каралішчавічах, чыталі свае вершы. Нас слухалі класікі беларускай літаратуры, а таксама маладзейшыя пісьменнікі, якія паспелі ўжо выдаць па некалькі кніг. У зале панавала цёплая, таварыская, добразычлівая абстаноўка. Хораша было і на душы. Пасля прысутных запрасілі на чарговы пленум праўлення Саюза пісьменнікаў Беларусі, які меўся адбыцца на наступны дзень.

І вось мы ўжо на пленуме. У зале выпадкова спаткаўся з Васілём Быкавым. Крыху пагаманілі, але нядоўга – мінуты тры, бо з трыбуны Максім Танк прамовіў:

– Васіль Уладзіміравіч, падніміцеся на сцэну! Ваша месца ў прэзідыуме.

І Быкаў пайшоў туды. А я сеў у зале поруч з лідчанкай Грынай Багдановіч, якая раней прыносіла ў нашу рэдакцыю свае вершы, а зараз займалася ў БДУ. Паказаў ёй свежы чарговы экзэмпляр кнігі “Дзень паэзіі”, у якой былі змешчаны мае вершы.

На пленуме разглядалася пытанне аб рабоце з маладымі літаратарамі. З уступным словам да яго ўдзельнікаў звярнуўся народны паэт Беларусі Максім Танк. Ён адзначыў, што на сённяшні дзень у творчай арганізацыі налічваецца 307 членаў Саюза пісьменнікаў Беларусі і звярнуў увагу прысутных на тое, як па-бацькоўску клапаціліся аб выхаванні маладой творчай змены такія пісьменнікі, як Максім Горкі, Янка Купала, Якуб Колас, як шчыра адносіліся да пачынаючых літаратараў Пятрусь Броўка, Аркадзь Куляшоў, Пімен Панчанка.

Максім Танк назваў імёны здольных маладых паэтаў і празаікаў, расказаў аб рабоце творчых секцый Саюза пісьменнікаў Беларусі, камісіі па рабоце з маладымі літаратарамі, якую ўзначальваў Янка Сіпакоў.

Дакладчык адзначыў, што вопыт работы Беларускай пісьменніцкай арганізацыі з творчай моладдзю разглядаўся на пасяджэнні сакратарыята Саюза пісьменнікаў СССР, на якім Георгій Маркаў даў станоўчую адзнаку гэтаму вопыту.

З прамовай “Аб рабоце з маладымі празаікамі” на пленуме выступіў Барыс Сачанка. Ён апавядаў аб складанасці творчага лёсу пісьменнікаў. Адным бурны поспех выпадае ў пачатку творчага шляху, іншыя ўваходзяць у літаратуру марудна, але ўпэўнена. Пасля час, вялікі суддзя, кожнаму

адводзіць сваё месца. Барыс Сачанка падкрэсліў важнасць адбору матэрыялу ў творчым працэсе. Письменнік, каб не загінуць творча, павінен з жыцця браць не ўсё па парадку, а выбіраць адзіна важныя і патрэбныя з’явы, дэталі, факты.

Аб рабоце з маладымі паэтамі раскажаў Янка Сіпакоў, які заклікаў, каб размова аб вершах на пасяджэннях літаратурных аб’яднанняў вялася строга, прынцыпова і ў той жа час шчыра, па-сяброўску. Арыентаваць пачынаючых трэба на лепшыя ўзоры беларускай, рускай і сусветнай літаратуры.

Першым у спрэчках выступіў Аляксей Кулакоўскі. Письменнік падзяліўся ўражаннямі, якія выклікалі ў яго першыя апавяданні Васіля Быкава, аб падтрымцы аўтара. Аднак гродзенскі прэзаік Аляксей Карпюк зазначыў, што не такі і просты быў шлях Васіля Быкава ў літаратуру, не ўсюды яго падтрымлівалі. На творчым шляху сустракалася шмат перашкод. І спатрэбілася мужнасць, каб пераадолець іх.

Ніл Гілевіч даводзіў, што, апроч таленту, літаратару неабходны яшчэ і такія якасці, як асабістая мужнасць, смеласць. Словы павінны сілкавацца высокім грамадзянскім сумленнем, праўдай жыцця.

Анатоль Вялюгін выказаў думку, што іншага бяздарнага паэта “так пачынаюць прыгладжаць, што, здаецца, згладзяць і тыя звліны, якія ёсць”, што шэраг вершаў і зборнікаў увогуле не варта было б ні друкаваць, ні выдаваць асобнай кнігай.

На пленуме выступілі галоўны рэдактар часопіса “Маладосць” Генадзь Бураўкін, сакратар праўлення Саюза пісьменнікаў СССР Юрый Сураўцаў, пісьменнікі Іван Шамякін, Васіль Вітка, Артур Вольскі і іншыя.

Юрка Голуб і Іосіф Багіна

Дзе я друкаваўся

Пра некаторыя вайсковыя і цывільныя выданні я ўжо ўзгадваў. Тут проста хачу адзначыць, што пачынаючы ад Міхася Васілька, мае вершы амаль у кожную літстаронку “Гродзенскай праўды” давалі Васіль Быкаў, Юрка Голуб, якія прыхільна ставіліся да мяне. Голуб пачаў укладваць літстаронку, калі Васіль Быкаў пераехаў на пастаяннае месца жыхарства ў Мінск. Даваў таксама нізкі вершаў паэтаў-юбіляраў. Даў і маю з фотаздымкам з нагоды 60-годдзя. Увогуле сяброўства з гэтым паэтам распачалося, калі я яшчэ працаваў у Дзятлаве, а ён на Гродзенскім тэлебачанні. Часта запрашаў выступаць па тэлебачанні, паколькі вёў літаратурна-драматычныя перадачы. З Ліды дык ездзіў з гэтай нагоды ў Гродна некалькі разоў.

Юрка Голуб разам з рэдактарам “Гродзенскай праўды” Іосіфам Багінам наладзілі штогодні выпуск альманаха “Галасы”. У ім змяшчаліся ўсе творы, якія былі надрукаваны за год у абласной газеце. Атрымліваліся даволі тоўстыя, з прыгожымі, рознакаляровымі вокладкамі кнігі. Выйшла аж чатыры такія кнігі за 2002-2005 гады. Шчыра кажучы, ёсць што ўзяць у рукі.

Увогуле Іосіф Багіна, які любіў мастацкую літаратуру, разам з Юркам Голубам змаглі ўзняць літаратурнае жыццё ў “Гродзенскай праўдзе” на самую высокую ступень. Літстаронка і кнігі выходзілі б, напэўна, рэгулярна і далей, калі б у “Гродзенскую праўду” не прыйшоў новы рэдактар – нехта Бераснёва, якая адным махам скасавала і літстаронку і выпуск штогоднікаў. Вось што можа зрабіць адзін чалавек для лёсу рэгіянальнай літаратуры. А Юрка Голуб тым часам пайшоў на пенсію. Трэба сказаць, што гэты паэт заўсёды

прыхільна і добразычліва адносіцца да ўсіх літаратураў Гродзеншчыны. Сам піша творы арыгінальныя і адметныя ад вершаў іншых паэтаў. У дадзены момант, калі я занатоўваю гэтыя радкі, ён узначальвае абласное аддзялення Саюза беларускіх пісьменнікаў. (Пазней яго замяніў Уладзімір Дубатоўка).

І ўсё ж, не гледзячы на нядобры павеў часу, Юрка Голуб разам з празаікам, які жыве ў Гродне, Сяргеем Астраўцовым наладзілі выпуск новага альманаха “Новы замак”. Першыя нумары якога выйшлі ў 2012-2015 гадах. Хочацца спадзявацца, што альманах ні па якой чужой волі не заглохне.

Карціць назваць прозвішчы яшчэ некаторых паэтаў, якія дапамагалі мне на маім літаратурным шляху. Напрыклад, паспрыялі надрукаванню нізкі вершаў у часопісе “Малодосць” Мікола Аўрамчык і Казімір Камейша, нізкі у газеце “Літаратура і мастацтва” Віктар Шымук, у “Чырвонай змене” – Мікола Федзюковіч і Віктар Гардзеі, у часопісе “Беларусь” – Хрысціна Лялько.

Змяшчаліся вершы ў такіх раённых газетах, як “Сельская новь” (Гродна), “Перамога” (Дзятлава), у Шчучынскай, Воранаўскай, Ашмянскай, Іўеўскай, Лідскай і іншых раённых газетах. У нейкай абласной газеце Туркменістана змясціў нізку маіх вершаў на рускай мове Лешанюк, які ў 1959 годзе быў рэдактарам Астрынскай раённай газеты, а пасля пераехаў у Туркменістан і там працаваў у абласным рускамоўным выданні. Адтуль ён даслаў ліст, а пасля – і газету з вершамі. Але яна недзе згубілася, а, магчыма, дзе і ляжыць у залежах папераў.

Рэспубліканская газета “Беларуская ніва” друкавала мае творы на першай старонцы пад рубрыкай “Беларускі ручнік”. Змяшчаліся яны таксама ў калектыўных зборніках “Анталогія беларускай паэзіі”, “Дзень паэзіі”, “Краю мой Нёман”, “Бацька наш Нёман”, “Роднасць” і іншых. Прыемна усведамляць, што кніга “Роднасць”, якая выйшла у выда-

вещтве “Беларуская энцыклапедыя” у 1998 годзе аб’яднала беларускіх і рускіх паэтаў. У ёй ёсць вершы беларускіх паэтаў, якія пісалі пра Расію, і рускіх, якія пісалі пра Беларусь. У зборнік трапіў і мой верш “На Іртышы”. Не хачу прымазвацца да класікаў (гэта адбылося па воле выдавецтва), але радасна на душы, што пад адной вокладкай я апынуўся з такімі велічынямі літаратуры, як Сімон Полацкі, Максім Багдановіч, Янка Купала, Якуб Колас, Максім Танк, Уладзімір Маякоўскі, Аляксандр Твардоўскі, Міхаіл Ісакоўскі, Гаўрыла Дзяржавін, Аляксандр Грыбаедаў і іншыя.

У газеце “Звязда” было змешчана пяць апавяданняў. За апавяданне “Айн унд цванцыг”, драй унд фірцыг” стаў лаўрэатам конкурсу рэдакцыі газеты “Звязда” і Саюза пісьменнікаў Беларусі.

Выдаў зборнікі паэзіі: “Прасветленасць” (1981), “На схілах берагоў” (1997), “Кругаварот жыцця” (2011), кнігу прозы “Лясная рапсодыя” (2013).

Пра ўсё гэта можна было б і не пісаць (перад мной не справаздача ж), але публікацыі звязаны з некаторымі людзьмі і іх захацелася ўспомніць.

Новы рэдактар

Зараз вернемся ад літаратуры да прозы і паэзіі жыцця. 16 красавіка 1986 года рэдактарам газеты “Уперад” стаў Аркадзь Пятровіч Бяспалы. Да гэтага ён працаваў рэдактарам абласнога радыё. Ведаў пра ранейшыя канфлікты ў нашай рэдакцыі і стараўся, каб іх больш не было. Іншы раз разам з намі выязджаў у раён. Трымаў сябе, як роўны з роўнымі. У час паездкі даваў магчымасць дзе-небудзь расслабіцца на ўлонні прыроды – на беразе рэчкі ці ў затульным ляску. Гэта збліжала супрацоўнікаў, выклікала павагу да свайго кіраўніка. Па яго ініцыятыве дні друку адзначалі пераважна з выездам за горад. Гэтую

традыцыю пазней працягваў і я, калі Аркадзь Бяспалы па інваліднасці пайшоў на пенсію, а я выконваў абавязкі рэдактара.

Што датычыць работы, то ішла яна больш-менш роўна. Зрэшты ўсялякая праца вымагае напружання. Лямку патрэбна цягнуць, як належыць. Ні ў якім калектыве гультаёў не любяць.

Аркадзь Бяспалы быў у душы рамантык і добразычлівы чалавек. Помню аднойчы ў выхадны дзень мы (ён, я і вадзіцель Мікалай Рачынскі) выехалі адпачываць за Беліцу, на левы бераг Нёмана, на тое самае месца насупраць Зблян, дзе мы загаралі і купаліся з Раманам Шаўко, а пасля на начлег пайшлі ў Зачэпічы да Івана Івашэвіча.

Па просьбе Бяспалага я прыхапіў з сабою сетку-таптуху без лукаў. Лукі выразаў на месцы з тоўстых адросткаў лазняку. Так-сяк звязаў, нацягнуў сетку, замацаваў вярхоўкамі – і атрымалася невялічкая, але здатная таптуха. Пачалі рыбачыць у той самай затоцы, пра якую казаў Івашэвіч. Каля берага рос аір, распаўсюджваючы прыемны пах, дно было парослае рабым зеллем. Тут вялося нямала рыбы. У куль траплялі шчупакі, акуні, плоткі, мянтузы і нават ліні. Мы з Рачынскім, стоячы па розных баках, трымалі рукамі за пярэдні лук, а Бяспалы, топчучыся нагамі па зеллі, наганяў рыбу ў сетку. І добра-такі налавілі, амаль паўпакета.

Пакупаліся, пазагаралі. Ласкава свяціла і радавала сонца, наўкола буялі духмяныя травы, кветкі, у аддаленні пасвіліся збянскія каровы, варушыліся пад лёгкім подыхам ветра зялёна-белыя галінкі лазняку, між імі драмаў на пясочных плямках падбел.

Пераважна вось такія моманты і ўспамінаюцца, а не тыя, як мы, нахіляючыся над сталамі, гналі радкі, без якіх дзеля выпуску газеты таксама нельга абыйсціся.

Выбралі мяне

Праз некаторы час Фёдар Кардаш звольніўся з работы ў рэдакцыі і пайшоў працаваць на завод “Оптык”. Узнікла пытанне, каму са свайго калектыву быць намеснікам рэдактара. А ў той перабудовачны час пайшла мода выбіраць кіраўнікоў. Вось і мы на агульна-рэдакцыйным сходзе наладзілі выбары намесніка рэдактара. У спіс для тайнага галасавання Аркадь Бяспалы прапанаваў унесці маю кандыдатуру. Адна супрацоўніца прапанавала ўключыць у спіс і яе прозвішча. Яна за сябе адна і прагаласавала. Астатнія прагаласавалі за мяне. Такім чынам, з 22 лютага 1988 года я стаў намеснікам рэдактара газеты “Уперад”.

Асвятляў грамадска-палітычнае жыццё. Дужа многа разоў прыходзілася хадзіць на пленумы гаркама і райкама партыі, на сесіі гарсавета і райсавета.

Двойчы выбіралі дэпутатам гарсавета, членам камітэта народнага кантролю, камісіі па справах непоўнагадовых. Са сваімі абавязкамі намесніка спраўляўся, з Бяспалым працаваў у згодзе. Ніякія супярэчнасцяў паміж намі не ўзнікала. Мы выдатна разумелі аднаго і ў кожнай сітуацыі кіраваліся прынцыпамі сяброўства і ўзаемападтрымкі.

Аднак праз некаторы час (дакладней праз сем гадоў з дня прыёму Бяспалага на работу) да яго прывязалася хвароба. Спачатку ён хадзіў на працу на мыліцах, пасля перасеў на каляску, а ў 1994 годзе падаў заяву на звальненне. Усе мы шкадавалі рэдактара. Хадзілі ўсім калектывам да яго ў бальніцу, наведвалі на даму, як маглі, падтрымлівалі маральна. Трымаўся ён мужа, так, як быццам нічога і не здарылася.

Тры гады абавязкі рэдактара выконваў я. Патрэбна было планаваць кожны нумар газеты, даваць заданні творчым работнікам, вычытваць матэрыялы, поласы, хадзіць

на розныя мерапрыемствы ў горадзе і раёне . Не вельмі мне, вольналюбіваму чалавеку, падабаўся такі занятак. Лічыў, што гэта ў нейкім сэнсе хамут на шыі і іншы раз у кулуарах каму-небудзь з кіраўнікоў горада ці раёна намякаў, каб шукалі новага рэдактара. Тым больш, што неўзабаве патрэбна было ісці на пенсію. І ўсё ж лямку кіраўніка творчага калектыву прыходзілася цягнуць і далей.

Пры ўсёй нагрузцы разам з творчымі супрацоўнікамі шукаў і пэўную душэўную аддушыну. Такой аддушынай былі паездкі па раёне. Я стараўся хутка вычытаць матэрыялы, аддаваў іх на той час адказнаму сакратару Тадэвушу Чарнавусу для макеціравання палос і аклікаў, хто з карэспандэнтаў жадае ехаць ў калгасы. Падбіраўся экіпаж – і мы адпраўляліся ў дарогу.

Дружная чацвёрка

У гэтую чацвёрку ўваходзілі я, загадчык сельгасаддзела Пятрусь Макарэвіч, фотакарэспандэнт Ліля Лапшына, вадзіцель Мікола Рачынскі. Усе мы больш-менш падабраліся па характарах, па рамантычнаму ўспрыняццю жыцця, па любові да прыроды, да літаратуры і да паэзіі, у прыватнасці. Мы не любілі казёншчыны, чэрствасці, аднастайнасці. Паездкі ў раён пазбаўлялі нас ад усяго гэтага.

Што ўяўлялі сабою мае сябры і сяброўка Ліля Лапшына?

Пятрусь Макарэвіч працаваў у рэдакцыі на розных пасадах: у аддзеле пісьмаў, на радыё, загадчыкам сельгасаддзела. Ён пісаў вершы, якія мы разам часта абмяркоўвалі. Гэта і збліжала нас. Па характару ён упарты, ва ўсялякай сітуацыі любіў адстойваць сваю пазіцыю. Часам нават дамагаўся свайго цераз суд, калі яму наносілі маральны урон ці звальнялі з работы. І суд, бывала, стаяў на яго баку, бо парушалі нормы заканадаўства іншыя.

У адзін дзень у снежні 2007 года нас прынялі ў Саюз беларускіх пісьменнікаў. Яшчэ з намі быў Алесь Стадуб, якога таксама прынялі.

Траіх з Ліды – Суднік, я і Макарэвіч, удзельнічалі ў XII з’ездзе Саюза беларускіх пісьменнікаў, які адбыўся ў снежні 2010 года. Разам на Суднікавай машыне ехалі дадому, частаваліся “бальзамам”.

Фотакарэспандэнт Ліля Лапшына – прыгожая, сіня-вокая, з кругленькім тварыкам і пышнымі цёмна-залацістымі валасамі, дзяўчына. Займаючыся ў Гродне ў ПТВ па фотасправе, яна праходзіла ў нас практыку. Разам з намі ездзіла па раёну, хадзіла па горадзе. Фотакарэспандэнт Яўген Пятакін навучаў яе, як і што фатаграфавать. Пазней Лілю залічылі ў штат рэдакцыі. І не памыліліся. Яна аказалася на вышыні. Умела прыгожа рабіць фотаздымкі, фотаэцюды, пісала пад імі трапныя падтэкстоўкі, паступіла на завочнае аддзяленне Беларускага дзяржуніверсітэта на факультэт журналістыкі.

Аднаго дня я прайшоўся з Ліляй па чатырох прадпрыемствах горада (знаёміў з прамысловасцю і пытаўся ў майстра ці начальніка цэха, каго сфатаграфавать). Лапшына нарабіла многа фотаздымкаў. Галоўнае, што ў яе быў імпэт да работы.

Вадзіцель Мікола Рачынскі – чалавек разважлівы, разумны, наш найлепшы сябра і дарадчык. Ён акуратна вадзіў машыну, не ліхачыў. Мы казалі: “З ім нідзе не прападзеш”. А Мікола усміхаўся: “Магу вас даставіць у любую кропку зямнога шара”. У Рачынскага быў (і ёсць) голас выдатнага спевака. Не раз, едучы ў раён ці з раёна, мы ў машыне зацягвалі песню:

*Зорка Вянера ўзыйшла над зямлёю,
Светлыя згадкі з сабой прывяла...*

Альбо:

*Ты любовь моя долгожданная,
Не покинь меня, не покинь меня,
Не покинь!..*

Вось у такім складзе наша чацвёрка найбольш і найчасцей гойсала па раёне. Мы будавалі сваю работу так, каб набраць нямала матэрыялаў для газетных артыкулаў і гадзіну-дзе адпачыць дзе-небудзь на ўлонні прыроды.

Бываючы, напрыклад, у прынёманскіх вёсках Беліца, Збляны, Панямонцы, Карытніца мы не ўпускалі магчымасці спыніцца на беразе Нёмана, скінуць дарожную стому, змыць дзённы пыл, паесць, адпачыць. Тое ж самае было, калі вярталіся з Бярозаўкі ці былі ў Сяльцы, Ганцавічах, Дакудаве, Бурносах. З Біскупцаў, радзімы Дануты Бічэль, пахілялі на Гаўю. Прыемна было любаватца прыродай і думаць: усё праходзіць, а рэкі застаюцца вечнымі.

Выязджаючы з Малога Мажэйкава ці Тарнова, спыняліся на беразе Дзітвы непадалёку ад маста, цераз які вядзе дарога на Гродна і ў Ліду.

Вабіла і вёска Белагруды, непадалёку ад якой паблісквала пад сонцам вялікае, маляўнічае чыстае возера, акаймаванае з поўначы сасновым лесам. А на хутары Дубчаны, які месціцца таксама паблізу Белагруды стаіць дом, у якім жылі раней цесць і цёшча Пятра Макарэвіча і іх дзеці. Зараз гэты дом пустуе. Вось ён і стаў для нас найлепшым прытулкам у любую пару года.

У маі ці летам выносілі з хаты стол, раскладвалі на ім свой правянт і сілкаваліся пад сліўняком. Навокал поле – далёка відаць ва ўсе бакі. З усходу невялікі садочак, з поўдня каля падворку растуць вішні, чарэшні, сліўкі. Калі садавіна паспявала, сілкаваліся і ёю.

Уявіце сабе такі малюнак: за сталом сядзяць аднадумцы, паміж імі няма канфліктаў, над імі чыстае неба, яркае сонца, усё дыхае першароднай свежасцю, часам у далечыні трапечацца летняе мроіва, зелянее ці сінее (у залежнасці

ад адлегласці) лес. Сама сабою льецца вясёлая гамонка. І ў цэнтры ўвагі ўсё тая ж Ліля з распушчанымі па плячах густымі валасамі ці заплеценымі ў даўгую тоўстую касу. Лагодныя, шчырыя ўсмешкі гэтай юнай дзяўчыны, яе прыгожыя, ясныя вочы наэлектрызоўваюць нас. Нам хораша, радасна, утульна.

Позняй восенню ці зімою, у непагадзь, абед, звычайна, наладжвалі ў гэтым хутарскім доме. Распалім, бывала, печку, закіпяцім чаю, а іншы раз наварым і бульбы. (Макарэвіч яе тут садзіў на невялічкім загончыку каля хаты і захоўваў у склепе на падворку). Усё за тым жа круглым столікам у любую пагоду мы ніколі не сумавалі.

У тую пару паўсюдна пазачынялі (ліквідавалі) вясковыя сталовыя – і абедаць нам даводзілася там, дзе прыйдзецца. Адноўчы, помню, размясціліся ў полі, на невялікіх валунах, пры дарозе, каля якой расло маладое жыта. За плячыма метраў за сто стаяў зялёны сасновы лес. Паселі мы ў кружок. На траве, паміж валунамі, паслалі газету, расклалі на ёй яду – хто што меў – і пачалі абедаць. Глянем на жыта – у ім толькі што пачалі выплываць каласы. Глянем на Лілю – яна такая ж юная, як гэтае жыта. Лёгка, духмяны ветрык варушыць яе распушчаныя валасы, галасок гучыць, як песня жаваранка, а першародныя ўсмешкі, здаецца, асвятляюць усю прастору. Добра нам тады было, хораша і радасна! Такое ніколі не забудзецца!

Нехта, магчыма, прыкра скажа: во рэдактар, дык рэдактар, не піша пра работу, пра планаванне нумароў, а пра нейкія прыгоды, забавы. Пра казёншчыну пішыце вы, а ў мяне да гэтага не хіліцца душа. Я ведаю адно, што пры мне і работа ішла добра і газета была не менш цікавая, чым пры астатніх рэдактарах, і адпачываць удавалася. У калектыве разам з усімі супрацоўнікамі мы стварылі спакойную творчую абстаноўку. Калі прыехаў новы рэдактар і папрацаваў які з месяц, у мой кабінет ўвайшлі Света Казлова, Аня Басікевіч, Тадэвуш Чарнавус і сказалі:

– Гаўрылавіч, пры вас быў залаты век у рэдакцыі. А зараз усё вісіць на нервах. Рукі трасуцца. Не хочацца ісці на работу.

Во пра такую сітуацыю можна было б і напісаць. Але фельетон.

На пасадзе вартаўніка

2 студзеня 1997 года мне споўнілася шэсцьдэсят гадоў, я пачаў атрымліваць пенсію. Але яшчэ працаваў у рэдакцыі аж да 2000 года. Пасля пайшоў на вольны хлеб. Праўда, кіраваў яшчэ літаб’яднаннем “Суквецце” і вёў у газеце літстаронку. Іншай работы асабліва не шукаў. Аднак, неак сустрэў у горадзе дырэктара сярэдняй школы №13, што ў мікрараёне Маладзёжны, паэта Віктара Бачарова, і той прамовіў:

–Хочаш, ідзі да нас вартаўніком.

Я адказаў, што падумаю. А назаўтра патэлефанаваў яму і даў згоду заняць прэстыжную для пенсіянера пасаду вартаўніка. І пачаў цераз дзень едзіць на начныя дзяжурствы ў вялікі будынак школы.

Што ў гэтым было добрага? Тое, што знаходзіўся пад дахам. За каўнер не ліў дождж, не сыпаў снег. Можна было свабодна пачытаць, папісаць, пра многае падумаць. Ніхто мяне не правяраў. Менавіта пад час начных дзяжурстваў я напісаў аповесць “Лясная рапсодыя”.

Добра было і тое, што мы з Бачаровым захапляліся літаратурай. Абодва пісалі вершы. Чьіх-чьіх, а яго твораў я надрукаваў нямала ў нашай газеце. Ён за гэта як бы хацеў аддзячыць і прапанаваў пасаду вартаўніка.

Іншы раз Бачароў прыязджаў раней звычайнага і запрашаў мяне ў свой кабінет, паказваў новыя вершы, некаторыя з іх выконваў як песні пад акампанемент сваёй гітары. Трэба сказаць, што пісаў ён няблага, выдаваў кнігі.

На некаторыя з іх я пісаў рэцэнзіі-водгукі, якія друкаваліся ў “Гродзенскай праўдзе” і часопісе “Онiкс”. Канечне, паэзія збліжала нас, была надзейным падмуркам для доўгага і трывалага сяброўства.

Аднак, у трынаццатай школе я папрацаваў усяго адзін год. Неяк з рэдакцыі на кватэру патэлефанавалі і сказалі, што мяне хоча бачыць Уладзімір Калодка, тагачасны дырэктар музычнай школы. Я адразу пакрочыў ў яго кабiнeт.

– У нас свабоднае месца вартаўніка, – прамовіў Калодка. – Калі ёсць жаданне, прыходзь.

Я падумаў, што ў мікрараён Маладзёжны ездзіць далекавата – тры кіламетры, а да музычнай школы ад майго дома ўсяго дзве мiнuty хадзьбы.

– Ну, добра, – адказаў, – звольнюся ў трынаццатай школе і прыду сюды.

– Давай. Я нікога пакуль што браць не буду.

Так і сталася. Тры гады ахоўваў музычную школу. Тут увогуле была раскоша. Заступаў на дзяжурства з васьмі гадзiн вечара, а да дзевяці ва ўсіх пакоях яшчэ гучэла музыка. Яна паднімала настрой. Да таго ж маладыя выкладчыцы і выкладчыкі былі адмысловымі спявачкамі і спевакамі. Яны пасля работы iншы раз збіраліся на рэпетыцыі. Гэта, лічы, што адбываўся той жа канцэрт. Мне ўсё было выдатна чуваць, бо канцэртная зала размяшчалася як раз насупраць майго паста. І вось самадзейныя артысты са сваімі песнямі прыбаўлялі на ўвесь вечар і на ўсю ноч натхнення.

Але неўзабаве Уладзімір Калодка пайшоў на пенсію, і дырэктарам назначылі нейкага маладога кар’ерыста з музычнага вучылішча, які усіх нас траіх пажылых вартаўнікоў адправіў на iншы хлеб (пасля і яго самога выгналі), а на наша месца ўзяў былых прапаршчыкаў, міліцыянта. (От ужо гэтыя прапаршчыкі і міліцыянты: нiдзе ад іх няма спасу, адусюль яны выцясняюць цывільных пенсіянераў і займаюць іх пасады. Вядома ж, у сорок пяць гадоў выход-

зяць на пенсію, укармленыя, як быкі. Ім і аддаюць перавагу пры прыёме на работу ў якасці вартаўнікоў).

Зноў я застаўся без працы.

У бальніцы

Штодзень пасля звальнення тэлефанаваў у розныя арганізацыі, установы, дзіцячыя садкі, школы, на прадпрыемствы, шукаючы новай работы. Найперш былі, ці я пенсіянер. Як толькі адказаў станоўча, адразу кідалі трубку. Тады пачаў абіваць парогі адміністрацыйных будынкаў, ходзячы па тых жа адрасах, куды тэлефанаваў, і па новых. Безвынікова.

І вось аднойчы еду я з дачы на веласіпедзе, а насустрач, таксама на веласіпедзе, намеснік галоўнага ўрача цэнтральнай раённай бальніцы па ідэалогіі Валеры Мікалаевіч Бушлякоў. Мы з ім былі знаёмыя даўно, з тае пары, калі ён, падпалкоўнік медыцынскай службы ракетнай дывізіі, неяк на экскурсіі ў воінскую часць тлумчыў нам з дазіметрам у руках, што радыяцыі каля ракет няма. А яшчэ мы з ім былі дэпутатамі гарадскога савета, сядзелі ў адной зале пад час сесіі. Нейк я пераклаў на беларускую мову яго выступленне, якім ён уразіў усіх прыстуных. Змяшчаў у “Лідскай газеце” я і артыкулы Бушлякова. Пасля гэты добры чалавек пайшоў на пенсію і ўладкаваўся ў бальніцу намеснікам галоўнага ўрача па ідэалогіі.

І вось мы сустрэліся ў Навасёлках. Прывіталіся і загаманілі пра жыццё, пра дачныя клопаты і іншае. У мяне тут жа нарадзілася думка запытаць у яго пра работу ў бальніцы.

– А кім ты хацеў бы ісці?

– Вартаўніком, – адказаў я.

Ён тут жа дастаў мабільнік і патэлефанаваў намесніку галоўнага ўрача па гаспадарчай частцы Ігару Хацілоўскаму. Той адказаў:

– Няхай прыходзіць.

Такім чынам я ўладкаваўся на работу ў ЦРБ. І аддаў ёй восем гадоў.

Месцам нашага размяшчэння была прахадная. Чатыры вартаўнікі, дзяжурнылі пазменна. Поруч з намі, каля акна, сядзела касір, якая брала грошы з вадзіцеляў за ўезд на тэрыторыю бальніцы і то паднімала, то апускала шлагбаўм. Калі яна куды адлучалася, мы яе падмянялі. Тут працаваць было нядрэнна і ўдзень, і ўночы. Асабліва добра ў выхадныя і святочныя дні. Пад час такіх дзяжурстваў я напісаў дзесяць апавяданняў. У начны час мы, канечне, былі пільнымі і часта хадзілі і правяралі замкі на складах.

Але во бяда: усё тыя ж адстаўнікі выціснулі нас і з прахадной, якая тым часам трапіла пад апеку пазаведамаснай аховы. Прыйшлі людзі ў цёмна-сіняй форме з адзнакамі на рукавах – і мы зноў апынуліся на вуліцы.

Аднак, галоўны ўрач бальніцы Алег Мечыслававіч Ціс не кінуў нас на волю лёсу. Ён сабраў у сваім кабінце і прапанаваў работу ў гаспадарчай брыгадзе. Адзін былы вартаўнік адмовіўся, а мы траіх пайшлі ў падсобнікі.

Пазней мяне перавялі ў электрыкі. Дык я сказаў інжынеру-энергетыку Пятру Канавалаву, што слаба ў гэтай справе разбіраюся.

– Нічога, навучышся, – адказаў ён.

І за пару месяцаў, сапраўды, навучыўся. Працаваў на гэтай пасадзе больш трох гадоў. Электрыкі тут былі ўсе вопытныя, яны і дапамагалі асвоіць гэтую спецыяльнасць.

А 2 студзеня 2012 года мне споўнілася семдзсят пяць гадоў і я пачаў гадаваць думку аб звальненні. Як ка-

жуць, пара і адпачыць, заняцца дачай, пісаць вершы, апавяданні.

9 лютага 2012 года падаў заяву на звальненне і развітаўся з бальніцай, якой аддаў восем гадоў. Такім чынам, мой працоўны стаж складае больш як паўстагоддзя.

Вось такія зігзагі майго жыццёвага лёсу.

Дачка Алёна

Сын Алесь

Унучка Вольга

Унук Аляксей

На літературнім вечары ў Яварскай сярэдняй школе, што на Дзятлаўшчыне. У другім радзе (злева направа) – Алег Лойка, Уладзімір Васяко. 1968 г.

*На стагадовым юбілеі Янкі Купалы са студэткай-
практыканткай*

Сустрача Аляксея Карлюка з малядымі пазнамі – студэнтамі Гродзенскага педагагічнага інстытута імя Янкі Купалы. У першым радзе (справа на лева): Уладзімір Васько, Аляксей Карлюк, Ніна Чыррук, Сяргей Табрэеўіч, У другім радзе: Марк Вяленскі, Сцяпан Чарнышэўскі, Уладзімір Шура

На абласным семінары маладых пісьменнікаў Гродзеншчыны, на якім прысутнічалі літаратары з Мінска. У першым радзе (справа налева): Мікола Ткачоў, Аляксей Русецкі, Аляксей Карпюк. У другім радзе: Міхась Стральцоў, Васіль Быкаў, Уладзімір Васько.

Уладзімір Фядотаў (у агулярах). За Васілём Быкавым (вышэй правай) – Аляксей Пяткевіч

*Па дарозе да Пятруся Граціма (Леана Івашвіча) у аёску Зачэпчы Дзятлаўскага раёна.
Справа налева: Раман Шайко, Уладзімір Васяко, Аркадзь Брыно. На канцы – Міхась
Патухынскі. Усе супрацоўнікі Дзятлаўскай раённай газеты «Перамога». 1968 з.*

Наш узвод на цаліне, у саўгасе «Маладая Гвардыя» Кзылтускага раёна Какчатаўскай вобласці, Казахстан. Не ўлічваючы лясгачых, у першым радзе (справа налева): Іван Урбановіч, Уладзімір Васько, Яўген Гладкоў, мае былыя аднакласнікі Альфрэд Радзьён і Віктар Ціхаміраў. У цэнтры – сряжант Аляксандр Пушкін

*Вайсковец Уладзімір
Васько*

*Сын роднай сястры
Лёдзі Мікалай*

*З татам (злева)
і дзядзькам
Сямёнам*

*З вайсковым сябрам, таксама ванкорам акруговага газеты
«Патрыот Родіны» Анатолем Няробавым у Петразаходску.
1958 г.*

Мама з унучками Алієнай і Ірай

З жонкай Марыяй на Свіцязі. 1974 г.

*Выступаю на
прэзентацыі
кнігі Віктара
Бачарова. 2001 г.*

*На дні народзін Леаніда Вінніка ў доме Леапольда
Пырскага (справа налева): Данута Бічэль, Леанід
Віннік, Людміла Булыга, Уладзімір Васько. Уверсе –
Віктар Бачароў (справа) і выкладчык Лідскага
музычнага каледжа Міхась Булыга. 2002 г.*

У парку

*Са студэцкім сябрам
Уладзімірам Шапірам*

Змест

<i>Зігзагі лёсу</i>	1
<i>Жыццё ў каморцы. Вайна</i>	3
<i>Мае продкі, бацькі і мы</i>	8
<i>Вызваленне</i>	15
<i>У школе</i>	17
<i>Першае каханне</i>	20
<i>1954 год. Восьмы клас</i>	24
<i>1955 год</i>	30
<i>Родны дом. Нашы мясіны</i>	33
<i>Апублікаванне першага верша</i>	37
<i>Выпраўленне ў войска</i>	39
<i>На цаліне</i>	42
<i>У брыгадзе</i>	46
<i>Развітанне са студэнтамі</i>	50
<i>Па дарозе ў Петразаходск</i>	53
<i>Пачатак службы</i>	54
<i>Зноў вольніца</i>	57
<i>Крокі ў паэзію</i>	63
<i>Паэтычная скала</i>	68
<i>Першае выступленне</i>	69
<i>Гладкоў</i>	70
<i>У час днявальства</i>	75
<i>Падцягванне на турніку</i>	77
<i>Другая вольніца</i>	78
<i>Ада</i>	83
<i>Лёня Белуш</i>	86
<i>Чацвёртая вольніца</i>	88
<i>1959 год</i>	91
<i>Завітаў у рэдакцыю</i>	95

<i>Інстытут</i>	98
<i>Літаратурнае жыццё</i>	100
<i>Пад аўрай Васіля Быкава</i>	101
<i>Студэнцкі перыяд</i>	109
<i>Данута Бічэль</i>	111
<i>Трохі пра Апанаса Цыхуна</i>	114
<i>Уладзімір Шурпа</i>	115
<i>Аляксей Пяткевіч</i>	116
<i>Як зараблялі грошы</i>	121
<i>Зноў цаліна</i>	122
<i>Блуканне</i>	125
<i>Выезд у брыгаду</i>	127
<i>Прыезд Зінулы</i>	129
<i>Вяртанне ў Гродна</i>	130
<i>Будні і святы</i>	131
<i>Заглядалі ў рэдакцыю</i>	132
<i>Пакліканыя песняй</i>	133
<i>Абласны семінар</i>	138
<i>Яшчэ трошкі інтымнага</i>	139
<i>Развітанне з інстытутам</i>	143
<i>У школе</i>	144
<i>Пераезд у Меляхавічы</i>	151
<i>На рабоце ў рэдакцыі</i>	153
<i>Знаёмства з Алегам Лойкам</i>	156
<i>Сустрэча з Янкам Брылём</i>	157
<i>Згадка пра Івашэвіча</i>	158
<i>Як жылося ў Дзятлаве</i>	164
<i>Пераезд у Ліду</i>	166
<i>З гісторыі газеты “Уперад”</i> <i>(зараз “Лідская газета”)</i>	169
<i>У наш час</i>	172
<i>Жаніцьба</i>	175

<i>Паэты Лідчыны</i>	176
<i>У Каралішчавічах.</i>	
<i>На пленуме Саюза пісьменнікаў</i>	181
<i>Юрка Голуб і Іосіф Багіна</i>	184
<i>Новы рэдактар</i>	186
<i>Выбралі мяне</i>	188
<i>Дружная чацвёрка</i>	189
<i>На пасадзе вартаўніка</i>	193
<i>У бальніцы</i>	195

Літаратурна-мастацкае выданне

Уладзімір Васько

Зігзагі лёсу

Вёрстка *Алесь Рыжы*

Падпісана да друку 24.02.2017 г. Фармац 60x84/16.

Папера афсетная. Рызаграфія.

Ум.друк.арк. 10,1. Ул.-выд.арк 10,1.

Наклад 120 паас. Заказ 05/17.

Выдавец і паліграфічнае выкананне:

Таварыства з абмежаванай адказнасцю «ЮрСаПрынт».

Пасведчанне аб дзяржаўнай рэгістрацыі выдаўца,
вытворцы, распаўсюджвальніка друкаваных выданняў

№ 1/388 ад 01.07.2014 г.

Вул. Карла Маркса, 11, 230015, г. Гродна.

+375 152 77 18 20

+375 295 87 84 11